

Acc - No. 24764
నారాయణపండిత రచిత

ః తో ప దే శ ము

ద్వితీయభాగము

(విగ్రహ , సంధి)



7/-
3-94

అంధ్రానువాదకులు

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

ప్రకాశకులు

సంస్కృత ప్ర ర సమితి
హైదరాబాద్-500 001.

హితోపదేశము-ద్వితీయభాగము

[విగ్రహము, సంధి]

ప్రథమ ముద్రణ : 1994

ప్రతులు : 2000

వెల రూ. 30/-

సర్వహక్కులు ప్రకాశకులవి.

This book is published with the financial Assistance of
Tirumala Tirupati Devasthanams under their scheme
“Aid to publish Religious books.”

ప్రకాశకులు :

సంస్కృతభాషా ప్రచార సమితి

5.4.743 (2వ అంతస్తు)

హరేకృష్ణదేవాయం ప్రక్కన,

నాంపల్లిస్టేషన్ రోడ్డు,

హైదరాబాదు - 500 001.

ఫోన్ నెం. 515481, 590028.

ముద్రణ :

శివాజీ ప్రెస్, 4-4-53, గంజ్ బజార్, సికింద్రాబాదు-3.

శ్రీ:

తొలిపలుకు

అత్యుత్తమమైన ప్రాచీనసంస్కృతసాహిత్య గ్రంథాలను తెలుగు అనువాదాలద్వారా ఆంధ్రయువతకు అందజేయాలనే ఉద్దేశ్యంతో సంస్కృతభాషాప్రచార సమితి గ్రంథప్రచురణ కార్యాన్ని యథాశక్తిగా సాగిస్తూన్నది. నీతులను కథలద్వారా బోధించడంలో పంచతంత్రానికి, దాన్ని ఆనుసరించి వ్రాయబడిన హితోపదేశానికి ఉన్న వైశిష్ట్యం అందరికీ తెలిసినదే. ఇంతకు పూర్వమే పంచతంత్రం రెండు సంపుటలలో ఉత్తమ సంస్కృతవిద్వాంసులు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారి ఆంధ్రానువాదంతో ప్రకటించబడింది. వారే రచించిన ఆంధ్రానువాదంతో హితోపదేశం మొదటి సంపుటం 1993 లో సమితి ఆంధ్రపాఠశాలలోకానికి అందజేసింది. దీని రెండవసంపుటాన్ని ఇప్పుడు సంతోషపూర్వకంగా అందజేస్తున్నది. ఏతదనువాదరచయితలైన శ్రీబాలచెన్నారెడ్డిగారికి సమితి కృతజ్ఞతను తెలుపుతున్నది.

ఇంతకు పూర్వం కొన్ని గ్రంథాల ప్రచురణకూ, ఈ హితోపదేశ ద్వితీయభాగ ప్రచురణకూ ఆర్థికసహాయం అందజేసిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతిదేవస్థానాధికారులకు సమితివక్షాన కృతజ్ఞత తెలుపుతూ ఏతాదృశగ్రంథప్రచురణకు శ్రీవేంకటగిరిశుడు నిరంతరము సమితికి తగు సామర్థ్యమును కలిగించగలడని విశ్వసిస్తున్నాను.

హైదరాబాదు,
30.3.1994.

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు
కులపతి
సంస్కృతభాషా ప్రచార సమితి

విషయ సూచిక

I. విగ్రహ:		1-82
1. వానరాణాం పక్షిణాం చ కథా		4
2. రజకస్య తద్గర్భస్య చ కథా		7
3. గజయూథ శశక కథా		10
4. హంస-కాక-వధిక కథా		18
5. కాక-వర్తకయోః కథా		19
6. రథకారకథా		21
7. నీలవర్ణశృగాల కథా		36
8. వీరవరకథా		53
9. నిద్యర్థి-నాపిత కథా		62
II. స్థితి:		83-154
1. కూర్మకథా		85
2. మత్స్యత్రయ కథా		87
3. వణిగ్భార్యకథా		88
4. బకనకులకథా		92
5. మునిః మూషికశ్చ		96
6. బక కర్కటక కథా		98
7. భగ్నభాణ్ణ బ్రాహ్మణకథా		101
8. సున్దోపసున్ద కథా		105
9. ధూర్జత్రయాణాం బ్రాహ్మణస్య చ కథా		118
10. సింహ-వ్యాఘ్ర-కాక-జమ్బుక-ఉష్మకథా		119
11. మన్దవిషసర్పకథా		125
12. బ్రాహ్మణనకుల కథా		138
III. శ్లోకానుక్రమణిక		155-160

హితోపదేశః - విగ్రహః

హితోపదేశము - విగ్రహము (యుద్ధము)

అథ పునః కథారమ్భకాలే రాజపుత్రా ఊచుః- “ఆర్య !
యమ్. త ద్విగ్రహం శ్రోతుం నః కుతూహలమస్తి”.
క్రమ్- “యద్యేవం భవద్భ్యో రోచతే తత్ కథయామి.
యతామ్. యస్యాఽయమాద్యః శ్లోకః-

సైః సహ మయూరాణాం విగ్రహే తుల్యవిక్రమే,
స్య వజ్ఞీతా హంసాః కాకైః స్థిత్యాఽరిమన్ధిరే. 1

అంతట మరల కథారంభసమయాన రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు.
౨ రాజపుత్రులం. అందువల్ల మాకు విగ్రహాన్ని (యుద్ధాన్ని)
స్కంతగా ఉంది.” విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు- “మీకు అలా ఇష్టంగా
పిస్తాను. విగ్రహం (యుద్ధం) వినండి”. దాని మొదటి శ్లోకం ఇది

౧ నెమళ్ళు సమానపరాక్రమం గలవి. అయినా వాటికి యుద్ధం
అప్పుడు కాకులు శత్రువులైన హంసల ఇల్లు చేరాయి. హంసలకు
రాయి. వాటిని మోసగించాయి (ఓడించాయి). 1

రాజపుత్రా ఊచుః- “కథమేతత్ ?” విష్ణుశర్మా కథయతి-
రద్వీపే పద్మకేలినామధేయం సరః. తత్ర పారణ్యగర్భో
ంసః ప్రతివసతి. స చ సర్వై ర్జలచరైః పక్షిభి ర్మిలిత్వా
షిక్తః. యతః-

శ్లో. యది న స్యాన్నరపతిః సమ్యజ్ఞేతా తతః ప్రజా,
అకర్ణధారా జలధౌ విప్లవేతేహ నౌ రివ.

2

అపరజ్ఞా-

శ్లో. ప్రజాం సంరక్షతి నృపః సా వర్ణయతి పార్థివమ్,
వర్ధనా ద్రక్షణం శ్రేయ స్తదభావే సదవ్యసత్.

3

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు- “అది ఎట్లు? విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పసాగాడు-
“కర్పూరదీప్తపమున పద్మకేలి అనే ప్రసిద్ధమైన కొలను ఉంది. అచ్చట హిరణ్య
గర్భుడు అనే రాజహంస నివసిస్తూంది. నీటిలో నివసించే పక్షులన్నీ కలిసి ఆ
హిరణ్యగర్భుణ్ణి పక్షిరాజ్యానికి ప్రభువుగా ఆభిషేకం చేశాయి. ఏలనన-

చక్కని నాయకుడైన ప్రభువు లేనిచో ప్రజ సరంగు లేని నౌకవలె దుఃఖ
సముద్రంలో మునిగిపోతుంది.

2

మరియూ- రాజు ప్రజను సంరక్షిస్తాడు. ప్రజ ధనదాన్యాదిరూపమైన
పన్ను (శిస్తు)చే రాజును వృద్ధి నందిస్తుంది. కాని ఈ రక్షణ-వర్ధనములనే రెండిం
టిలో రక్షణయే శ్రేష్ఠమైనది. రక్షణ లేనియెడల వర్ధనం ఉండియూ లేనట్లే. 3

మూ. ఏకదాఽసౌ రాజహంసః సువిస్తీర్ణకమలపర్యజ్ఞే-
సుఖాఽఽసీనః పరివారపరివృత స్తిష్ఠతి. తతః కుతశ్చిద్దేశా దాగత్య
దీర్ఘముఖో నామ బకః ప్రణమ్యోపవిష్టః. రాజోవాచ- “దీర్ఘముఖ !
దేశాంతరా దాగతోఽసి. వార్తాం కథయ”. స బ్రూతే-దేవ! మహతీ వార్తా.
తా మాఖ్యాతుకామ ఏవ సత్వర మాగతోఽస్మి. ప్రళయతామ్-

అను. ఒకనాడు ఆ రాజహంస సువిశాలమైన కమలతయనంపై ఆనందంగా
కూర్చుండి పరివారంతో, కొలువుదీరి ఉంది. అప్పుడు ఏదో దేశాంతరంనుండి
దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగ వచ్చింది. ప్రణమిల్లి- ప్రభుని కనునైగచే యథోచిత
పీఠంపై కూర్చుంది. అంత ప్రభువు ఇలా అడిగాడు- “దీర్ఘముఖా ! దేశాంతరం
నుండి వచ్చావు. అచ్చటి వార్తను తెలుపుము.” దీర్ఘముఖుడు ఇలా బదులు
చెప్పాడు- “ప్రభూ ! గొప్ప వార్త గలదు. దాన్ని తెల్పడానికే త్వరగా వచ్చాను.
వినండి-

మూ. అస్త్రీ జమ్బూద్వీపే విన్ద్యో నామ గిరిః. తత్ర చిత్రవర్ణో నామ మయూరః పక్షిరాజో నివసతి. తస్యాఽనుచరై శ్చరద్భిః పక్షిభి రహం దగ్ధారణ్యమద్యే చర న్నవలోకితః. పృష్టశ్చ- “కస్త్యమ్? కుతః సమాగతోఽసి”? తదా మయోక్తమ్- “కర్పూరద్వీపస్య రాజచక్రవర్తినో హిరణ్యగర్భస్య రాజహంసస్యాఽనుచరోఽహం, కౌతుకా ద్దేశాంతరం ద్రష్టు మాగతోఽస్మి. ఏతచ్ఛ్రుత్వా పక్షిభి రుక్తమ్- “అనయో ద్దేశయోః కో దేశో భద్రతరో, రాజా చ”.

అను. జంబూద్వీపాన వింధ్యం అనే పర్వతం ఉంది. అచ్చట చిత్రవర్ణుడు అనే నెమలి నివసిస్తుంది. అది అచ్చటి పక్షులకు అన్నింటికి రాజు. నేను దండకారణ్యంలో తిరుగుతూ ఉండగా అతడి సేవకులైన పక్షులు నన్ను చూచాయి. ఇలా అడిగాయి- “నీవు ఎవరు? ఎచ్చటనుండి వచ్చావు?” అంత నేను ఇలా చెప్పాను- “కర్పూరద్వీపంలో హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంస కలదు. అతను ఆ ద్వీపానికి సార్వభౌముడు. నేను అతడి సేవకుడను. ఇతరదేశాలు చూచే కుతూహలంతో వచ్చాను.” అది విని ఆ పక్షులు ఇలా అన్నాయి- “ఈ రెండుదేశాలలో ఏ దేశం శుభతరమైంది? ఏ ప్రభువు ప్రశస్తుడు?”

మూ. తతో మయోక్తమ్- “ఆ! కి మేవ ముచ్యతే? మహద్వర్త రమ్. యతః కర్పూరద్వీపః స్వర్గ ఏవ. రాజహంసశ్చ ద్వితీయః స్వర్గ పతిః. కథం వర్తయితుం శక్యతే? అత్ర మరుస్థలే పతితా యూయం కిం కురుథ? అస్మద్దేశే గమ్యతామ్.” తతోఽస్మద్వచన మాకర్ణ్య సర్వే పక్షిణః సకోపా బభూవుః.

శ్లో. పయఃపానం భుజిజ్ఞానాం కేవలం విషవర్దనమ్,
ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాన్తయే.

4

అను. అప్పుడు నేను ఇలా అన్నాను- “ఆ! ఎందుకు ఇలా అంటున్నారు? చాలా జేదం ఉంది. కర్పూరద్వీపం స్వర్గమే. రాజహంసుడు రెండవ ఇంద్రుడు, ఎలా వర్ణింపగలం? ఈ ఎడారిభూమిలో పడిన మీరు ఏం చేస్తారు? మా దేశానికి

రండి". అంత నా మాటలు వినగానే ఆ వక్షులు అన్నీ మిక్కిలి కోపంపొందాయి. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు—

పాములకు పాలు త్రావడం వాటి విషాన్ని పెంచడానికే అవుతుంది. అలాగే మూర్ఖులకు హితం బోధించడంవల్ల వారి కోపం పెరుగునే గాని శాంతిం.

4.

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. విద్వానే వోపదేష్టవ్యో నాఽవిద్వాంస్తు కదాచన,
వానరా నుపదిశ్యాఽథ స్థానభ్రష్టా యయుః ఖగాః. ౧౯
రాజోవాచ— “కథ మేతత్ ?” దీర్ఘముఖః కథయతి-

అను. మరియు బుద్ధిమంతుడికే ఉపదేశం చేయాలి. మూర్ఖుడికి ఎన్నటికి చేయరాదు. కోతులకు నీతిని బోధించి వక్షులు స్థానభ్రష్టలై (ఇల్లా-వాకిలీ విడిచి పెట్టి) పోయాయి. ౧౯

రాజు అడిగాడు-“అది ఎట్లు?” దీర్ఘముఖుడు (కొంగ) ఇలా చెప్పసాగాడు—

1. వానరాణాం పక్షిణాం చ కథా

[కోతులయు పక్షులయు కథ]

మూ. అస్తి నర్మదాతీరే పర్వతోపత్యకాయాం విశాలః శాల్యలీ. తరుః. తత్ర నిర్మితనీడక్రోడే పక్షిణః సుఖేన నివసన్తి. అథైకదావర్షాసు. నీలపద్మైరివ జలధరపటలై రావృతే నభస్తలే దారాఽఽసారై ర్మహతీ. వృష్టిర్బభూవ. తతో వానరాంశ్చ తరుతలేఽవస్థితాన్ శీతాఽఽకులాన్ కమృమానా నవతోక్య కృపయా పక్షిభి రుక్తమ్- “భో! భో! వానరాః! శృణుత-

శ్రీ. అస్మాభి ర్నిర్మితా నీడా శ్చజ్ఞామాత్రాహృతై స్తృణైః,
హస్తపాదాదిసంయుక్తా యూయం కి మవసీదథ.

6

అను. నర్మదానదీతీరంలో ఒక కొండలోయలో ఒకానొక పెద్ద బూరుగు చెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టుకొమ్మలపై గూళ్ళు కట్టుకొని ఎన్నియో పక్షులు సుఖంగా నివసిస్తూ ఉన్నాయి. అంత ఒకసారి వర్షాకాలంలో ఆకాశం మేఘాలచే దట్టంగా అవరింపబడింది. తెలుపి లేకుండ ధారాపాతంగా గొప్ప వర్షం కురువసాగింది. అప్పుడు ఆ చెట్టుక్రిందికి కొన్ని కోతులు చేరాయి. అవి చలిచే వణకుతూ మిక్కిలి బాధపడుతున్నాయి. వాటిని చెట్టుమీద ఉండే పక్షులు చూచాయి. జాలిపడినాయి. సమీపించి ఇలా అన్నాయి- “ఓ ఓ కోతులారా ! వినండి-

ముక్కు మాత్రమే ఉండే మేము గడ్డిపరకలు తెచ్చుకొని ఇలా గూళ్ళు కట్టుకున్నాము (వాటిలో సుఖంగా ఉన్నాము). మీకు కాళ్ళూ చేతులూ ఉన్నాయి. అయినా బాధ పడుతున్నారు.”

6

మూ. తత్రచ్చత్వా వానరై ర్జాతా మర్నై రాలోచితమ్- “అహో ! నిర్వాతసీదగర్భాఽవస్థితాః సుఖినః పక్షిణోఽస్మా నిన్దన్తి. తద్భవతు తావద్ వృష్టే రుపశమః.” అనంతరం శాస్త్రే పానీయవర్షే, తై ర్వానరై ర్యృక్ష మారుహ్య, సర్వేనీడా భగ్నాః; తేషా మజ్ఞాని చాధః పాతితాని. ఆలోఽహం బ్రవీమి- ‘విద్వానేవోపదేష్టవ్య’ ఇత్యాది (పానీయవర్షే = జల వృష్టౌ).

అను. ఆ మాటలు విని కోతులు కోపం పొందాయి. ఇలా ఆలోచన చేశాయి- “ఔరా ! గాలి దూరని గూళ్ళలో సుఖంగా ఉండడంతో ఈ పక్షులు మనలను నిందిస్తూన్నాయి. కానిమ్ము, వర్షం తగ్గనీ. ఇలా తలంచి వర్షం ఆగగానే ఆ కోతులు చెట్టును ఎక్కాయి. పక్షుల గూళ్ళను అన్నింటినీ నాశనం చేశాయి. వాటి గ్రుడ్లను నేలపై పడద్రోశాయి. అందుచే నేను (దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగను) చెప్పి తున్నాను- “విద్వాంసులకే బోధించాలి”-ఇత్యాది.

మూ. రాజోవాచ - “తతస్యైః పక్షిభిః కిం కృతమ్”? బకః కథయతి- “తతస్యైః పక్షిభిః కోపాదుక్తమ్- ‘కేనాఽసౌ రాజహంసో రాజా

కృతః ?' తతో మయోపజాతకోపే నోక్తమ్- 'అయం యుష్మదీయో మయూరః కేన రాజా కృతః?' ఏతచ్చుత్వా తే పక్షిణో మాం హస్తముద్యతాః. తతో మయాఽపి స్వవిక్రమో దర్శితః.

యతః:-

శ్లో. అన్యదా భూషణం పుంసః క్షమా లజ్జేవ యోషితః,
పరాక్రమః పరిభవే వై యాత్యం సురతేష్వివ. 7

అను. అంత ప్రభువు (హంసలరాజు హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అడిగాడు. "అప్పుడు ఆ పక్షులు ఏమి చేశాయి?" కొంగ ఇలా చెప్పసాగింది. "ఆ పక్షులు అప్పుడు కోపంతో అన్నాయి. 'ఈ రాజహంసున్ని రాజుగా ఎవరు చేశారు?' అది వినగానే నాకు కోపం వచ్చింది. ఇలా సమాధానం చెప్పాను. 'మీ ఈ నెమలిని ఎవరు రాజుగా చేశారు?' అది వినగానే ఆ పక్షులు నన్ను చంపడానికి సిద్ధమైనాయి. అప్పుడు నేనూ నా పరాక్రమం చూపాను. ఏలనగా. శ్రీంకు (సురతంకంబె) ఇతరములైన సమయాంలో సిగ్గువలె, పురుషులకు క్షమ శోభ నిస్తుంది. అలాగే రతికాలంలో శ్రీంకు దృష్టతవలె, పురుషులకు అవమానసమయంలో పరాక్రమం శోభను కల్గిస్తుంది. 7

[దృష్టత = నేర్పు; ప్రాధత]

మూ. రాజా విహస్యాఽఽహ.

శ్లో. ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ యః సమీక్ష్య బలాబలమ్,
అన్తరం నైవ జానాతి స తిరస్క్రియతేఽ రిభిః. 8

కిచ్చ-

శ్లో. సుచిరం హి చరన్నిత్యం క్షేత్రే సన్య మబుద్ధిమాన్,
ద్వీపచర్మపరిచ్ఛన్నో వాగ్దోషాద్ గర్దభో హతః. 9
బకః పృచ్ఛతి- 'కథ మేతత్ ?' రాజా కథయతి-

అను. రాజు నవ్వి ఇలా అన్నాడు- తనయొక్కయు, శత్రువులయొక్కయు

బలాన్ని, బలహీనతను పరిశీలించి అందలి భేదాన్ని గ్రహింప జాలనివాడు శత్రువులచే తిరస్కృతుడు అగును. 8

మరియు- ఒకనొక గాడిద పులిచర్మంచే కప్పబడినదై చాలకాలంగా పంటపొలంలో పైరును మేస్తూనే ఉంది. కానీ ఒకనాడు బుద్ధిహీనత కారణంగా ఓండ్రపెట్టింది. పొలం కాపరులచే చంపబడింది. 9

కొంగ అడిగింది- “అది యెట్లు?”

రాజహంస ఇలా చెప్పసాగింది-

2. రజకస్య-తద్గర్ధభస్య చ కథా

(చాకలి - మరియు వాడి గాడిద కథ)

మూ. అస్తీహస్తీనాపురే విలాసో నామ రజకః. తస్య గర్ధభోఽతి భారవహనా ధ్దుర్బలో ముమూర్షురివాభవత్. తతస్తేన రజకేనాఽసౌ వ్యాఘ్రచర్మణా ప్రచ్ఛాద్యాఽరణ్యసమీపే సస్యక్షేత్రే విముక్తః. తతో దూరా త్రమవలోక్య వ్యాఘ్రబుద్ధ్యా క్షేత్రవతయః సత్వరం పలాయన్తే.

ఆను. హస్తీనాపురంలో విలాసుడు అనే చాకలి ఉండేవాడు. అతనికి ఒక గాడిద ఉండేది. అది బరువును అధికంగా మోయడంతో బలహీనతవల్ల చచ్చేదిగా తయారైంది. అప్పుడు చాకలి ఆ గాడిదకు పులితోలు కప్పాడు. అడవికి దగ్గరగా ఉండే పంటచేరో వదిలాడు. పొలంకాపరులు దూరంనుండి దాన్ని చూచేవారు. పులి అని తలచి (భయంతో) పరుగెత్తేవారు.

మూ. అథైకదా కేనాఽపి సస్యరక్షకేణ ధూనరకమ్బులకృతతను త్రాజేన దనుష్కాంఠం సజ్జీకృత్య ఆనతకాయే నైకాన్తే స్థితమ్. తం చ దూరా దృష్ట్వా గర్ధభః పుష్టాఙ్గో యథేష్టసస్యభక్షణజాతబలో ‘గర్ధ

భోఁయ' మితి మత్తోచ్చైః శబ్దం కుర్వాణ స్తదభిముఖం దావితః. తతస్తేన సన్యరక్షకేణ చీత్కారశబ్దా ద్ధర్ధభోఁయ మితి నిశ్చిత్త్య లీల యైవ వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- “సుచిరం హి చరన్నిత్యమ్-” ఇత్యాది.

అను. అంతట ఒకనాడు ఒకానొక పౌలంకాపరి బూడిదపన్నె కంబళిని ఒడలంతా కవచంవలె కప్పకున్నాడు. విల్లును ఎక్కుపెట్టాడు. బాణప్రయోగానికి అనుకూలంగా ముందుకు కొంచెం వంగి ఒక ఏకాంతప్రదేశంలో పొంచి ఉన్నాడు. స్వేచ్ఛగా పైరును మేయడంతో బలిసి అవయవపుష్టితో ఉండే ఈ గాడిద అతణ్ణి చూచింది. “ఇది మణియొక గాడిద” అని తలచింది. వెంటనే బిగ్గరగా ఓండ్ర పెట్టతూ అతడి ముందుకు పరుగెత్తింది. అప్పుడు ఆ పౌలంకాపరి దాని ఓండ్ర పెట్టడాన్ని వినడంతో ఇది గాడిద అని నిశ్చయించాడు. తేలికగా దాన్ని చంపి వేశాడు. అందుచే నేను (హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంసను) చెప్పుచున్నాను. “చాలాకాలంగా నిత్యం మేస్తూ”- ఇత్యాది.

మూ. దీర్ఘముఖో బ్రూతే- “తతః పశ్చాత్తైః పక్షిభి రుక్తమ్- “అరే పాప! దుష్టబక! అస్మాకం భూమౌ చరన్నస్మాకం స్వామిన మధిక్షిపసి? తన్న క్షస్తవ్య మిదాసీమ్.” ఇత్యుక్త్వా సర్వే మాం చక్షాభి ర్హత్వా సకోపా ఊచుః- “పశ్య రే మూర్ఖ! స హంస స్తవ రాజౌ సర్వథా మృదుః. తస్య రాజ్యాధికారో నాస్తి. యత ఏకాస్తమృదుః కరతలస్థమ వ్యర్థం రక్షిత మక్షమః. స కథం పృథివీం శాన్తి? రాజ్యం వా తస్య కిమ్? త్వం చ కూపమణ్ణాకః. తేన తదాశ్రయ ముపదిశసి. శృణు-

శ్లో. సేవితవ్యో మహావృక్షః ఫలచ్ఛాయాసమన్వితః,

యది దైవాత్ ఫలం నాస్తి చ్ఛాయా కేన నివార్యతే.

10

అను. దీర్ఘముఖుడు (కొంగ) ఇలా చెప్పాడు- “పిమ్మట ఆ పక్షులు ఇలా అన్నాయి.. ‘ఓరీ పాపాత్మా! దుష్టడా! మా భూమిలో తిరుగుచూ మావ్రభువును ఆక్షేపిస్తావా! ఇందుకు నిన్ను మేము ఇప్పుడు క్షమింపరాదు’- ఇలా అని అవి అన్నీ నన్ను ముక్కుతో పొడుస్తూ ఇలా అన్నాయి. ‘చూడు. ఓరీ మూర్ఖా! నీ

ప్రభువైన ఆ హంస అన్నివిధాలా మెత్తనివాడు. అట్టివాడికి రాజ్యం పాలించే అర్హత లేదు. ఏల ననగా మిక్కిలి మెత్తనివాడు. చేతిలోని వస్తువును సైతం రక్షించుకోజాలడు. అలాంటివాడు ఇక భూమిని ఎలా శాసిస్తాడు? వాడికి రాజ్యం దేనికి? నీ వొక బావిలోని కప్పవు. అందుచే అతడి ఆశ్రయాన్ని గూర్చి ఉపదేశిస్తున్నావు, వినుము.

పండ్లూ, నీడా ఉండే పెద్దచెట్టునే ఆశ్రయించాలి. దురదృష్టంవల్ల పండ్లు లభింపకపోతే నీడ అయినా లభిస్తుంది. దాన్ని ఎవడూ నివారించడు. 10

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. హీనసేవా న కర్తవ్యా కర్తవ్యో మహదాశ్రయః,
పయోఽపి శౌణ్డికిహస్తే వారుణీ త్యభిధీయతే. 11

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. మహాన వ్యల్పతాం యాతి నిర్గుణే గుణవిస్తరః,
ఆధారాఽఽదేయభావేన గజేన్ద్ర ఇవ దర్శణే. 12

అను. మరియూ- నీచులను సేవింపరాదు. మహాత్ములను ఆశ్రయించాలి. ఈడిగదాని చేతిలో ఉండే పాలుసైతం మద్యంగా (కల్లుగా) తలంపబడుతుంది.

[ఈడిగ = మద్యవ్యాపారంచేసే జాతి- గొండ్లజాతి].

ఇంకనూ- గుణహీనుణ్ణి ఆశ్రయించిన మహాగుణసముదాయం సైతం ఆధారప్రభావంచే అల్పంగా భావింపబడుతుంది. గజరాజం అద్దంలో చిన్నదిగా కనబడుతుంది గదా. 12

కిన్తు-

శ్లో. అజా సింహప్రసాదేన వనే చరతి నిర్భయమ్,
రామమాసాద్య లక్ష్మాయాం రాజ్యం లేభే విభీషణః. 13

విశేషతశ్చ-

శ్లో. వ్యవదేశేఽపి సిద్ధిః స్యాదతిశక్తే నరాధిపే,
శశినో వ్యవదేశేన శశకాః సుఖమానతే". 14

మయోక్తమ్ - "కథమేతత్ ?" తే పక్షిణః కథయన్తి-

అను. మరియు- సింహంయొక్క అనుగ్రహంచే మేకయూ అడవిలో నిర్భయంగా సంచరింపగలదు. శ్రీరాముడి రక్షణను పొంది విభీషణుడు లంకలో రాజ్యపీఠం అధిష్టించాడు. 13

విశేషించి- మిక్కిలి బలవంతుడైన ప్రభువుయొక్క పేరును గ్రహించడం వల్లనూ కార్యం సిద్ధిస్తుంది. శశకములు (కుందేళ్ళు) శశి (చంద్రుని) యొక్క పేరును చెప్పకొని సుఖాన్ని పొందాయి. 14

అంత నేను (దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగను) అడిగాను- "అది ఎట్లు?" అ- పక్షులు ఇలా చెప్పాయి-

3. గజ భాద - శశక కథా

[గజయాథం-కుందేళ్లు]

మూ. కదాచి ద్వర్వాన్యపీ వృషేరభావాత్ తృషారో గజయాథో యాథపతిమాహ- "నాథ ! కోఽభ్యుపాయోఽస్మాకం జీవనాయ? నాఽస్తి క్షుద్రజస్తానాం (అపి) నిమజ్జనస్థానమ్. వయం చ నిమజ్జనస్థానాఽభావాన్మృతాః. అన్థా ఇవ కిం కుర్మః ? క్వ యామః?" తతో హస్తిరాజో నాఽతిదూరం గత్వా నిర్మలం హ్రదం దర్శితవాన్.

అను. ఒకప్పుడు వర్షాకాలంలోనూ వానలు కురువలేదు. అందువల్ల ఏనుగుల గుంపు దాహంచే మిక్కిలి బాధ నొందింది. అప్పుడు అవి తమ యాథ.

వతితో ఇలా విన్నవించాయి- “ప్రభూ! మాకు జీవించే మార్గం ఏదీ కనబడడం లేదు. గున్న ఏనుగులకునూ స్నానం చేయడానికి తగిన స్థలం ఏదీ లేదు. మేమూ స్నానయోగ్యస్థానం లభింపనందున మృతతుల్యులం అయినాము. ఇప్పుడు గ్రుడ్డి వారివలె ఏమి చేయగలం? ఎచ్చటికి పోగలం?” అది విన్నాడు ఏనుగులరాజు. కొలదిదూరం వెళ్ళాడు. శుభ్రమైన నీరు గల సరోవరం చూచాడు. దాన్ని ఏనుగులకు చూపాడు (ఏనుగులు ప్రతిదినం అచ్చటికి పోయి స్నానం చేస్తూ ఉండేవి).

మూ. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు త త్తీరాఽవస్థితాః ఘద్రశశకా గజ పాదాఽఽపాతిభి శ్చూర్జితాః. ఆన న్తరం శిలీముఖో నామ శశక శ్చిన్తయా మాస- “అనేన గజయూథేన పిపాసాఽఽకులితేన ప్రత్యహ మత్రాఽఽ గన్తవ్యమ్. తతో వినష్టమస్మత్కులమ్”. తతో విజయో నామ వృద్ధ శశకోఽవదత్- “మా విషీదత. మయాఽత్ర ప్రతికారః కర్తవ్యః.” తతోఽసౌ ప్రతిజ్ఞాయ చలితః. గచ్ఛతా చ తేనాఽఽలోచితమ్- “కథం మయా గజయూథనాథసమీపే స్థిత్యా వక్తవ్యమ్ ? యతః-

శ్లో. స్పృశన్నపి గజో హన్తి జిహ్మన్నపి భుజ్జమః,

పాలయన్నపి భూపాలః ప్రహసన్నపి దుర్జనః.

15

అతోఽహం పర్వతశిఖర మారుహ్య యూథనాథం సంవాదయామి.

అను. అలా కొన్ని దినాలు గడిచాయి. ఆ కొలనుతీరంలో నివసించే చిన్న ప్రాణులైన కుందేళ్ళు ఏనుగుల కాళ్ళ త్రొక్కిళ్ళచే పిండిపైపోయాయి. అప్పుడు శిలీముఖుడు అనే కుందేలు ఇలా విచారించింది- “దాహించే పీడింపబడే ఏనుగుల గుంపు ప్రతిదినం ఇచ్చటికి వస్తుంది. ఇందువల్ల మాజాతి అంతా నశించి పోతుంది”. అది విని విజయుడు అనే ముసలికుందేలు ఇలా చెప్పింది. “దుఃఖ పడకుడు. ఈ ఆపద తొలగడానికి నేను ఏదేని ఉపాయం చేస్తాను.” ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసి అది వెళ్ళిపోయింది. అలా పోతూ అది ఇలా ఆలోచన చేసింది. నేను ఎలా ఏనుగుల గుంపుయొక్క ప్రభువునకు సమీపంలో నిలబడి మాట్లాడగలను ?

ఏలనన- ఏనుగు తాకుతూనే, పాము వాసనచూస్తూనే, రాజు రక్షిస్తూనే, నీచుడు నవ్వుతూనే చంపుతారు. 15

అందుచే పర్వతశిఖరాన్ని ఎక్కి యూథపతితో సంభాషిస్తాను.

మూ. తథాఽనుష్ఠితే సతి యూథనాథ ఉవాచ- “క స్త్యమ్? కుతః సమాయాతః?”

స బ్రూతే- “శశకోఽహమ్. భగవతా చన్ద్రేణ భవదన్తికం ప్రేషితః.” యూథపతిరాహ- “కార్య ముచ్యతామ్” విజయో బ్రూతే-

శ్లో. ఉద్యతేష్వపి శస్త్రేషు దూతో వదతి నాఽన్యథా,
సదైవాఽవద్యభావేన యథార్థస్య హి వాచకః. 16

తదహం తదాజ్ఞయా బ్రవీమి. శృణు- యదేతే చన్ద్రసరోరక్షకాః శశకా స్త్యయా నిస్సౌరితా స్తదనుచితం కృతమ్. తే శశకా శ్చిర మస్మాకం రక్షితాః. అత ఏవ మే శశాంజ్ ఇతి ప్రసిద్ధిః.

అను. పిమ్మట ఆ ముసలికుందేలు అలాగే ఏనుగులు వచ్చేదారిలో ఉండే ఒక పర్వతశిఖరాన్ని ఎక్కింది. వచ్చే గజయాథాన్ని చూచింది. బిగ్గరగా సగర్వంగా ఇలా అంది- “ఓరీ గజయాథనాథా! నా సందేశం వినుము.” అది విని యూథనాథుడు ఇలా అడిగాడు. “ఎవరు నీవు? ఎవ్వరినుండి వచ్చావు?” అది (కుందేలు) ఇలా చెప్పింది- “నేను శశకమును (కుందేలును). భగవానుడైన చంద్రుడు నీదగ్గరకు పంపాడు.” యూథపతి అడిగాడు- “పని ఏమిటో తెల్పుము.” విజయుడు (కుందేలు పేరు) ఇలా చెప్పాడు. “తనపైకి ఆయుధాలు ఎత్తబడిఉన్నా దూత అయినవాడు అసత్యం పల్కాడు. వధార్థుడు కానందున అతను సర్వదా యథార్థాన్నే బోధిస్తాడు. 16

అందువల్ల నేను ఆ చంద్రుడి ఆజ్ఞచే మాట్లాడుతున్నాను. వినుము. నీవు ఈ చంద్రసరోవరరక్షకులైన కుందేశ్వను (శశకములను) వెళ్ళగొట్టి తప్పచేవావు. ఈ శశకాలను చిరకాలంగా మేము రక్షిస్తూ వచ్చాము. అందువల్లనే నాకు శశాంకుడు అనే ప్రసిద్ధి గలిగింది.”

మూ. ఏవ ముక్తవతి దూతే యూథపతి ర్భయా దిదమాహ-
“ప్రణిదే! ఇద మజ్ఞానతః కృతమ్. పునర్న తత్ర గమిష్యామి”.

దూత ఉవాచ— “యద్యేవం తదత్ర సరసి కోపాత్ కమ్పమానం
భగవంతం శశాంజ్ఞం ప్రణమ్య ప్రసాద్య చ గచ్ఛ.”

తతస్తేన రాత్రౌ యూథపతిం సీత్యా తత్ర జలే చచ్ఛలం చస్త్రీ
బిమ్బం దర్శయిత్వా స యూథపతిః ప్రణామం కారితః. ఉక్త్యా తేన-
“దేవ! అజ్ఞానా దనేన అపరాధః కృతః. తతః క్షమ్యతామ్. నైవం వారా
న్తరం విధాన్యతే” ఇత్యుక్త్వా ప్రస్థాపితః. తతో వయం బ్రూమః- “వ్యవ
దేశేఽపి నీధిః స్యాత్” ఇతి.

అను. ఇలా దూత చెప్పగానే గజరాజు భయపడిపోయాడు. నమ్రుడై
ఇలా విన్నవించాడు. “ఓ రాయబారీ! క్షమించండి. తెలియక ఈ తప్పుచేశాను.
మరలా అప్పటికి పోను.”

అది విని దూత [విజయిండు అనే ముసలికుందేలు] ఇలా అంది. “అలా
అయితే కొలనువద్దకు రమ్మ. కొలనులో భగవానుడైన చంద్రుడు ఉన్నాడు. అతను
సీయెడ కోపావేశంతో వణకుతున్నాడు. ప్రణమిల్లి అతన్ని ప్రసన్నుని చేసికొని
పోమ్ము.”- ఇలా పల్కి ఆ కుందేలు రాత్రివేళ ఆ గజరాజును కొలనువద్దకు తీసు
కొనిపోయింది. కొలనులో అలల తాకిడిచే కదలాడే చంద్రబింబాన్ని చూపించింది.
పిమ్మట అతడిచే (గజరాజుచే) ప్రణామం చేయించింది. స్వయంగా ఇలా అర్చి
చింది. “ప్రభూ! ఇతను తెలియక ఈ తప్పు చేశాడు. అందువల్ల ఇప్పటికి క్షమిం
చండి. మరలా ఇలాంటి తప్పు ఎప్పటికీ చేయడు.”

ఇలా ప్రార్థనను నడించి ఆ గజయూథపతిని పంపివేసింది. అందుచే మేము
(మయూరప్రభు సేవకులం) చెప్పతున్నాం- “మహాత్ముల పేరును ఏదో నెపంగా
పేర్కొనడంవల్లనూ కార్యం నీడిస్తుంది” అని.

మూ. తతో మయోక్తమ్— “స ఏవాఽస్మత్ప్రభూ రాజహంసో
మహాప్రతాపోఽతినమర్థః. త్రైలోక్యస్యాపి ప్రభుత్వం తత్ర యుజ్యతే.
కిం పునః పక్షిరాజ్యమ్” ఇతి. తదాఽహం తైః పక్షిభిః- “దుష్ట! కథమస్మ

ద్యూమా చరసి” ఇత్యభిదాయ రాజుశ్చిత్రవర్ణస్య సమీపం నీతః. తతో రాజుః పురో మాం ప్రదర్శ్య లైః ప్రణమ్యోక్తమ్- “దేవ! అవధీయతామ్. ఏష దుష్టోఽస్మద్దేశే చరన్నపి దేవపాదా నధిక్షిపతి” ఇతి.

రాజుఁడహ- “కోఽయమ్ ? కుతః సమాయాతః?” ఇతి.

తే ఊహుః- “హిరణ్యగర్భనామ్నో రాజహంస స్యానుచరః కర్పూరద్వీపా దాగతః”.

అథాఽహం గృధ్రేణ మన్త్రిణా పృష్టః- “కస్తత్ర ముఖ్యో మస్త్రీ” ఇతి.

మయోక్తమ్- “సర్వశాస్త్రార్థపారగః సర్వజ్ఞో నామ చక్రవాకః” ఇతి.

అను. పిమ్మట నేను ఇలా అన్నాను- “ఆ మా ప్రభువైన రాజహంసుడే మహావరాక్రమసంపన్నుడూ, అధిక బలశాలీ. అతడు ముల్లోకాలకు ప్రభువు అగుటకు సమర్థుడు. ఇక ఈ వక్షిరాజ్యం ఎంత ? అప్పుడు ఆ వక్షులు- “అలాంటిప్పుడు మారాజ్యంలో ఎలా తిరుగుతున్నావు?” అని నిందించి తమ ప్రభువైన చిత్రవర్ణుడి వద్దకు తీసుకొనిపోయాయి. అతడికి ప్రణమిల్లాయి. నన్ను చూపి ఇలా విన్నవించాయి. “దేవా ! అవధరింపుడు. ఈ దుష్టుడు మనదేశంలో తిరుగుతూ ఘాజ్యపాదులైన ప్రభువును నిందిస్తున్నాడు.

రాజు అడిగాడు- “ఇతను ఎవడు ? ఎచ్చటనుండి వచ్చాడు ?”

వారు ఇలా చెప్పారు- “ఇతను హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంసయొక్క సేవకుడు. కర్పూరద్వీపంనుండి వచ్చాడు.”

అంతట మంత్రి అయిన గ్రద్ధ నన్ను ఇలా అడిగింది- “అచ్చట ముఖ్య మంత్రి ఎవడు ?” అందుకు నేను ఇలా అన్నాను- “సర్వజ్ఞుడు అనే చక్రవాక వక్షి. అతను సర్వశాస్త్రాలను సమగ్రంగా అధ్యయనం చేసిన మేధావి.”

మూ. గృధ్రో బ్రూతే- “యుజ్యతే. స్వదేశజోఽసౌ”. యతః-

శ్లో. స్వదేశజం కులాచారవిశుద్ధ ముపధాశుచిమ్,
మస్తజ్ఞ మవ్యసనినం వ్యభిచారవివర్జితమ్, 17
అధీతవ్యవహారార్థం మౌలం భ్యాతం విపశ్చితమ్,
సముత్పాదక మర్థస్య విదధ్యా న్మన్త్రిణం నృపః. 18

అను. గ్రద్ద ఇలా అంది- “మంచిది. ఆతను ఆ దేశంలో జన్మించినవాడే. వీలననగా-

“స్వదేశంలో పుట్టినవాడూ, సత్కులసంజాతుడూ, ఆచారశుద్ధుడూ, ధర్మ పరీక్షలలో పవిత్రుడుగా నిల్చినవాడూ (ఉపధాశుద్ధుడూ), రాజనీతిజ్ఞుడూ, త్రాగుడు మొదలైన వ్యసనాలు లేనివాడూ, పరశ్రీలపై వ్యామోహం లేనివాడూ, వంశ పరంపరంగా వచ్చినవాడూ (మౌలుడూ), సద్గుణాలచే ప్రసీద్ధుడూ, విద్వాంసుడూ, ధనసంపాదనదక్షుడూ అయినవాడినే మంత్రిగా ప్రభువు నియమించాలి.” (17-18)

మూ. అత్రా న్తరే శుకేనో న్తమ్- “దేవ! కర్పూరద్వీపాదయో లఘుద్వీపా జమ్బూద్వీపాఽన్తర్గతా ఏవ. ఆత స్తత్రాపి దేవపాదానామే వాధిపత్యమ్”. తతో రాజ్ఞాఽప్యక్తమ్- “ఏవమేవ. యతః-

శ్లో. రాజా మత్రః శిశుశ్చైవ ప్రమదా ధనగర్వితః,
అప్రాప్యమపి వాఙ్మని కింపునర్లభ్యతేఽపి యత్. 19

అను. ఇంతలో (అచ్చట ఉండే) చిలుక ఇలా అంది- “దేవా ! కర్పూర ద్వీపం మొదలైన చిన్న ద్వీపాలు జంబూద్వీపంలో చేరినవే. అందువల్ల అచ్చట నైతం ప్రభువులదే అధికారం.” అప్పుడు రాజుగూడ-“అలాగే” అన్నాడు. వీలనన-

“ప్రభువు, ఉన్నత్రుడు (పిచ్చివాడు), శిశువు, యౌవనమదంతోడి యువతి, ధనగర్వితుడు ఈ ఐదుగురు పొందడానికి సాధ్యంగాని దానిని నైతం కాంక్షిస్తారు. ఇక లభించేస్థితిలో ఉన్నదానినిగూర్చి ఏమనాలి.”

మూ. తతో మయో క్తమ్- “యది వచనమాత్రేణై వాధిపత్యం సిద్ధ్యతి, తదా జమ్బూద్వీపేఽప్యస్మత్ప్రభో ర్నిరణ్యగర్భస్య స్వామ్య

మన్తీ.” శుకో బ్రూతే- “కథ మత్ర నిర్ణయః ?” మయో క్రమ్- “సజ్జామ ఏవ.”

రాజ్ఞా విహస్యోక్తమ్- “స్వస్వామినం గత్వా సజ్జీకురు.” తదా మయోక్తమ్- “స్వదూతోఽపి ప్రస్తాప్యతామ్. రాజోవాచ- “కః ప్రయా స్యతి దోత్యేన ? యత ఏవమ్భూతో దూతః కార్యః-

శ్లో. భక్తో గుణీ శుచిర్దక్షః ప్రగల్భోఽవ్యసనీ షమీ,
బ్రాహ్మణః పరమర్మజ్ఞో దూతః స్యాత్ ప్రతిభానవాన్. 20

అను. అంతట నేను ఇలా అన్నాను- “మాటమాత్రంచేతనే ప్రభుత్వం సిద్ధించేటట్లు అయితే ఈ జంబూద్వీపంలో నైతం మా ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడి యొక్క ఆధిపత్యం ఉంది.” అది విని చిలుక ఇలా అంది- “అయితే ఇందు నిర్ణయం ఎలా అగును ?”

అప్పుడు నేను “యుద్ధమే పరిష్కారమార్గం” అన్నాను.

అది విని ఆ రాజు నవ్వుతూ- “అలా అయితే నీవు పోయి మీ ప్రభువును యుద్ధానికి సిద్ధం చేయుము” అన్నాడు.

అందుకు నేను- “తమ దూతను నైతం పంపండి” అన్నాను. అప్పుడు రాజు తనవారితో ఇలా చర్చించాడు- “రాయబారిగా ఎవడు పోగలడు ? ఏలనన-(దూత) రాయబారి అయినవాడు ఇలా ఉండాలి-

రాజభక్తుడు, గుణవంతుడు, పవిత్రుడు, కార్యదక్షుడు, వాక్పటుత్వంగల వాడు, మధ్యాదివ్యసనాలు లేనివాడు, సహనశీలుడు, పరహృదయం గ్రహించే వాడు, బ్రాహ్మణుడు, ప్రతిభావంతుడు అయినవాడినే రాయబారిగా నియమించాలి.

మూ. గృధ్రో వదతి- “స న్యేవ దూతా బహవః. కిన్తు బ్రాహ్మణ ఏవ కర్తవ్యః”. యతః-

శ్లో. ప్రసాదం కురుతే పత్యుః సమృత్తిం నాభివాఙ్చతి,
కాలిమా కాలకూటస్య నాఽవైతీశ్వరసంక్లమాత్. 21

అను. గ్రద్ద ఇలా చెప్పింది- “దౌత్యానికైతే చాలమందియే ఉన్నారు. కాని బ్రాహ్మణుడినే దూతగా నియమించాలి. ఏలననగా-

బ్రాహ్మణుడైన దూత ప్రభువును ప్రసన్నుని చేసుకుంటాడు. ధనాన్ని కాంక్షింపడు. అనగా ధనాశక్తు లోబడడు. ఈశ్వరుడి సంబంధం పొందినా కాల కూటవిషం తన నల్లదనాన్ని పోగొట్టుకొనలేదు.” (అనగా బ్రాహ్మణుడు ఐశ్వర్యం మధ్యన ఉన్నా తన సిద్ధోభసణాన్ని విడువడు. అని భావం). 21

మూ. రాజాఽఽహ- “శుక ఏవ ప్రజతు. శుక ! త్వమేవానేన సహ తత్ర గత్వాఽస్మదభిలషితం బ్రూహి” ఇతి. శుకో బ్రూతే- “యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవః. కిన్త్యయం దుర్జన్ బకః. తదనేన సహ న గచ్ఛామి. తథా చోక్రమ్-

శ్లో. ఖలః కరోతి దుర్వృత్తం నూనం ఫలతి సాధుషు,
దశాననోఽహరత్సీతాం బన్ధనం తు మహోదధేః. 22

అను. అంతట రాజు (=చిత్రవర్ణుడు - జంబూద్వీప పక్షిరాజు) ఇలా అన్నాడు. “అలా అయితే చిలుకయే పోవుగాక.” ఇలా అని చిలుకను ఉద్దేశించి “ఓ చిలుకా ! నీవే ఇతడితో ఆచచ్చటికి పొమ్ము. రాజహంస అయిన హిరణ్య గర్భుడికి మా అభిప్రాయం తెల్పుము”. అందుకు చిలుక ఇలా అంది. “ప్రభువుల చిత్తం. కాని ఈ కొంగ చెడ్డది. కనుక ఇతడితో వెళ్ళను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

దుష్టుడు సీచకార్యం చేస్తాడు - దాని ఫలం సజ్జనుడు అనుభవించవలసి వస్తుంది. రావణుడు సీతను అపహరించాడు. సముద్రం బంధనం పొందింది. 22

అపరశ్చ-

శ్లో. న స్థాతవ్యం న గన్తవ్యం దుర్జనేన సమం క్వచిత్,
కాకసజ్గా ద్ధతో హంస స్తిష్ఠన్ గచ్ఛంశ్చ వర్తకః. 23

రాజోవాచ- “కథ మేతత్ ?” శుకః కథయతి-

అను. మరియు- దుర్జనుడితో కలిసి ఎచ్చటా ఉండరాదు. అలాగే దుర్జ

నుడితోడ ఎచ్చటికీ ప్రయాణం చేయరాదు. ఏలననగా కాకితో కలిసిఉన్నదై హంస, అలాగే కాకితో కలిసి ప్రయాణం చేసి వర్తకవక్షి (మీలవల్లంకిపిట్ట) మరణించాయి."

23

రాజు అడిగాడు - "అది ఎట్లు?" చిలుక ఇలా చెప్పబొడగింది.

4. హంస-కాక-పథిక కథా

[హంస - కాకి - బాటసారి]

మూ. అస్త్వజ్ఞయినీవ ప్రాంతరే ప్లక్షతరుః. తత్ర హంసకాకౌ నివసతః. కదాచిద్గ్రీష్మసమయే పరిశ్రాంతః కశ్చిత్ పథికస్తత్ర తరుతలే ధనుష్కాణ్డం సన్నిదాయ సుప్తః. తత్ర క్షణాంతరే తన్ముఖాద్ వృక్షచ్ఛాయాఽవగతా. తతః సూర్యతేజసా తన్ముఖం వ్యాప్తమవలోక్య తద్వృక్షస్థితేన పుణ్యశీలేన శుచినా రాజహంసేన కృపయా పక్షౌ ప్రసార్య పునస్తన్ముఖే ఛాయా కృతా. తతో నిర్భరనిద్రాసుఖినా పరిభ్రమణపరిశ్రాంతేన పాశ్చేన ముఖవ్యాధానం కృతమ్.

అను. ఉజ్జయినీనగరానికి పోయే దారిలో ఒక రావిచెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టు మీద ఒక హంస, ఒక కాకి నివసిస్తూన్నాయి. ఒకసారి ఎండకాలమున ఒక బాటసారి ఆ దారిని పోతూ ఉన్నాడు. (ఎండ తీవ్రంగా ఉండడంతో) అలసిపోయాడు. ఆ చెట్టుక్రిందికి వచ్చాడు. విల్లును నేలపై ఉంచి శయనించాడు. వెంటనే నిద్ర వచ్చింది. కానీ త్వరలోనే అతడి ముఖంమీది చెట్టునీడ తొలగిపోయింది. ఎండ వచ్చింది. దీన్ని చెట్టుమీద ఉండే హంస చూచింది. మిక్కిలి జాలి పొందింది. విశుద్ధపుణ్యస్వభావం గలది అగుటచే తన రెక్కలను విప్పింది. ఆ బాటసారికి నీడ వట్టింది. అంతట మార్గాయాసంచే గాఢమైన నిద్రాసుఖంలో ఉండే ఆ బాటసారి యాదృచ్ఛికంగా నోరు తెరచాడు.

మూ. అథ పరసుఖ మసహిష్టుః స్వభావదౌర్జన్యేన స కాక స్తస్య ముఖే పురీషోత్సర్గం కృత్వా పలాయితః. తతో యావదసౌ పాన్థ ఉత్థా యోర్ధ్వం నిరీక్షతే, తావ త్రేనావలోకితో హంసః, కాణ్ఠేన హతో వ్యాపాది తశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'స స్థాతవ్యమ్' ఇతి.

అను. "అంత ఇతరుల సుఖాన్ని సహింపలేని కాకి, తనకు పుట్టుకతో వచ్చిన దుర్బుద్ధిని అనుసరించి ఆ బాటసారి నోటిలో రెట్ట వేసింది, వెంటనే పారి పోయింది. బాటసారికి మెంకువ వచ్చింది. కోపంతో ప్రైకి చూచాడు. అతడికి హంస కనబడింది. కణ్ఠతో కొట్టాడు. ఆ దెబ్బతో హంస చచ్చింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- "నీచులతో కలిసి ఉండరాదు" ఇత్యాది.

5. కాక-వర్తకయోః కథా

[కాకి - మీనపల్లంకిపిట్ట]

మూ. దేవ! వర్తకకథామపి కథయామి. శ్రూయతామ్-

ఏకత్ర వృక్షే కాక- వర్తకౌ సుఖం నివసతః. ఏకదా భగవతో గరుడస్య యాత్రాప్రసంగేన సర్వే పక్షిణః సముద్రతీరం గతాః. తతః కాకేన సహ వర్తక శ్చలితః. అథ గచ్ఛతో గోపాలస్య మస్తకస్థితదధి బాణ్ణాద్ వారం వారం తేన కాకేన దధి ఖాద్యతే. తతో యావదసౌ దధి బాణ్ణం భూమౌ నిధాయోర్ధ్వ మవలోకతే తావత్తేన కాకవర్తకౌ దృష్టౌ. తతస్తేన దృష్టః కాకః పలాయితః. వర్తకః స్వభావనిరపరాధో మన్దగతి స్తేన ప్రాప్తో వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'స గస్తవ్యమ్' ఇత్యాది.

అను. దేవా ! వర్తకవక్షి (మీనపల్లంకిపిట్ట) కథను చెప్పెదను. వినండి-

ఒక వృక్షంమీద కాకి, వర్తకపక్షి సుఖంగా నివసిస్తున్నాయి. ఒకసారి తీర్థయాత్రాప్రసంగంగా దేశసంచారం చేస్తూ భగవానుడైన గరుడుని దర్శించేందుకై సముద్రతీరానికి పోయాయి. అప్పుడు కాకిలో వర్తకపక్షియు వెళ్ళింది. ఈ పక్షులు రెండూ వెళ్ళే దారిలో ఒకానొక గొల్లవాడు నెత్తిన పెరుగుకుండ ఉంచుకొని పోతూ ఉన్నాడు. కాకి అది చూచింది. మాటిమాటికి ఆ పాత్రపై వాలడం, పెరుగును ముక్కుకు అందినంత తినడం, ఎగురడం చేయసాగింది. గొల్లవాడు ఇది గమనించాడు. పెరుగుపాత్రను నేలమీద ఉంచాడు. పైకి చూచాడు. కాకి, మీన పల్లంకిపిట్ట కనబడ్డాయి. కాని కాకి పారిపోయింది. వేగంగా పరుగెత్తే శక్తి లేనిదీ, సహజనిర్దోషి అయిన ఈ వర్తకపక్షి మాత్రం వాడికి చిక్కింది. చంపబడింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- 'దుష్టులతో కలిసి ప్రయాణం చేయరాదు' ఇత్యాది.

మూ. తతో మయోక్తమ్- 'భ్రాతః శుక! కిమేవం బ్రవీషి? మాం ప్రతి యథా శ్రీమద్దేవపాదా స్తథా భవానపి?' శుకేనోక్తమ్- 'అస్త్యేవమ్ కిన్తు-

శ్లో. దుర్జనై రుచ్యమానాని సమ్మతాని ప్రియాణ్యపి,
అకాలకుసుమానీవ భయం సజ్జనయన్తిహి.

24

దుర్జనత్వం చ భవతో వాక్యాదేవ జ్ఞాతం యదనయో రూపాలయో ర్విగ్రహే భవద్యచనమేవ నిదానమ్. పశ్య-

శ్లో. ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే మూర్ఖః సాన్త్యేన తుష్యతి,
రథకారో నిజాం భార్యాం సజారాం శిరసాఽకరోత్.

25

రాజ్ఞోక్తమ్ - 'కథమేతత్?' శుకః కథయతి-

అను. అంత నేను ఇలా అన్నాను- 'సోదరా! శుకమా! ఇలా ఎందుకు అంటున్నావు? నాకు శ్రీమంతులైన మహారాజులు ఎట్లో, నీవు అట్లే.' చిలుక ఇలా అంది. 'అలాగే కానిమ్ము. కాని-

దుష్టులు చెప్పే మాటలు శాస్త్రసమ్మతాలుగా ప్రీతికరాలుగా ఉండినా అకాల పుష్పాలవలె భయాన్నే గల్గిస్తాయి.

24

దుర్జనత్వం నీ వాక్కులవల్లనే తెలిసింది. ఎట్లన ఈ ఇద్దరు ప్రభువుల యుద్ధానికి నీ వాక్కే కారణం. చూడుము.

తప్పును కన్నులతో చూచియు మూర్ఖుడు ఓదార్చుమాటలతో సంతృప్తి నందును. వడంగి తన భార్యను (అవిడ) విటుడితో బాటు నెత్తిన బెట్టుకొన్నాడు.

రాజు అడిగాడు— 'అది ఎట్లు?' చిలుక ఇలా చెప్పబోడగింది—

6. రథకార కథా

[వడంగి కథ]

మూ. అస్త్రీ యౌవనశ్రీనగరే మందమతి ర్నామ రథకారః. స చ స్వభార్యాం బంధకీం జానాతి. కిన్తు జారేణ సమం స్వచక్షుషా నైకస్థానే పశ్యతి. తతోఽసౌ రథకారః—'అహమన్యం గ్రామం గచ్ఛామి'—ఇత్యుక్త్వా చలితః. స కియద్ధూరం గత్వా పునరాగత్య పర్యజ్ఞాతలే స్వగృహే నిబృతం స్థితః. అథ రథకారో గ్రామాంతరం గత ఇతి సముపజాత విశ్వాసః స జారః సన్ధ్యాకాల ఏవాగతః. పశ్చాత్తేన జారేణ సమం తస్మిన్ పర్యజ్ఞే నిర్భరం క్రిడన్తీ పర్యజ్ఞాతలస్థితస్య భర్తుః కిచ్ఛిదగ్గస్ప ర్భాత్ స్వామినం మాయావినం విజ్ఞాయ మనసి సా విషణ్ణాభవత్.

అను. యౌవనశ్రీ అనే నగరంలో మందమతి అనే వడంగి ఉండేవాడు. వాడు తన భార్యను జారిణి అని గ్రహించాడు. కాని మిండగాడితో ఒకేచోట ఉండడాన్ని తన కన్నులతో చూచియుండలేదు. అంత ఆ వడంగి తన భార్యతో—“నేను ప్రక్కడికిపోతూ ఉన్నాను” అని ఇంటినుండి కదిలాడు. కానీ కొంతదూరం పోయి మరలివచ్చాడు. భార్యకు తెలియకుండా ఇంటిలో ప్రవేశించాడు. మంచం క్రింద రహస్యంగా దాగాడు. అప్పుడు ఆమె మిండడు—“వడంగి పొరుగుానికి పోయాడు” అని గట్టి నమ్మకంతో సంజవేశకే వచ్చాడు. అవిడఅతనితో ఆ మంచం

మీదనే స్వేచ్ఛగా రత్తిక్రీడ సల్పుతుంది. ఇంతలో ఆమె అవయవం ఒకటి అప్రయత్నంగా మంచంక్రింద పరుండిన మగడికి తగిలింది. వెంటనే ఆమె తన మగడు చేసిన మోసం గ్రహించింది, విషాదం పొందింది.

మూ. తతో జారేణో క్తమ్- 'కిమితి త్వమద్య మయా సహ నిర్భరం న రమసే ? విస్మితేవ ప్రతిభాసి మే త్వమ్'- ఇతి. అథ తయో క్తమ్- 'అనభిజ్ఞోఽసి, యోఽసౌ మమ ప్రాణేశ్వరో, యేన మమాఽఽ కౌమారం సఖ్యం, సోఽద్య గ్రామాంతరం గతః. తేన వినా సకలజన. పూర్ణోఽపి గ్రామో మాం ప్రతి అరణ్యవత్ ప్రతిభాతి. కిం భావి ? తత్ర పరస్థానే కిం భాదితవాన్ ? కథం వా ప్రస్తుతః ? ఇత్యన్మద్ధృదయం విదీ. ర్యతే.' జారో బ్రూతే- 'తవ కిమేవంవిధా స్నేహభూమీ రథకారః.'

అను. అప్పుడు (దాని) మిండడు ఇలా అడిగాడు- 'ఎందుకు నేడు నీవు నాతో స్వేచ్ఛగా రమించడంలేదు ? ఏదో కంగారుతో ఉన్నట్లు తోస్తున్నావు.' అందుకు ఆమె ఇలా అంది- 'నీకు తెలియదు. ఈ నా భర్త నాకు యౌవనారంభం నుండి మిత్రుడు(ప్రియుడు). నేడు అతను గ్రామాంతరం పోయాడు. అతను లేని ఈ గ్రామం ఎందరో జనులచే నిండినదైనా నాకు అడవిగా తోస్తూ ఉంది. ఏమగునో, అచ్చట పరస్థలంలో ఏమీ తిన్నాడో, ఎలా శయనించాడో- అని నా గుండె పగిలి పోతూ ఉంది.' అది విని విటుడు ఇలా అడిగాడు- 'ఈ వడ్రంగిపై నీకు ఇంత ప్రేమ ఉందా ?'

మూ. బన్ధక్యవదత్- 'రే బర్భర ! కిం వదసి ? శృణు-

శ్లో. పరుషాణ్యపి యా ప్రోక్తా దృష్టా యా క్రోధచక్షుషా,
సుప్రసన్నముఖీ భర్తుః సా నారీ ధర్మభాజనమ్. 26

అపరశ్చ-

శ్లో. నగరస్థో వనస్థో వా పాపో వా యది వా శుచిః,
యాసాం శ్రీణాం ప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః. 27

అను. జారిణి ఇలా అంది. 'ఓరీ! అడవిమనిషీ! ఏమంటున్నావు వినుము-

భర్త పరుషంగా మాట్లాడినా, క్రోధంగా చూచినా, ప్రసన్నవదనమై ఉండే నారీమణియే ధర్మబాగిని అవుతుంది. 26

మరియూ— భర్త నగరవాసి అయినా వనవాసి అయినా, పాపి అయినా పుణ్యుడు అయినా, ప్రేమించే ఆడదియే సంపూర్ణసుఖాలైన స్వర్గాదిలోకాలను పొందుతుంది. 27

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. భర్తా హి పరమం నార్యా భూషణం భూషణైర్వి నా,
ఏషా విరహితా తేన భూషణార్తా న శోభతే. 28

త్యం చ జారః పాపమతిః. మనోలోల్యాత్ పుష్పతామ్బూల సదృశః. కదాచిత్ సేవ్యసే, కదాచి న్న సేవ్యసే చ. స చ పునర్మే స్వామీ మాం విక్రేతుం, దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దాతుమీశ్వరః. కిం బహునా. తస్మిన్ జీవతి జీవామి, తన్మరణే చానుమరణం కరిష్యామితి ప్రతిజ్ఞా వర్తతే. యతః-

శ్లో. తిస్రః కోట్యోర్ధ్వకోటి చ యాని లోమాని మానవే,
తావత్కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యోనుగచ్ఛతి. 29

అను. మరియూ- ఏ భూషణాలు లేకపోయినా ఆడదానికి భర్తయే ఉత్తమ మైన భూషణం. ఎన్ని భూషణాలు ఉండినా భర్త లేనిచో ఆడదానికి అందం లేదు. 28

నీవు జారుడవు, పాపబుద్ధివి. పూలనూ, తాంబూలాన్నీ ఒకసారి సేవించి, వేరోకసారి సేవించవట్లుగా, నా చాంచల్యం తీరేందుకై నీతో ఒకసారి రమిస్తాను. వేతొకసారి రమింపను. ఆ నా భర్త అయితే నన్ను అమ్మడానికిగాని, లేక దేవతల కైనా బ్రాహ్మణులకైనా దానంచేయడానికి గాని అధికారం గలవాడు. పెక్కుమాట లెందుకు? నా ప్రతిజ్ఞ ఇది- 'అతను జీవిస్తే జీవిస్తాను. మరణిస్తే సహగమనం చేస్తాను.' ఏలననగా—

మానవుడి శరీరాన మూడున్నరకోట్ల రోమాలు ఉన్నాయి అని అంటారు.

భర్తతో సహగమనం చేసిన ఆడది, అన్ని ఏండ్లు స్వర్గంలో నుఖంగా నివసిస్తుంది. 29

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. వ్యాలగ్రాహీ యథా వ్యాలం బలాదుద్ధరతే బిలాత్,
తద్వద్భరార మాదాయ స్వర్గలోకే మహియతే. 30

శ్లో. చితౌ పరిష్కల్య విచేతనం పతిం
ప్రియా హి యా ముఞ్చతి దేహమాత్మనః,
కృత్యాఽపి పాపం శతలక్షమప్యసౌ
పతిం గృహీత్వా సురలోక మాప్నుయాత్. 31

యతః:-

శ్లో. యస్మై దద్యాత్ పితౌ త్వేనాం భ్రాతౌ వాఽనుమతే పితుః,
తం శుశ్రూషేత జీవంతం సంస్థితఞ్చ న లఙ్ఘయేత్. 32

అను. ఇంకా- సహగమనం చేసిన స్త్రీ, పాములవాడు తొట్టనుండి పామును బలంగా పైకి లాగినట్లు- తన భర్తను నరకంనుండి ఉద్ధరించి అతడితో స్వర్గ సుఖాలు హాయిగా అనుభవిస్తుంది." 30

మరియు- మరణించిన మగడి శరీరాన్ని కౌగలించికొని చితికి ఆహుతి అయిన స్త్రీ కోటిపాపాలు చేసినదైనా భర్తతో స్వర్గసుఖాలు అనుభవిస్తుంది 31

ఏలనన- ఏ స్త్రీనైనా తండ్రిగారి, తండ్రియొక్క అంగీకారంచే సోదరుడు గాని ఏ పురుషుడికి అర్పిస్తాడో, ఆ పురుషుణ్ణి జీవితవర్యంతం ఆమె సేవించాలి. అతను మరణిస్తే సహగమనం 'లి.' 32

[సంస్థితం = మృతమ్, న లఙ్ఘయేత్ = న అతిచరేత్ = అనుమియేతేతి భావః]

మూ. ఏతత్సర్వం శ్రుత్వా మన్దమతిః స రథకారః- 'దన్యోఽహం యస్యేదృశీ ప్రియవాదినీ స్వామివత్సలా చ భార్యా.' ఇతి మనసి నిదాయ

తాం ఖట్యాం శ్రీపురుషనహితాం మూర్ధ్ని కృత్వా సానన్దం ననర్త. అతో
ఽహం బ్రవీమి- 'ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే' ఇత్యాది.

అతోఽహం తేన రాజ్ఞా యథావ్యవహారం సమ్మూఙ్య ప్రస్థాపితః.
శుకోఽపి మమ పశ్చా దాగచ్ఛన్నాస్తే. ఏతత్ సర్వం పరిజ్ఞాయ యథా
కర్తవ్య మనునస్థీయతామ్.

అను. ఇదంతా మందమతి అనే ఆ వద్రంగి విన్నాడు- 'నేను ధన్యుణ్ణి,
ఇంత ప్రేయభాషిణి, మగనికే మనసించిది ఆయిన భార్య లభించింది' అని తలం
చాడు. భార్య, ఆమె మిండడు ఉండే ఆ మంచాన్ని అలాగే తలపైకి ఎత్తుకున్నాడు.
ఆనందంతో నృత్యం చేశాడు.' అందుచే నేను (చిలుకను) చెప్పుతున్నాను-
'తప్పను కన్నులతో చూచియూ - ఇత్యాది.'

అంతట నాకు (కొంగ అయిన నాకు) ఆ (మయూరరాజు) చిత్రవర్ణుడు
తగినవిధంగా అదరించి వీడ్కోలు ఇచ్చాడు. చిలుకయూ నావెనుకనే వస్తూ
ఉంది. ఇదంతా గ్రహించి ఏమి చేయాలో విచారించండి."

మూ. చక్రవాకో విహస్యాఽఽహ- 'దేవ! బకేన తావద్ దేశాన్త
రమపి గత్వా యథాశక్తి రాజకార్య మనుష్ఠితమ్. కిన్తు దేవ! స్వభావ
ఏష మూర్ఖాణామ్. యతః-

శ్లో. శతం దద్యాన్న వివదే దితి విజ్ఞస్య సంమతమ్,
వినా హేతుమపి ద్వన్ద్వమేత స్మూర్భస్య లక్షణమ్. 33

అను. చక్రవాకపక్షి (జక్కపపిట్ట) నవ్వి ఇలా అంది- "దేవ ! ఈ కొంగ
పరదేశం సైతం పోయి శక్తికొలది రాజకార్యం నిర్వహించింది. కానీ ప్రభూ !
మూర్ఖుల స్వభావం ఇలాగే ఉంటుంది. ఏలనన-

"వంద ఇవ్వవచ్చు. కాని తగవును మాత్రం తెచ్చుకోరాదు" అనేది నీతి
వేత్తల మతం. కారణం లేకయే తగవు తెచ్చుకోడం మూర్ఖుల లక్షణం. 33

మూ. రాజాఽఽహ- "అల మనేనాఽతీతోపాలమ్భనేన. ప్రస్తుత
మనునస్థీయతామ్." చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ! విజనే బ్రవీమి. యతః-

శ్లో. వర్ణాఽఽకారప్రతిధ్వనై ర్మేత్రవక్త్రవికారతః,
అభ్యూహ ని మనో ధీరాస్తస్మాద్రహసి మస్త్రయేత్. 34

అను. రాజు ఇలా చెప్పాడు. ఈ గతించినదాన్ని గూర్చి నిందించడంవల్ల ఉపయోగం ఏముంది? ప్రస్తుతం విచారించండి." జక్కవపిట్ట ఇలా అంది. 'ప్రభూ! రహస్యంగా విన్నవిస్తాను. ఏలననగా—

రంగు, రూపం, శబ్దం, కన్నులమార్పు, ముఖంలోని భేదాలు. ఇత్యాది కంచే మనస్సులోని భావాన్ని ప్రతిభాశాలురు గు రిసారు. అందువలన (రాజకీయాలు) రహస్యంగా ఆలోచన చేయాలి. 34

మూ. తతో రాజా మస్త్రీ చ తత్ర స్థితౌ. అన్యేఽన్యత్ర గతాః.
చక్రవాకో బ్రూతే- "దేవ ! అహమేవం జానామి - 'కస్యాఽప్యస్మన్ని యోగినః ప్రేరణయా బలేనేద మనుష్ఠితమ్. యతః -

శ్లో వైద్యానా మాతురః శ్రేయాన్ వ్యసనీ యో నియోగినామ్,
విదుషాం జీవనం మూర్ఖః సద్యర్థో జీవనం సతామ్. 35

అను. అంత రాజా, మంత్రి మాత్రం అచ్చట ఉన్నారు. తక్కినవారు వేతే చోటికి పోయారు. అప్పుడు జక్కవ పులుగు ఇలా అంది - "దేవా ! మన వారిలోనే ఎవరో ఒక రాజోద్యోగియొక్క ప్రేరణచే కొంగ ఇలా చేసి ఉంటుంది. దని నాకు తోస్తూ ఉంది. ఏలనన -

వైద్యులకు డాగి, రాజోద్యోగులకు ఆపన్నుడైన ప్రభువు, విద్వాంసులకు మూర్ఖుడు, సజ్జనులకు సత్కులీనుడు జీవితాధారం అంటారు. 35

మూ. రాజాఽబ్రవీత్ - "భవతు, కారణమత్ర పశ్యాన్నిరూప జీయమ్. సప్రవృత్తి యత్కర్తవ్యం తన్నిరూప్యతామ్. చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ ప్రణిధి స్తావత్తత్ర ప్రహీయతామ్. తతస్తదనుష్ఠానం బలాబలఞ్చ జానీమః. తథాహి -

శ్లో. భవేత్ స్వపరరాష్ట్రాజాం కార్యాకార్యావలోకనే,
చార శ్చక్షు ర్మహీభర్తు ర్యస్య నాస్త్యన్త ఏవ సః. 36

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు - “అలాగే కానిమ్ము. ఈ విషయంలో కారణాన్ని తర్వాత విచారించుదాం. ప్రస్తుతం కర్తవ్యం ఆలోచించండి. చక్రవాకం ఇలా చెప్పింది - ‘ప్రభూ ! గూఢచారిని (ముందుగా) పంపుదాం. అతడి (శత్రువు యొక్క) అభిప్రాయం, బలం, బలహీనత మొదలైనవి గ్రహించుదాం. అది సముచితం.

తన దేశంలోను పరదేశంలోనూ సంభవించే మంచిచెడ్డలను చూచేందుకు ప్రభువునకు వేగులవాడే కన్ను. ఏ రాజునకు అలాంటి వేగులవాడు లేడో అతను గ్రుడ్డివాడే.

మూ. స చ ద్వితీయం విశ్వాసపాత్రం గృహీత్వా యాతు. తేనాఽసౌ స్వయం తత్రాఽవస్థాయ ద్వితీయం తత్రత్యమన్త్రకార్యం నునిభృతం నిశ్చిత్య నిగద్య ప్రస్థాపయతి. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. తీర్థాశ్రమసురస్థానే శాస్త్రవిజ్ఞానహేతునా,
తపస్వీవ్యుజ్జానోపేతైః స్వచరైః సహ సంవసేత్. 37

అను. అతడూ తనకు తోడుగా మరియొక నమ్మకమైనవాడిని తీసికొని పోవాలి. అచ్చట తాను ఉండాలి. అచ్చట (శత్రుగృహంలోని) మంత్రాల నన్నిటినీ సేకరించి ఒక నిశ్చయానికి రావాలి. వాటిని రహస్యంగా ఈ రెండవ వాడికి బోధించి పంపాలి. విజ్ఞులచే ఇలా తెలుపబడింది -

ప్రధానగుప్తచరుడు తన సహచరులతో కలిసి ఏదేని పుణ్యక్షిర్ధాన గానీ - సాధుసంన్యాసుల ఆశ్రమంలో గానీ - దేవాలయంలోగానీ, తాపసవేషాలతో శాస్త్రాధ్యయనం చేసే నెపంతో నివసించాలి.

మూ. గూఢచారశ్చ యో జలే స్థలే చ చరతి, తతోఽసావేష బకో నియుజ్యతామ్. ఏతాదృశ ఏవ కశ్చిద్భుకో ద్వితీయత్వేన ప్రయాతు. తద్గృహలోకశ్చ రాజద్వారే తిష్ఠన్తు. కిన్త్యేతదపి సుగుప్త మనుష్ఠాత వ్యమ్. యతః -

శ్లో. షట్కర్ణో భిద్యతే మన్త్ర స్తథా ప్రాప్తశ్చ వార్తయా,
ఇత్యాత్మనా ద్వితీయేన మన్త్రః కార్యో మహిభృతా. 38

అను. నీటిలోనూ, నేలమీదా సమానంగా సంచరింపగలవాడే గూఢచారు డవుటకు అర్హుడు. ఇలాంటిదాన్నే మజ్జాక కొంగను దీనికి తోడుగా పంపుదాం. ఈ రెండు కొంగల కుటుంబాన్ని రాజాదీనంలో ఉండేలా చేద్దాం. కానీ ఇదంతా మిక్కిలి రహస్యంగా జరుగాలి. ఏలనన -

అరుచెవుల్లో పడిన (ముగ్గురికి తెలిసిన) సందేశం లేక మంత్రం అందరికీ వెల్లడి అవుతుంది. అందుచే ప్రభువు తానూ ఆశ్చీయుడైన మరొక్కడు ఉండేటట్లుగా (అనగా - చతుష్కర్ణంగా = నాలుగు చెవులు ఉండేటట్లుగా) సందేశం పంపడం అలాగే ఆలోచనా (మంత్రం) చేయాలి. 38

మూ. పశ్య -

శ్లో. మన్త్రజేదే హి యే దోషా భవన్తి పృథివీపతే,
న శక్యాన్తే సమాదాతు మితి నీతివిదాం మతమ్. 39

రాజా విమృశ్యోవాచ - 'ప్రాప్త స్తావన్మయోత్తమః ప్రణిధిః'
మన్త్రీ బ్రూతే - "దేవ, తదా సజ్జామే విజయోఽపి ప్రాప్తః."

అను. చూడుము -

రహస్యం (మంత్రం) పొక్కితే రాజునకు సంభవించే దోషాలు తొలగించడానికి వీలుగానివి అని నీతివేత్తలు అంటారు. 39

రాజా విమర్శించి ఇలా అన్నాడు - "నాకు మంచి వేగు లభించాడు. " అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు - "ప్రభూ ! అలా అయితే యుద్ధంలో విజయం సైతం లభిస్తుంది".

మూ. అత్రా నరే ప్రతిహరః ప్రవిశ్య ప్రణమ్యోవాచ - 'దేవ ! జమ్బూద్వీపా దాగతో ద్వారి శుకస్థిషతి.' రాజా చక్రవాక మాశోకతే. చక్రవాకేజ్జోక్తమ్ - 'కృతాఽఽవాసే తావద్ గత్వా తిష్ఠతు. పశ్యా దాసీయ ద్రష్టవ్యః. 'యథాజ్ఞాపయతి దేవః' ఇత్యభిదాయ ప్రతిహరః శుకం గృహీత్వా తదావాసస్థానం గతః. రాజాఽఽహ - 'విగ్రహస్థావత్

సముపస్థితః" చక్రవాకో బ్రూతే - 'దేవ ! తథాపి ప్రాగేవ విగ్రహో న విధిః. యతః -

శ్లో. స కింభృత్యః స కింమస్త్రీ య ఆదావేవ భూపతిమ్,
యుద్ధోద్ధోగం స్వభూత్యాగం నిర్దిశ త్యవిచారితమ్. 40

అను. ³ ద్వారపాలకుడు లోనికి ప్రవేశించాడు. ప్రణమిల్లాడు. ఇలా విన్నవించాడు - 'ప్రభూ ! జంబూద్వీపంనుండి ఒక చిలుక వచ్చింది. ద్వారం వద్ద ఉంది.' అది విని రాజు మంత్రివైపు (సాభిప్రాయంగా) చూచాడు. అప్పుడు మంత్రి ఆయిన చక్రవాకపక్షి ఇలా అంది - 'ఆతిథిగృహానికి తీసికొని పొమ్ము. [కొంతసేపు విశ్రాంతి తీగ్ము] తర్వాత తీసికొనివచ్చి ప్రభువుల దర్శనం చేయింపుము.'

అంత ప్రతీహారుడు - 'ప్రభువులు ఆహ్వాపించినటులే' - అని చిలుకను తీసికొని ఆతిథిగృహానికి పోయింది.

అప్పుడు రాజు మంత్రితో ఇలా అన్నాడు - 'ఇప్పుడు యుద్ధం ఎదురుగా వచ్చి కూర్చుంది". అందుకు చక్రవాకం ఇలా అంది -

"ప్రభూ ! అలా ఉన్నా మొదటనే యుద్ధం చేయడం సముచితం గాదు. ఏలనన - పూర్తిగా విచారింపక యుద్ధం చేయడానికిగానీ దేశాన్ని త్యజింపడానికి గాని ప్రభువునకు సలహా ఇచ్చే మంత్రి దుష్టమంత్రిగాను నేవకుడు దుష్టసేవ కుడుగాను తలంపబడును 40

మూ. అపరశ్చ -

శ్లో. విజేతుం ప్రయతేతాఽరీన్ న యుద్ధేన కదాచన,
అనిత్యో విజయో యస్మాద్భృత్యతే యుధ్యమానయోః. 41

అన్యచ్చ -

శ్లో. సామ్నా దానేన భేదేన సమస్తై రథవా పృథక్,
సాధితుం ప్రయతేతాఽరీన్ న యుద్ధేన కదాచన. 42

అను. మఱియూ - యుద్ధంద్వారా శత్రువును జయించేందుకు ఎప్పుడూ ప్రయత్నం చేయకూడదు. యుద్ధంలో ఇరుపక్షాలవారికి విజయం అనిశ్చితంగానే ఉంటుంది. 41

ఇంకనూ - సామ, దాన, భేదాలు అనే ఉపాయాలు మూడింటినీ వేర్వేరుగా సమగ్రంగా ప్రయోగించి శత్రువులను లొంగదీయడానికి ప్రయత్నించాలి. యుద్ధంద్వారా మాత్రం వద్దు. 42

అపరజ్ఞు -

శ్లో. సర్వ ఏవ జనః శూరో హ్యనాసాదితవిగ్రహః,
అన్యష్టపరసామర్థ్యః సదర్పః కో భవేన్నహి. 43

కిజ్ఞు -

శ్లో. న తథోత్థాప్యతే గ్రావా ప్రాణిభిర్ధారుణా యథా,
అల్పోపాయా నృహస్యిద్ధి రేతన్మన్త్రోఫలం మహత్. 44

అను. ఇంతేగాదు. యుద్ధం నెత్తిమీదికి రానంతవరకు అందరూ వీరులే. శత్రువిక్రమాన్ని చవిచూచేవరకు ఎవరు గర్వంగా ఉండరు? (అందరూ గర్వాంధులే అని బావం) 45

మరియూ - (బరువైన) చట్టబండ కఱ్ఱలద్వారా తేలికగా పైకి ఎత్తబడుతుంది గదా. అలాగే అల్పమైన (శ్రమలేని) ఉపాయంచే గొప్పకార్యం సిద్ధిస్తుంది. ఇదే మంత్ర (రాజనీతి) ఫలం. 46

మూ. కిస్తు విగ్రహ ముపస్థితం విలోక్య వ్యవహాయతామ్.
యతః -

శ్లో. యథా కాలకృతోద్యోగాత్ కృషిః ఫలవతి భవేత్,
తద్వన్నీతిరియం దేవ చిరాత్ ఫలతి న క్షణాత్. 47

అపరఙ్చ -

శ్లో. దూరే భీరుత్వ మానన్నే శూరతా మహతో గుణః,
విపత్తా చ మహాన్ లోకే ధీరత్వ మధిగచ్ఛతి. 46

అను. కాని యుద్ధం ఎదురుగా ఉన్నట్లు తలంచి ప్రవర్తిల్లాలి. ఏలననగా ఓ రాజా ! ఆదనున వేసిన పైరు ఋతుకాలంలో ఫలితం (పంటను) ఇచ్చినట్లు - సకాలంలో ఉంచిన రాజనీతి ఉత్తరోత్తరఫలవంతం అవుతుంది. వెంటనే మాత్రం గాదు. 45

మరియూ - ఆపదలను దూరంగా చూచి భయపడడం - అవి దాపునకు వచ్చినచో పరాక్రమంచే విజృంభించడం మహాత్ముల సుగుణం. కనుక ఈ లోకంలో మహాత్ములు ఆపదలో దైర్యాన్ని ఆశ్రయిస్తారు. 46

మూ. అన్యచ్ఛ -

శ్లో. ప్రత్యూహః సర్వసిద్ధీనా ముత్తాపః ప్రథమం కిల,
అతిశీతల మవ్యమృః కిం భిన్నతి న భూభృతః. 47

విశేషతశ్చ దేవ ! మహాబలోఽసౌ చిత్రవర్ణో రాజా. యతః -

శ్లో. బలినా సహ యోద్ధవ్యమితి నాస్తి నిదర్శనమ్,
తద్యుద్ధం హస్తినా సార్థం నరాణాం మృత్యు మావహేత్. 48

అను. ఇంకనూ - ఉడుకుబోతుతనం (తొందరపాటు - క్రోధం) అన్ని కార్యసిద్ధులకు మొదటి విఘ్నంగా ప్రసిద్ధం. మిక్కిలి చల్లని నీరునైతం పర్వతాన్ని బేదిస్తున్నది గదా. అనగా క్రోధానికి బదులు శాంతాన్ని వహిస్తే సాఫల్యం సిద్ధిస్తుంది అని భావం. 47

విశేషించి (ముఖ్యంగా) ఆ రాజైన చిత్రవర్ణుడు గొప్ప బలవంతుడు.

బలవంతుడితోడనే యుద్ధం చేయాలి - అనే నీతి ఏదీ లేదు. మానవులు వీనుగుతో యుద్ధంచేయడం మృత్యువును ఆహ్వానించడమే. 48

మూ. అన్యచ్ఛ -

శ్లో. స మూర్ఖః కాల మప్రాప్య యోఽపకర్తరి వర్తతే,
కలి ర్బలవతా సార్థం కీటపక్షోద్గమో యథా.

49

కిచ్చ -

శ్లో. కౌర్మం సజ్జోచ మాస్థాయ ప్రహరమపి మర్షయేత్,
ప్రాప్తకాలే తు సీతిజ్ఞ ఉ త్తిష్ఠేత్ క్రూరసర్పవత్.

50

అను. మరియు - తగిన సమయం ప్రాప్తించకముందే అవకారిపై దాడి చేసేవాడు మూర్ఖుడు అనబడుతాడు. బలవంతుడితో విరోధం పురుగులగు రెక్కలు రావడంతో సమానం. అనగా రెక్కలు వచ్చిన పురుగులు అగ్నిని మ్రింగబోయి మరణిస్తాయి. అలాగే బలవద్విరోధం సమూలనాశకరం అని భావం. 49
(కలిః = కలహః)

ఇంకా - రాజసీతిజ్ఞుడు ఆపదలు వస్తే తాబేలువలె సంక్షోభం పొంది, (తగ్గి) బాధను సహిస్తాడు. అవసరం లభిస్తే అనగా పరాక్రమప్రదర్శనకు యోగ్యమైనకాలం ప్రాప్తినే క్రూరసర్పం వలె విజృంభిస్తాడు. 50

శ్లో. మహత్యల్పైఽప్యపాయజ్ఞః సమమేవ భవేత్ క్షమః,
సమున్మూలయితుం వృక్షాం స్తృణానీవ నదీరయః.

51

అతో దూతోఽయం శుకోఽత్రాఽఽశ్వాన్య తావద్ద్రియతాం
యావద్ద్గరం సజ్జీక్రియతే. యతః -

శ్లో. ఏకః శతం యోధయతి ప్రాకారస్థో దనుర్దరః,
శతం శతసహస్రాణి తస్మాద్ద్గరం విశిష్యతే.

52

అను. ఎలా నల్ల హం గడ్డిపరకలనూ, మహావృక్షాలనూ పెల్లగించ
దంలో సమర్థమై ఉంటుందో అలాగే ఉపాయజ్ఞుడు గొప్ప శత్రువునైనా చిన్న
శత్రు సమంగానే జయింప సమర్థుడై ఉంటాడు. 51

అందువల్ల కోట తయారు అయిన ఈ రాయబారి అయిన చిలుకను.
(మంచిమాటలచే) ఊరడిస్తూ ఇచ్చటనే నిల్చుదాం.

ఏలనన - కోటలో ఉండే వీరుడైన ఒక విలుకాడు వందమందిని ఎదురింప గలడు. ఇక వందవీరులు అయితే లక్షమందిని ఎదురింపగలరు. అందువల్ల యుద్ధానికి కోట ఉండడం ప్రశస్తం. 52

మూ. కిళ్ళు -

శ్లో. అదుర్గో విషయః కస్య నాఽరేః పరిభవాన్నదమ్,
అదుర్గోఽనాశ్రయో రాజా పోతచ్యుతమనుష్యవత్. 53

శ్లో. దుర్గం కుర్యా నృహాఖాత ముచ్చప్రాకారసంయుతమ్,
నయన్త్రం సజలం శైలసరిస్మరువనాశ్రయమ్. 54

శ్లో. విస్తీర్ణతాఽతివైషమ్యం ధనధాన్యేధృసక్లిహః,
ప్రవేశశ్చాఽపసారశ్చ సప్తైతా దుర్గసమ్పదః. 55

అను. మరియు - కోటలేని రాజ్యం ఎంత బలవంతుడైన ప్రభువునకు చెందినదైనా కోట ఉండే ఎంత చిన్న ప్రభువునకైనా లోబడిపోతుంది. కోటలేని వాడూ, ఆశ్రయం లేనివాడూ అయిన ప్రభువు వడవనుండి జారిన మనుష్యుడువలె మునిగిపోతాడు. 53

కోటను పర్వతప్రాంతానగానీ, నదీప్రాంతానగానీ, ఎడారిలోగానీ, దుర్గ మారణ్యంలోగానీ నిర్మించాలి. అది పెద్ద అగడ్తచే చుట్టబడినదై, ఎత్తైన ప్రాకారం గలదై, యుద్ధోపయోగియంత్రయుతమై, జలయుక్తతటాకాదినహితమై ఉండాలి.

మరియు- విశాలత, దుర్గమత (విషమత), జలసౌకర్యం, ఆహారసమృద్ధి, ఇంధనసంగ్రహం, రహస్యమైన ప్రవేశమార్గం, నిర్గమనమార్గం అనే ఈ ఏడు కోటయొక్క సంపదలు అనబడుతాయి. 55

మూ. రాజాఽఽహ - “దుర్గాఽనుసన్ధానే కో నియుజ్యతామ్”
ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే -

శ్లో. “యో యత్ర కుశలః కార్యే తం తత్ర వినియోజయేత్,
కర్మస్వదృష్టకర్మా యః శాస్త్రజ్ఞోఽపి విముహ్యతి. 56

తదాహూయతాం సారసః. తథాఽనుష్ఠితే సతి సమాగతం సారస
మవలోక్య రాజోవాచ - “భోః సారస! త్వం సత్వరం దుర్గమనుసంధేహి.

అను. అంతట రాజు ఇలా అన్నాడు - “దుర్గం నిర్మించేందుకు ఎవర్ని
నియమించడం సముచితం?” చక్రవాకం ఇలా చెప్పింది-

“ఎవడు ఏ పనిలో నేర్పరియో వాణ్ణి ఆ పనిలో నియమించాలి. శాస్త్రం
తెలిసినవాడై అనుభవం లేనివాడు కార్యంలో భ్రాంతుడౌతాడు. 56

కనుక బెగ్గురుపిట్టను పిలవండి.” అలాగే బెగ్గురుపిట్టను పిలిపించారు.
వచ్చిన బెగ్గురుపిట్టను చూచి రాజు ఇలా అన్నాడు - “ఓ బెగ్గురుపిట్టా! నీవు
త్వరలో కోటను నిర్మింపుము”.

మూ. సారసః ప్రణమ్యోవాచ - ‘దేవ! దుర్గం తావ దిదమేవ
చిరాత్ సునిరూపితమాస్తే మహత్సరః. కిన్త్యేతన్మధ్యద్వీపే ద్రవ్య
సంక్లిహః క్రియతామ్. యతః -

శ్లో. దాన్యానాం సంక్లిహో రాజన్నుత్తమః సర్వసంక్లిహాత్,
నిక్షిప్తం హి ముఖే రత్నం న కుర్యాత్ ప్రాణదారణమ్. 57

అను. బెగ్గురుపిట్ట ప్రణమిల్లి ఇలా అంది - “ప్రభూ! చిరకాలంగా మనం
చూస్తూ వచ్చిన ఈ మహాసరోవరమే కోట. ఇక తక్కిన ద్రవ్య సేకరణను దీని
మధ్యన ఉండే ద్వీపంపై చేయడం సముచితంగా ఉంటుంది. ఏలనన-

ఓ రాజా! ఇతరములైన వస్తువు లన్నింటికంటె ఆహారవస్తువులను
సేకరించడం ఉత్తమం. ఎందుకంటే నోటిలో పడిన (ఉంచబడిన) రత్నం
(ఎంత విలువైనదైనా) ప్రాణాన్ని నిల్పలేదు గదా? 57

కింఞ్చ-

శ్లో. ఖ్యాతః సర్వరసానాం హి లవణో రస ఉత్తమః,
గృహీతం తు వినా తేన వ్యజ్ఞానం గోమయాయతే. 58

అను. మరియు. రసములు (రుచులు) అన్నింటిలో ఉప్పు శ్రేష్ఠంగా ప్రసిద్ధం

అయింది. దాన్ని అవశ్యం నేకరించాలి. అది లేనిచో ఎంత మంచి వ్యంజనం (కూర-శాకం) అయినా పేడవలె ఉంటుంది.' 58

మూ. రాజాఽఽహ- 'సత్వరం గత్వా సర్వ మనుష్టియతామ్.'

అత్రా నరే ప్రతిహారః పునః ప్రవిశ్య బ్రూతే- "దేవ! సింహాల ద్వీపా దాగతో మేఘవర్షో నామ వాయసః సపరివారో ద్వారి వర్తతే. న చ దేవపాదాన్ ద్రష్టు మిచ్ఛతి" ఇతి. రాజాఽఽహ- "కాకః ప్రాజ్ఞో బహుద్భిశ్చ చ. తదృవతి చ సజ్ఞాహ్యః."

అను. రాజు ఇలా చెప్పాడు- 'అలా అయితే వెంటనే పోయి అవసరమైన పనులు అన్నీ చేయండి.'

ఇంతలో ద్వారపాలకుడు లోనికి వచ్చి ఇలా విన్నవించాడు- "ప్రభూ ! సింహాలద్వీపంనుండి మేఘవర్షుడు అనే కాకి సపరివారంగా వచ్చింది. ద్వారంవద్ద ఉంది. ప్రభువులను దర్శింపగోరుతుంది." అది విని రాజు ఇలా అన్నాడు- "కాకి ప్రతిభాశాలి. అన్నిటిని దర్శించేది. అందువల్ల అతన్ని చేరదీయడం సముచితం."

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ! అస్త్రైవమ్. కిన్తు కాకః స్థల చరః. తేనాఽన్మద్విపక్షపక్షే నియుక్తః కథం సజ్ఞాహ్యతే ? తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్య పరపక్షేషు యో రతః,

స పరైర్హన్యతే మూఢో నీలవర్ణశృగాలవత్.'

59

రాజాఽఽహ- "కథమేతత్ ?" మ స్త్రి కథయతి-

అను. చక్రవాకం ఇలా అంది- 'అలాగే కానిండు. కాని, కాకి భూమిపై సంచరించేది. అందువల్ల అది మన శత్రుపక్షంలోనిది. అలాంటప్పుడు మన ఇంట్లో ఎలా ఉంచుకోగలం ? విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

తనవారిని వదలి శత్రుపక్షంవారిపై ఆసక్తి చూపేవాడు మూర్ఖుడు అనబడుతాడు. అలాంటివాడు నీలవర్ణమైన నక్కవలె చస్తాడు. 59

రాజు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?" మంత్రి ఇలా చెప్పసాగాడు-

7. నీలవర్ణశృగాలకథా

(నీలిరంగునక్క కథ)

మూ. [అన్యరణ్యే] కశ్చిత్ శృగాలః. [సః] స్వేచ్ఛయా నగరో
పాస్తే బ్రామ్య స్నీలీభాణ్డే నిపతితః. పశ్చాత్తత ఉత్థాతు మసమర్థః
ప్రాతరాత్మానం మృతవత్ సన్దర్శ్య స్థితః. అథ నీలీభాణ్డస్వామినా
'మృత' ఇతి జ్ఞాత్వా తస్మాత్ సముత్థాప్య దూరే నీత్వాఽసౌ పరిత్యక్తః,
తస్మాత్ పలాయితః.

అను. ఒక అడవిలో ఒకానొక నక్క ఉంది. ఒకనాడు స్వేచ్ఛగా నగర
సమీపంలో తిరుగుతూ, ఒక నీలిమందు తొట్టిలో (పెనంలో) పడింది. తర్వాత
ఎంత ప్రయత్నించినా అందుండి లేచి వెలుపలికి రాలేకపోయింది. అందుచే వేకువన
యజమానుడు వచ్చేసమయానికి [ఊపిరి బిగబట్టి వెల్లకిల] చచ్చినదానివలె పండు
కొంది. తలంచినట్లు యజమానుడు ఉదయం వచ్చాడు. నక్కను చూచాడు- "ఇది
చచ్చిపోయింది" అని తలంచాడు. ఎత్తుకున్నాడు. దూరంగా తీసికొనిపోయి పార
వేశాడు. వెంటనే ఆ నక్క లేచి పాటిపోయింది.

మూ. తతోఽసౌ వనే గత్వా ఆత్మానం నీలవర్ణ మవలోక్యాఽ
చిన్తయత్- "అహమిదానీ ముత్తమవర్ణః, తదహం స్వకీయోత్కర్షం కిం
న సాధయామి"- ఇత్యాలోచ్య శృగాలా నాహూయ తేనోక్తమ్- 'అహం
భగవత్యా వనదేవతయా స్వహస్తేనాఽరణ్యరాజ్యే సర్వౌషధిరసేనాఽభి
షిక్తః. [పశ్యన్తు మమ వర్ణమ్] తదద్యాఽఽరభ్యాఽన్మదాజ్ఞయాఽ
స్మిన్నరణ్యే వ్యవహారః కార్యః.

అను. తర్వాత ఆ నక్క అడవికి పోయింది. తాను నల్లగా ఉండడం
(మారడం) తెలిసికొంది. ఇలా తలచింది- "నారంగు ఇప్పుడు ఉత్తమమైంది.

అందుచే నేను నాకు గొప్పతనాన్ని ఎందుకు సాధించుకోలేను" ఇలా తలంచి తక్కిన నక్కలను పిలిచింది. వాటితో ఇలా చెప్పింది- "నేను పూజ్యురాలైన వస దేవతచే సర్వాషధీరసాలతో ఈ అరణ్యరాజ్యానికి ప్రభువుగా అభిషేకింపబడ్డాను. [నా రంగును చూడండి] అందువల్ల నేటినుండి నా ఆజ్ఞను అనుసరించియే ఈ అరణ్యంలో అన్నివసులు జరుగాలి."

మూ. శృగాలాశ్చ తం విశిష్టవర్ణ మవలోక్య సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్యోచుః- 'యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవః' ఇతి. అనేనైవ క్రమేణ సర్వే ప్వరణ్యవాసి ష్వాధిపత్యం తస్య బభూవ. తతస్తేన వ్యాఘ్రసింహాఽఽదీ నుత్తమపరిజనాన్ ప్రాప్య, సదసి శృగాలా నవలోక్య లజ్జమానేనాఽ వజ్రయా స్వజాతయః సర్వే దూరీకృతాః.

అను. నక్కలు నైతం దానినూతన (నీల)వర్ణం చూచాయి. సాష్టాంగంగా ప్రణమిల్లాయి- "ప్రభువు ఆజ్ఞాపించినట్లే" అని వల్కాయి.

ఇలా క్రమంగా దానికి ఆ ఆడవిలో ఉండే మృగాలు అన్నిటిపై ఆధిపత్యం లభించింది. అంతట పులులూ, సింహాలూ మొదలైన ఉత్తమజాతి సేవకులయోగం గల్గింది. అందువల్ల తన సభలో సజాతీయాలైన నక్కలను చూచి సిగ్గుపడింది. అలా అవమానించడంతో సాటిజాతికి చెందిన నక్కలు అన్నీ దూరమై పోయాయి.

మూ. తతో విషణ్ణాన్ శృగాలా నవలోక్య కేనవిధ్ వృద్ధశృగాలే నైతత్ ప్రతిజ్ఞాతమ్- "మా విషీదత, యదనేనాఽనీతిజ్ఞేన వయం మర్మజ్ఞాః [స్వసమీపాత్] పరిభూతాః. తద్యథాఽయం నశ్యతి తథా విదేయమ్. యతోఽమీ వ్యాఘ్రమాదయో వర్ణమాత్రవిప్రలభ్యాః శృగాలమజ్ఞాత్వా రాజానమిమం మన్యంతే. తద్యథాఽయం పరిచీయతే తథా కురుత. తత్ర చైవ మన్యుషేయం, యథా వదామి- సర్వే సన్యాసమయే తత్సన్నిధానే మహారావ మేకదైవ కరిష్యథ. తతస్తం శబ్ద మాకర్ష్య జాతిస్వభావాత్ తేనాఽపి శబ్దః కర్తవ్యః యతః-

శ్లో. యః స్వభావో హి యస్యాఽస్తి స నిత్యం దురతిక్రమః,
శ్వా యది క్రియతే రాజా తత్కిం నాఽశ్నాత్సుపాసహమ్. 60

తతః శబ్దా దభిజ్ఞాయ స వ్యాప్తేణ హస్తవ్యః" ఇతి. తతః
స్తథాఽనుష్ఠితే సతి తద్వృత్తమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. చిద్రం మర్మ చ పీఠ్యజ్ఞ సర్వం వేత్తి నిజో రిపుః,
వహ త్యన్తర్గతశ్చైవ శుష్కం వృక్ష మివానలః.

61

అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్య' ఇత్యాది.

అను. అప్పు దొక ముసలిసక్క దుఃఖితులైన తనవారిని చూచి ఇలా
ప్రతిజ్ఞ చేసింది- "దుఃఖపడకుడు. నీతి లేని ఈ నక్క తన మర్మం తెలిసిన మన
లను (తన సమీపంనుండి) అవమానించి వెళ్ళగొట్టింది. ఇది సశించే పద్ధతిని.
(ఉపాయం) నేను చేస్తాను. ఈ పులులు మొదలైనవన్నీ దీని రంగుచే మోసపోయి
దీన్ని రాజుగా తలుస్తూన్నాయి. ఇది నక్కగా గుర్తింపబడేటట్లు చేయాలి.
అందుకై అందరు నేను చెప్పినట్లు చేయండి. ఏమన-

సాయంకాలం దాని ఎదుట అందరు ఒకేసారి బిగ్గరగా కూయండి. అప్పుడు
అది ఆ గొప్ప కూతను విని జాతిస్వభావంచే తానునైతం కూస్తుంది. ఏలననగా-

ఎవడికి ఏ స్వభావం ఉందో దాన్ని వాడు ఎన్నడూ వదలలేడు. కుక్కను
రాజు చేసినా చెప్పలు తినడం మానదు గదా !

60

అంతట ఆ కూతచే అది నక్కగా గుర్తింపబడుతుంది. పులిచే చంపబడు
తుంది. పిమ్మట ఆ నక్కలు అలాగే చేశాయి. అంత ఆ నక్క పులిచే అలాగే చంప
బడింది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

తన దుర్బలతను, రహస్యాన్నీ, బలాన్ని ఇలా తక్కిన సర్వవిషయాలను
ఎరింగిన తనవాడే శత్రువు అవుతాడు. వాడు ఎండిన చెట్టును దానిలోవల ఉండే
అగ్నివలె దహించివేస్తాడు.

61

అందువల్ల నేను (మంత్రి అయిన చక్రవాకాన్ని) చెప్పతూన్నాను- 'తన
వారిని వదలి' ఇత్యాది.

మూ. రాజాఽఽహ-“యద్యేవం తథాపి దృశ్యతాం తావదయం దూరాదాగతః. తత్సర్వప్రహే విచారః కార్యః” ఇతి. నక్రో బ్రూతే-ప్రణిధిస్తావత్ ప్రహితో దుర్గజ్ఞా సజ్జీకృతమ్. అతః శుకోఽప్యాసీయ ప్రస్థాప్య తామ్. కిన్తు యోదబలసమన్వితో భూత్వా దూరాదేవ తమవలోకయ. యతః-

శ్లో. నన్దం జహూన చాణక్య స్తీక్షదూతప్రయోగతః,

తద్ దూరా న్తరితం దూతం పశ్యేద్విరసమన్వితః.

62

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు- “అలాగే అగుగాక. ఇతను దూరంనుండి వచ్చాడు. కనుక మనలో చేర్చుకొనే విషయం అవశ్యం విచారించాలి.” అందుకు చక్రవాకం ఇలా బదులు పలికింది- “మనం మన గూఢచరుని (కొంగను) పంపాం. కోటనైతం సిద్ధం చేయబడింది. అందువల్ల (శత్రుదూత అయిన) చిలుకను గూడ సభకు పిలిపించి ఆతడిమాటలు విని వీడ్కోలు ఇద్దాం. కాని, ఆ రాయ బారిని దూరంనుండియే చూడుము. నీదగ్గర యుద్ధవీరులను అప్పుడు సిద్ధంగా ఉంచుకొనుము. ఏలననగా-

చాణక్యుడు దూతవేషంతో వంచనగా ఒక యుద్ధవీరుని పంపి నంద భూపాలుడిని చంపాడు. అందువల్ల ప్రభువైనవాడు ఆత్మరక్షణకై వీరనైనికులను ఉంచుకొని దూరంనుండియే దూతను చూడాలి. 62

మూ. తతః సభాం కృత్వాఽఽహూతః శుకః కాకశ్చ. శుకః కిణ్చిదున్నతశిరా దత్తాఽఽసనే ఉపవిశ్య బ్రూతే- “భో హిరణ్యగర్భ! త్వాం మహారాజాధిరాజః శ్రీమచ్చిత్రవర్ధః సమాజ్ఞాపయతి - యది జీవితేన శ్రియా వా ప్రయోజనమస్తి, తదా సత్వరమాగత్వాఽస్మచ్ఛరణౌ ప్రణమ. నోచే దవస్థాతుం స్థానా న్తరం పరిచిన్తయ” ఇతి. రాజా సకోప మాహ- “ఆ, సభాయా మస్మాకం న కోఽపి విద్యతే, య ఏనం గల హస్తయతి.”

అను. పిమ్మట రాజు సభను ఏర్పాటుచేశాడు. చిలుక, కాకి సభకు ఆహ్వా

నింపబడ్డాయి. చిలుక తన తలను కొంచెం పైకెత్తి(తీవిగా) తనకు ఏర్పాటుచేసిన పీఠంపై కూర్చుంది. ఇలా అంది-“ఓ హిరణ్యగర్భా! నిన్ను మహారాజాధిరాజులు శ్రీమాన్ చిత్రవర్ణులవారు ఇలా ఆజ్ఞాపిస్తున్నారు. ఏమన- “నీకు జీవితంపై గానీ రాజ్యసంపదపై గానీ ఉపయోగం (ఆశ) ఉంటే వెంటనే వచ్చి మా పాదాలకు ప్రణమిల్లుము. అలా గానిచో బ్రతుకడానికై వేతే చోటును వెదుకుము.”

అది విని హిరణ్యగర్భుడు కోపావిష్టుడై ఇలా అన్నాడు-“ఓరీ! ఈ మూర్ఖుణ్ణి గలహస్తుని చేసేందుకు [మెడ పట్టి గెంటేందుకు] ఎవరూ లేరా?”

మూ. తత ఉత్థాయ మేఘవర్షో బ్రూతే-“దేవ! ఆజ్ఞాపయ. హన్మి చైనం దుష్టశుకమ్.” తదా సర్వజ్ఞో [మన్త్రీ చక్రవాకః] రాజానం కాకజ్చ సాన్త్రయన్ బ్రూతే- “భద్ర! మా మైవమ్.” శృణు తావత్.

శ్లో. న సా సభా యత్ర న సన్తి వృద్ధాః
వృద్ధా న తే యే న వదన్తి ధర్మమ్,
ధర్మః స నో యత్ర న సత్యమన్తి
సత్యం న త ద్యచ్ఛల మభ్యువైతి.

63

అను. అంతట మేఘవర్షుడు [సీంహలద్వీపంనుండి వచ్చిన కాకి] లేచి ఇలా పల్కింది- “ప్రభూ! ఆజ్ఞ ఇవ్వండి. ఈ దుష్టశుకాన్ని సంహరిస్తాను” అప్పుడు సర్వజ్ఞుడు (చక్రవాకమంత్రి పేరు)రాజును, కాకిని శాంతింపజేస్తూ ఇలా అన్నాడు- “శుభమూర్తీ! వద్దు. అలా వద్దు. నా మాట వినండి—

వృద్ధులు లేనిది సభ గాదు. ధర్మం పల్కినివారు వృద్ధులు గారు. సత్య విహీనమైనది ధర్మం కాజాలదు. మోసంతో (కపటంతో) కూడినది సత్యం కాదు.

మూ. యతో రాజధర్మ శైషః-

శ్లో. దూతో మ్లేచ్ఛోఽప్యవధ్యః స్యాద్రాజా దూతముఖో యతః,
ఉద్యతేష్యపి శస్త్రేషు దూతో వదతి నాఽన్యథా.

64

అన్యచ్చ-

శ్లో. స్వాపకర్షం పరోత్కర్షం దూతోక్తై ర్మన్యతే తు కః,
సదై వాఽవద్యభావేన దూతః సర్వం హి జల్పతి.

65

అను. వీలనన- ఇది రాజధర్మం.

రాజు దూతయే వాక్కుగా కలివాడు అవడంవల్ల దూత అయినవాడు మేల్చుడు అయినా (నీచజాతీయుడైనా) అవద్యుడే (చంపదగనివాడే). ఇందువల్ల ఆయుధాలు ఎత్తబడిఉండినా దూత అసత్యం వల్కుడు. మరియు- 64

దూతమాటలను అనుసరించి తనను తక్కువగానూ, శత్రువును ఎక్కువగానూ ఎవడూ తలంపడు. అతను(దూత) సర్వదా అవద్యుడైన కారణంచే నిర్భయంగా మంచి చెడూ అంతా మాట్లాడుతాడు. 65

మూ. తతో రాజా కాకశ్చ స్వాం ప్రకృతి మావన్నౌ. శుకోఽ ప్యుత్థాయ చలితః. పశ్చాచ్చక్రవాకేణాఽఽనీయ కనకాలంకారాఽఽ దికం దత్త్వా ప్రబోధ్య సప్రమేషితః స్వదేశం యయా. శుకోఽపి విన్యాఽచలం గత్వా స్వస్య రాజానం చిత్రవర్ణం ప్రణతవాన్.

తం విలోక్య రాజోవాచ- “శుక! కా వార్తా? కీదృశోఽసౌ దేశః?” శుకో బ్రూతే- “సంక్షేపాదియం వార్తా. సప్రమృతి యుద్ధోద్ద్యోగః క్రియ తామ్. దేశశ్చాసౌ కర్పూరదీపః స్వర్గైకదేశో, రాజా చ ద్వితీయః స్వర్గ పతిః. కథం వర్ణయితుం శక్యతే” ఇతి.

అను. అంతట రాజు కాకి పూర్వస్థితిని పొందారు (శాంతించారు). చిలుక లేచి కదిలింది. వెనువెంటనే మంత్రి అయిన చక్రవాకం ఆ చిలుకకు నచ్చచెప్పి నిలిపింది. బంగారు అభరణాలు మొదలైనవి ఇచ్చింది. తగిన సందేశం బోధించింది. సాదరంగా పంపింది. పిమ్మట చిలుకయూ తన దేశం వెళ్ళింది. తర్వాత వింధ్యపర్వతానికి పోయింది. తన ప్రభువైన చిత్రవర్ణుణ్ణి దర్శించింది. ప్రణామం చేసింది.

చిలుకను చూచి రాజు(చిత్రవర్ణుడు) అడిగాడు. “ఓ చిలుకా ! వార్త ఏమి? ఆ దేశం ఎలా ఉంది?”

చిలుక ఇలా చెప్పింది. “దేవ ! సంగ్రహంగా విషయం ఇది. యుద్ధ ప్రయత్నం చేయండి. ఆ కర్పూరద్వీపదేశం స్వర్గంలో ఒక భాగమే. ప్రభువు రెండో ఇంద్రుడు (స్వర్గపతి). దాన్ని ఏమని వర్ణింపగలను” (వర్ణనాతీతం అని భావం).

మూ. తతః సర్వాన్ శిష్టా నాహూయ రాజా మన్తయితు ముప విష్టః. ఆహ చ తాన్. “సప్రమృతి కర్తవ్యే విగ్రహే యథాకర్తవ్య ముప దేశం బ్రూత. విగ్రహః పునరవశ్యం కర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. అసన్తుష్టా ద్విజా నష్టాః సన్తుష్టాశ్చ మహీభుజః,
సలజ్ఞా గణికా నష్టా నిర్లజ్ఞాశ్చ కులాజ్ఞనాః.

66.

అను. పిమ్మట రాజు (చిత్రవర్ణుడు = నెమలి) సభాసదులను అందరిని ఆహ్వానించాడు. వారితో ఇలా అన్నాడు. “ఇప్పుడు చేయవలసిన యుద్ధంలో ఎలా ప్రవర్తించాలో బోధింపండి. యుద్ధం అయితే అవశ్యం చేయదగియే ఉంది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

సంతుష్టిలేని బ్రాహ్మణులూ, సంతృప్తులైన క్షత్రియులూ, సిగ్గుగల వేశ్యలూ, సిగ్గులేని కులస్త్రీలూ నశిస్తారు.”

మూ. అథ దూరదర్శీ నామ గృధ్రో మస్త్రీ బ్రూతే. ‘దేవ! వ్యస. నితయా విగ్రహో న విధిః. యతః—

శ్లో. మిత్రామాత్ర్యసుహృద్వర్గా యదా స్యుర్బృథభ క్రయః,
శత్రూణాం విపరీతాశ్చ కర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా.

67

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యఞ్చ విగ్రహస్య ఫలం త్రయమ్,
యదైత త్త్రితయం ఐవి కర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా.

68.

అను. అంతట దూరదర్శి అనే పేరుగల గ్రద్ద ఇలా చెప్పింది. “దేవా ! మనం వ్యసనంలో-అనగా మిత్రులు, మంత్రిులు, ప్రజలు, సైన్యం ఇత్యాదికం అనుకూలంగా లేని సమయంలో, యుద్ధంచేయడం మంచిదిగాదు. వీలనన-

మిత్రులు, మంత్రిులు, సుహృత్తులు (= ఆత్మీయులు) తనయందూ దేశం నందు అచంచలమైన భక్తితో ఉన్నప్పుడు. శత్రువులకు మాత్రం పైవర్గం వ్యతిరేకంగా ఉన్నప్పుడు యుద్ధం చేయాలి. 67

మరియూ- భూమి, మిత్రం, కనకం- అనే ఈ మూడే యుద్ధానికి ప్రయోజనం అంటారు. ఈ మూడూ లభిస్తాయి అనే నిశ్చయం ఉన్నచోట యుద్ధం చేయాల్సిందే.”

మూ. రాజా 22 హ- “అన్మద్భులం తావదవలోకయతు మస్త్రీ.. తథైతేషా ముపయోగో జ్ఞాయతామ్. ఏవ మాహూయతాం మోహూర్తికః. స యాత్రార్థం శుభలగ్నం నిర్ణీయ దదాతు”.

మస్త్రీ బ్రూతే- “దేవ ! తథాపి సహసా యాత్రాకరణ మనుచితమ్. యతః-

శ్లో. విశన్తి సహసా మూఢా యేఽవిచార్య ద్విషద్భులమ్,
ఖడ్గధారాపరిష్కం లభ నే తే సునిశ్చితమ్. 69

అను. రాజు ఇలా చెప్పాడు-“మంత్రిగారు మొదట మన సైన్యయోగ్యతను నిరీక్షించండి. తర్వాత ఆ సైనికులను ఉపయోగించే విధానాన్ని గమనించండి. అందుకు తగిన శుభముహూర్తం నిర్ణయించేందుకు జ్యోతిష్కుని (పురోహితుని) పిలవండి.”

అది విని మంత్రి ఇలా అన్నాడు- “ప్రభూ ! తొందరపడి యుద్ధయాత్ర చేయడం సముచితం గాదు. వీలనన-

“శత్రుబలాన్ని గుర్తింపక తొందరపాటున ఎవరైతే శత్రుదేశంలో ప్రవేశిస్తారో అలాంటివారు ఖడ్గధారను తొగలించుకొంటున్నారు. అనగా తమ గొంతులను తామే కోసుకొనుచున్నారు” అని భావం. 69

మూ. రాజాఽఽహ- “మన్త్రిన్! మమోత్సాహభక్తిం సర్వథా మా కృథాః. విజిగీషుర్యథా పరభూమి మాక్రామతి, తథా కథయ” ఇతి. గృధ్రో బ్రూతే- ‘దేవ! తత్కథయామి. కిన్తు తదనుష్ఠితమేవ ఫల ప్రదమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. కిం మన్త్రేణాఽననుష్ఠానే శాస్త్రవిత్పుథివీపతేః,
న హ్యపిషధిపరిజ్ఞానాద్ వ్యాధేః శాన్తిః క్వచిద్భవేత్. 70

రాజాఽఽదేశ శ్చాఽనతిక్రమణీయః ఇతి యథాశ్రుతం కథయామి, శృణు. దేవ!

శ్లో. నద్యద్రివనదుర్గేషు యత్ర యత్ర భయం నృప,
తత్ర తత్ర చ సేనాసీ ర్యాయాద్ వ్యూహీకృతై ర్భులైః. 71

అను. అది విని రాజా ఇలా చెప్పాడు- “ఓ మంత్రిగారూ! నాకు ఉత్సాహ భంగాన్ని ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ కల్గింపవద్దు. విజయేచ్ఛ గల భూపాలుడు శత్రు రాజ్యాన్ని ఎలా ఆక్రమిస్తాడో దాన్ని తెలుపండి.” అందుకు గ్రద్ధ ఇలా అంది- “ప్రభూ! అది విన్నవిస్తాను. కాని ఆచరిస్తేనే అది ఫలం ఇస్తుంది. అందుకే విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

ఎంతటి రాజనీతిశాస్త్రం తెలిసిన రాజైనా మంత్రాన్ని (ఆలోచనను) ఆచరింపనిచో ఉపయోగం ఏమీ లేదు. వైద్యశాస్త్రంద్వారా ఔషధాల జ్ఞానంవల్ల (ఆ ఔషధాలను సేవింపక) రోగం శాంతింపదు గదా. 70

“ప్రభువుల ఆజ్ఞ దాట వీలుగానిది” అని తలంచి శాస్త్రాన్ని అనుసరించి చెప్పుతున్నాను. వినుడు- ఓ ప్రభూ!

నదులు, పర్వతాలు, అడవులు, దుర్గమప్రదేశాలు మొదలైన స్థలాల్లో ఎచ్చబెచ్చట అపాయకయం ఉంటుందో, అచ్చటచ్చట సేనాధిపతి సేనను వ్యూహాలుగా విభజించి ప్రయాణం చేయాలి. 71

శ్లో. బలాద్యక్షః పురో యాయాత్ ప్రవీరపురుషాన్వితః,
మధ్యే కలత్రం స్వామీ చ కోశః ఫల్గు చ యద్భులమ్. 72

శ్లో. పార్శ్వయో రుభయో రశ్వా అశ్వానాం పార్శ్వతో రథాః,
రథానాం పార్శ్వతో నాగా నాగానాశ్చ పదాతయః. 73

శ్లో. పశ్చాత్ సేనాపతి ర్థాయాత్ భిన్నానాశ్వాసయన్ శనైః,
మన్త్రిభిః సుభద్రై ర్యుక్తః ప్రతిగృహ్య బలం నృపః. 74

శ్లో. సమేయాద్ విషమం నాగై ర్జలాడ్యం సమహీధరమ్,
సమమశ్వై ర్జలం నౌభిః సర్వత్రైవ పదాతిభిః. 75

అను. మహావీరులైన సైనికులతో గూడి సేనాపతి సేనకు ముందుగా పోవాలి. నడుమ అంతఃపురకాంతలు, ప్రభువు (వృద్ధప్రభువు), ధనాగారం సామాన్యసైనికులు (అల్పబలం) ఉండాలి. 72

ఇరుప్రక్కల గుఱ్ఱపుదళం, దానికి ప్రక్కన రథికులు (రథసైన్యం) ఆమీదట అనగా- రథికుల ప్రక్కన గజబలం, ఆ తర్వాత కాల్బలం ఉండాలి.

వెనుక వేజాక సేనాధిపతి అలసిపోయిన సైనికులను ఉత్సాహకరమైన మాటలతో వారి అలసటను పోగొట్టుతూ పయనించాలి. వీరికి వెనుక మంత్రుల తోడనూ మహావీరులైన సైనికులతోడనూ పరివేష్టితుడై భూపాలుడు పయనించాలి. 74

హెచ్చుతగ్గులు గల విషమభూములందు, నీటితో గూడిన ప్రదేశాలందు, కొండప్రాంతాలయందు, ఏనుగుబలాన్ని ఆధారంగా చేసికొనియూ, పెద్ద పెద్ద నదులు గల ప్రదేశాలనూ నౌకలను ఆధారంగా చేసికొనియూ, సమప్రదేశాలను గుఱ్ఱపుదళంద్వారానూ, మిగిలిన అన్నిప్రదేశాలనూ కాల్బలంద్వారాను పయనించాలి. 75

శ్లో. హస్తినాం గమనం ప్రోక్తం ప్రశస్తం జలదాగమే,
తదన్యత్ర తురజ్గాణాం పత్తీనాం సర్వదైవ హి. 76

శ్లో. శైలేషు దుర్గమార్గేషు విదేయం నృపరక్షణమ్,
స్వయోదై రక్షితస్యాపి శయనం యోగనిద్రయా. 77

శ్లో. నాశయేత్ కర్షయే చ్చత్రున్ దుర్గకణ్ఠకమర్దనైః,
పరదేశప్రవేశే చ షుర్యా దాటవికాన్ పురః.

78

అను. వానకాలంలో ఏనుగుల సైన్యంతోడి జైత్రయాత్ర శ్రేష్ఠం. తక్కిన
అన్ని కాలాలలో అశ్వదళం, కాల్పలం ఎక్కువ ఉపయోగకరాలు. 76

పర్యతప్రాంతాలలో (దారులు సరిగాలేని) దుర్గమప్రదేశాలలో రాజరక్షణ
విషయంలో ఎక్కువ శ్రద్ధ వహించాలి. తన వీరులు రక్షిస్తూ ఉన్నా ప్రభువు
నైతం యోగనిద్రలో ఉన్నట్లు నిత్యం జాగరూగతతో ఉండాలి. 77

కోటను ధ్వంసంచేసి ఇతర ఆటంకాలను తొలగించుకొని శత్రువులను
నాశం చేయాలి. శత్రుదేశంలో ప్రవేశించడానికి ముందు ఆటవికులను లంచం
మొదలైనవాటిద్వారా లోబరచుకొని వారిని ముందుంచుకొనడం శుభం. 78

శ్లో. యత్ర రాజా తత్ర కోశో వినా కోశం న రాజతా,
సుభదేభ్య స్తతో దద్యాత్ కో హి దాతు ర్న యుద్యతే.

79

యతః—

శ్లో. న నరస్య నరో దాసో దానస్త్యర్థస్య భూపతే,
గౌరవం లాఘవం వాపి దనాఽధననిబన్ధనమ్.

80

శ్లో. అభేదే న చ యుద్యేత రక్షేచ్ఛైవ పరస్పరమ్,
ఫల్గుసైన్యశ్చ యత్కించో నృద్యే వ్యూహస్య కారయేత్.

81

అను. రాజు ఉన్నచోటనే ధనాగారం ఉండాలి. ధనం లేనిచో రాజరికం
ఉండదు. అందువల్ల వీరులైన బటులకు ప్రభువు అధికంగా ధనం ఇవ్వాలి. దాత
అయిన ప్రభువునకై సేవకుడు ప్రాణం ఒడ్డి యుద్ధం చేస్తాడు. 79

ఏలననగా. ఓ రాజా ! మానవుడు మానవునకు ఎన్నడూ దాసుడు
అదు. ధనానికే దాసుడు. కలిమిచే గౌరవం, లేమిచే అగౌరవం సంభవిస్తాయి. 80

నైనికులు అంతా కలిసి యుద్ధం చేయడం- (సంకులనమరం చేయడం)

ఒక నైనికుడు మరొక్క నై రక్షించడం బలహీనసైన్యాన్ని వ్యూహానికి నడుమ ఉంచడం ముఖ్యమైన విషయాలుగా గుర్తించాలి. 81

శ్లో. పదాతీంశ్చ మహిపాలః పురోఽనీకస్య యోజయేత్,
ఉపదుచ్ఛారిమాసీత రాష్ట్రం చాఽస్యోపవీడయేత్. 82

శ్లో. స్యన్దనాశ్చైః సమే యుధ్యే దనూపే నౌద్విపై స్తథా,
వృక్షగుల్మాలవృతే చాపై రసిచర్మాలవృతైః స్థలే. 83

శ్లో. దూషయేచ్ఛాస్య సతతం యవసాన్నోదకేన్దనమ్,
భిద్ధ్యాచ్చైవ తటాకాని ప్రాకారాన్ పరిభాస్తథా. 84

శ్లో. బలేషు ప్రముఖో హస్తీన తథాఽన్యో మహిపతేః,
నిజై రవయవైరేవ మాతక్తోఽష్టాయుదః స్మృతః. 85

అను. ప్రభువు కాల్యాలన్ని సేనకు ముందుగా ఉంచాలి. శత్రువును నాల్గువైపులనుండి చుట్టుముట్టాలి. శత్రురాజ్యాన్ని లూటీలు, హత్యలు, సన్యనాశం ఇత్యాదులచే పీడించాలి. 82

సమప్రదేశాలలో రథాలతో, జలప్రాంతాలతో, నౌకలతో, ఏనుగులతో, చెట్లు, పొదలు గల ప్రదేశాలలో విలుకాండ్రతో, ఇతరస్థలాలలో ఖడ్గాది ఆయుధ దారులతో గూడినవాడై ప్రభువు శత్రువుతో యుద్ధం చేయాలి. 78

మరియు శత్రుసంబంధమైన పశుగ్రాసం, ఆహారవస్తువులు, నీరు మొదలైన నిత్యావసరవస్తువులను విషాదికంచే కలుషితం చేయాలి. చెరువుగట్లు, కోట గోడలు, అగడ్తలు మొదలైనవాటిని ధ్వంసం చేయాలి. 84

రాజాయొక్క సైన్యంలో ఏనుగుల ముఖ్యమైంది ఏదీ లేదు. తన అవయవాలచేతనే ఏనుగును అష్టాయుధం అంటారు. (అనగా-(1) తొండం (2) తోక (3,4) రెండుకోరలు (5,6,7,8) నాల్గుపాదాలు మొత్తం ఎనిమిది అవయవాలు ఏనుగునకు ఆయుధాలు]. 85

శ్లో. బల మశ్వశ్చ సైన్యానాం ప్రాకారో జగ్గమో యతః,
తస్మా దశ్వాధికో రాజా విజయీ స్థలనిగ్రహే 86

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యుధ్యమానా హయరూఢా దేవానామపి దుర్జయాః,
అపి దూరస్థితా సైషాం వైరిణో హస్తవర్తినః. 87

శ్లో. ప్రథమం యుద్ధకారిత్యం సమస్తబలపాలనమ్,
దిక్పార్శ్వాణాం విశోధిత్యం పత్తికర్మ ప్రచక్షతే. 88

శ్లో. స్వభావశూర మస్త్రజ్ఞం త్వవిరక్తం జితశ్రమమ్,
ప్రసిద్ధక్షత్రియప్రాయం బలం శ్రేష్ఠతమం విదుః. 89

అను. అశ్వం (గుఱ్ఱం) సైతం సేనకు ఒక విధంగా ముఖ్యమైన బలమే. అది సంపరించే ప్రాకారంతో సమానం. మైదానయుద్ధంలో ఆశ్వికదళం అధికంగా ఉండే ప్రభువే విజయం పొందుతాడు. 86

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు— ఆశ్వికవీరులు దేవతలకునూ అజేయులు. వారికి దూరంలో ఉండే శత్రువులుగూడ చేతిలో ఉన్నట్లే. 87

సమస్తసేనకు ముందుండి యుద్ధం చేయడం, సేన సంతనూ రక్షించడం, అన్ని దిక్కులకు పోయే దారులను గుర్తించి నిర్మించడం కాల్యాలయొక్క పనులు. 88

సహజంగా వీరులూ, ఆయుధప్రయోగనిపుణులూ, ప్రభుభక్తిపరులూ, శ్రమజీవులూ, ప్రసిద్ధక్షత్రియజాతీయులూ అయిన సైనికులతో నిండిన సేనను సర్వశ్రేష్ఠం అంటారు. 89

శ్లో. యథా ప్రభుకృతా న్మానా ద్యుధ్యస్తే భువి మానవాః,
న తథా బహుభి ర్దత్తై ర్ద్రివిజై రపి భూపతేః. 90

శ్లో. వర మల్పబలం సారం న కుర్యా స్మృణ్మమణ్డలీమ్,
కుర్యా దసారభగ్నో హి సారభగ్గమపి స్ఫుటమ్. 91

శ్లో. అప్రసాదోఽనధిష్ఠానం దేయాంశహరణం చ యత్,
కాలయాపోఽప్రతీకార నద్వైరాగ్యస్య కారణమ్. 92

శ్లో. అపీడయన్ బలం శత్రూన్ జిగీషు రభిషేణయేత్,
సుఖసాధ్యం ద్విషాం సైన్యం దీర్ఘయానప్రపీడితమ్. 93

అను. ఈ ప్రపంచంలో మానవుడు ప్రభువువద్ద సన్మానం పొంది ఆతడికై ఎంతగా యుద్ధం చేస్తాడో. అంతగా ఇతరులు ధనాధికం ఇచ్చినా చేయడు. 90

పరాక్రమం, యుద్ధనైపుణ్యం గల్గిన సైన్యం పరిమాణంలో తక్కువగా ఉన్నా శ్రేష్ఠమే. (ముండలగుంపు వంటి) పిరికిపందలతోడి సైన్యం ఎంత గొప్ప దైనా ఉపయోగం లేదు. మొదట ఈ పిరికిపందలతోడి సైన్యం ఓడిపోతే తర్వాత పీఠసైనికసైన్యం సైతం తప్పక ఓడిపోతుంది. 91

విక్రమాధికం గుర్తించి సన్మానించకపోవడం, సరియైన సేనాపతి లేక పోవడం, ఇవ్వదగిన వేతనాన్ని తగ్గించి ఇవ్వడం, సమయం దాటిన తర్వాత ఇవ్వడం, సైనికుల ఇబ్బందులకు ప్రతీకారం చేయకపోవడం అనే ఈ ఆయిదు సైనికుల విరక్తికీ కారణాలు అంటారు. 92

విజయం కోరే ప్రభువు దీర్ఘప్రయాణం ద్వారా తన సైన్యానికి బడలిక కల్గింపరాదు. చిన్న చిన్న ప్రయాణాలు చేస్తూ శత్రువుపై దాడిచేయాలి. శత్రు సైన్యం దీర్ఘప్రయాణంచే అలసిఉంటే విజయం తేలిగ్గా సిద్ధిస్తుంది. 93

శ్లో. దాయాదా దపరో యస్మా న్నాస్తి భేదకరో ద్విషామ్,
తస్మా దుత్థావయే ద్యస్మా ద్ధాయాదం తస్య విద్విషః. 94

శ్లో. సన్ధాయ యువరాజేన యది వా ముఖ్యమన్త్రిణా,
అన్తః ప్రకోపణం కుర్యా దభియోక్తా స్థిరాత్మనః. 95

శ్లో. క్రూరాఽమిత్రం రణే చాఽపి భజ్గం కృత్వా విఘాతయేత్,
అథవా గోగ్రహాకృప్త్యా తస్మత్ప్యాఽఽశ్రితబన్ధనాత్. 96

శ్లో. స్వరాజ్యం వాసయే ద్రాజా పరదేశాపహరణాత్,
అథవా దానమానాభ్యాం వానితం ధనదం హి తత్.

97

అను. శత్రురహస్యాలు తెలిసికొనడానికి, అతణ్ణి ఓడించడానికి, అతడి దాయాదిని లోబఱచుకోడం కంటే శ్రేష్ఠమైన ఉపాయం ఏదీ లేదు. అందువల్ల అధికంగా యత్నించి శత్రుభాగస్వాములను లోలోపల ప్రోత్సహించి అతడికి విరుద్ధంగా నిలవడం, విజయం కోరే ప్రభువుకు ముఖ్యకర్తవ్యం.

94

దుర్గాదికంచే బలవంతుడైన శత్రుభూపాలుడిని ఓడించాలంటే యువరాజుతో గానీ, ముఖ్యమంత్రితో గానీ రహస్యమైన సందిని చేసికొని శత్రుపక్షంలో విద్రోహం పుట్టనట్లు చేయాలి.

95

దుష్టుడైన శత్రువును యుద్ధంలో ఓడించి చంపివేయాలి. అలా కానిచో దూడను బంధిస్తే దానికొఱకు వచ్చిన ఆవును బంధించడం తేలిక అయినట్లుగా. శత్రువునకు మిక్కిలి ప్రీయమైన బంధువునో ఆవున్నో బంధించడంద్వారా శత్రువును స్వాధీనపఱచుకొనాలి. తర్వాత సంహరించాలి. దీన్నే గోగ్రహకృష్టిన్యాయం అంటారు.

96

ప్రభువు శత్రుదేశంలో అరాజకత్వాది అపదలు పుట్టించడంద్వారా అచ్చటి ప్రజలు తన దేశంలోకి వచ్చునట్లు చేయాలి. అలా కానిచో ధనం ఇచ్చిగానీ సన్మానాలు చేసిగానీ శత్రుదేశవాసులు తన రాజ్యంలోనికి వచ్చి నివసించేట్లు చేయాలి. అలా చేయడంవల్ల వారి వ్యవసాయవాణిజ్యాదివృత్తులద్వారా మరియూ వారు ఇచ్చే పన్నులద్వారా రాజసంపద వృద్ధి చెందుతుంది.

97

మూ. అథవా కిం బహునోదితేన-

శ్లో. ఆత్మోదయః పరగ్లాని ర్ద్వయం నీతి రితీయతీ,
తదూరీకృత్య కృతిభి ర్వాచస్పత్యం ప్రతాయతే.

98

అథ రాజ్ఞా విహస్యోక్తమ్-

శ్లో. అన్య దుచ్ఛృంఖలం సత్త్వ మన్య చ్చాత్మనియన్త్రితమ్,
సామానాధికరణ్యం హి తేజ న్నిమిరయోః కుతః.

99

తత ఉత్థాయ రాజా మౌహూర్తికాఽఽవేదితలగ్నై ప్రస్థితః.

అను. అధికంగా తెల్పుడం దేనికి?

తన అభివృద్ధి, శత్రువుయొక్క అవనతి అనే ఈ రెండే సమస్తరాజనీతికి సారాంశాలు. దీన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని విద్వాంసులు తమ పాండిత్యాన్ని ప్రకటిస్తారు 98

ఇది విని రాజు చిరునవ్వు చిందిస్తూ ఇలా అన్నాడు—

‘పరాక్రమం ఏలాంటి శృంఖలాలు (గొలుసులు - బంధాలు) లేనిది అని ఒక ప్రక్కన అంటారు. రాజనీతిశాస్త్రంచే నియమితమైంది బలం అని మరొక ప్రక్కన అంటారు. ఇలా చీకటివెలుగులవలె ఉండే ఈ రెండికి ఏ విధంగా ఏకాశ్రయత్వం లభిస్తుంది? 99

ఇలా అని రాజు అచ్చటినుండి లేచాడు. జ్యోతిష్కులు సూచించిన శుభ లగ్నంలో యుద్ధప్రయాణం చేశాడు.

మూ. అథ ప్రహేతప్రణిధి శ్చరో హిరణ్యగర్భ మాగత్య ప్రణమోవాచ-

“దేవ! సమాగతప్రాయో రాజా చిత్రవర్ణః. సప్రవృత్తి మలయ పర్వతాధిత్యకాయాం సమావాసితకటకో వర్తతే. దుర్గశోధనం ప్రతిక్షణ మనుసంతాతవ్యమ్. యతోఽసౌ గృధ్రో మహామస్త్రీ. కిఞ్చ కేనచిత్ సహ తన్య విశ్వాసకథాప్రసగ్జేన తదిజ్ఞిత మవగతం మయా, యత్- అనే! కోఽవ్యస్మద్ధుర్గే నియుక్త” ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! కాక ఏవాఽసౌ సమృపతి.’

అను. ఇక అచ్చట కర్పూరద్వీపంలో ఉండే రాజహంస అయిన హిరణ్యగర్భుడివద్దకు ప్రధానగుప్తచరుడైన కొంగద్వారా పంపబడిన మరియొక గుప్త చరుడైన కొంగ వచ్చింది. సమస్కరించి ఇలా విన్నవించింది-

“ప్రభూ! [జంజూద్వీప వక్షిరాజైన] చిత్రవర్ణుడు యుద్ధానికి సిద్ధమై వచ్చి నట్టేతలందాలి. ప్రస్తుతం మలయపర్వతప్రాంతంలో నైన్యంతో విడిది చేసి ఉన్నాడు.

మనకోటను ప్రతిక్షణం పరీక్షిస్తూ ఉండాలి. ఏలననగా-ఆచ్చట మహామంత్రి గ్రద్ద సమర్థుడు. మరియు అతడి రహస్యసంభాషణ సంకేతం ద్వారా- 'అతడి (గుప్త చరుడు) వేగు ఒకడు మనకోటలో ముందుగానే నియమితుడై ఉన్నట్లు నేను గ్రహించాను.'

అది విని మంత్రి ఆయిన చక్రవాకం ఇలా అంది- 'ప్రభూ! అతడి వేగు ఈ కాకి కావచ్చును.'

మూ. రాజాఽఽహ- 'న కదాచి దేతత్! యద్యేవం తదా కథం తేన శుకస్యాఽభిభవోద్యోగః కృతః? అపరఞ్చ; శుకస్యాఽఽగమనాత్ తస్య విగ్రహోత్సాహః. న చ చిరాదత్రాఽఽనై' ఇతి. మస్త్రీ బ్రూతే- తథాప్యాగస్తుకః శక్కునీయః'. రాజాఽఽహ- 'ఆగస్తుకా అపి కదాచి దుపకారకా దృశ్యన్తే. శృణు-

శ్లో. పరోఽపి హితవాన్ బన్ధు ర్భన్ధుర ప్యహితః పరః,
అహితో దేహజో వ్యాధి ర్హిత మారణ్య మౌషధమ్. 100

అను. ఆ మాట విని రాజు (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా చెప్పాడు- "అలా ఎప్పటికీ గాదు. అలా అయితే అతను చిలుకను అవమానించడానికి ఎందుకు. ప్రయత్నిస్తాడు? మరియు చిలుక ఇచ్చటికి వచ్చినప్పటినుండియే అతడికి (చిత్ర వర్ణానికి) యుద్ధోత్సాహం పుట్టింది. ఈ కాకి అయితే చాలాకాలంగా ఇచ్చట ఉంది." అందుకు మంత్రి (చక్రవాకం) ఇలా అంది- 'అయినా ఇతడు క్రొత్తగా వచ్చిన వాడు. అందువల్ల సంశయాస్పదుడు.' అది విని రాజు ఇలా చెప్పాడు- 'ఆగంతు కులు సైతం (క్రొత్తగా చేరినవారునూ) ఒకప్పుడు ఉపకర్తలుగా కనబడుతున్నారు. వినండి-

ఇతరుడైనా మేలుచేసేవాడు బంధువు. బంధువైనా కీడుచేసేవాడు శత్రువు. తన దేహంలో పుట్టినదైనా రోగం కీడు చేస్తుంది. అడవిలో పుట్టినదైనా మూలిక మేలు చేస్తుంది. 100

అపరఞ్చ -

శ్లో. ఆసీద్విరవరో నామ శూద్రకస్య మహిభృతః,
సేవకః స్వల్పకాలేన స దదౌ సుతమాతృనః.

చక్రవాకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' రాజా కథయతి-

అను. మరియు- శూద్రకుడు అనే ప్రభువునకు వీరవరుడు అనే సేవకుడు ఉండేవాడు. అతడు స్వల్పకాలంలోనే అనగా క్రొత్తగా కొలువులో చేరినవాడైనా రాజుహితానికై తన కొడుకును దుర్గాదేవికి సమర్పించాడు.

చక్రవాకం అడిగింది— 'అది ఎట్లు?'

రాజు ఇలా చెప్పసాగాడు—

8. వీరవర కథా

[వీరవరుడి కథ]

మూ. అహం పురా శూద్రకన్య రాజ్ఞః క్రిడాసరసి కర్పూరకేలి నామ్నః రాజహంసన్య పుత్ర్యా కర్పూరమజ్జర్యా సహానురాగవా నభ వమ్. [తతస్తత్ర న్యవసమ్.] తదా వీరవరో నామ మహాన్ రాజపుత్రః కుతశ్చిద్దేశా దాగత్య రాజద్వార ముపగమ్య ప్రతీహారమువాచ- "అహం వరనార్థి రాజపుత్రః. మాం రాజదర్శనం కారయ." తతస్తేనాఽసౌ రాజ దర్శనం కారితోబ్రూతే- 'దేవ! యది మయా సేవకేన ప్రయోజన మస్తి, తదాఽస్మద్వరనం క్రియతామ్.'

అను. పూర్వం శూద్రకుడు అనే ఒక రాజు ఉండేవాడు. ఆ రాజుయొక్క క్రిడాసరోవరంలో కర్పూరకేలి అనే రాజహంస సకుటుంబంగా వసించేది. ఆ హంసపుత్రిక కర్పూరమంజరి. నేను ఆ కర్పూరమంజరిని ప్రేమించాను. అందు వల్ల ఆ కొలనులోనే ఉండేవాణ్ణి. అప్పుడు వీరవరుడు అనే మహాగుణుడు అయిన ఒక రాజపుత్రవీరుడు ఏ దేశం నుండియో వచ్చాడు. రాజద్వారం వద్దకు పోయాడు. ద్వారపాలకుడితో ఇలా చెప్పాడు. 'నేను జీవితము(ఉద్యోగం-నౌకరి) అర్జించే రాజ

పుత్రపిరుడను. నాకు రాజదర్శనం గల్గింపుము. ద్వారపాలకుడు అలాగే అతడికి రాజదర్శనం గల్గించాడు. అంత అతడు ప్రభువునకు ఇలా విన్నవించాడు- 'ప్రభూ! నేను నౌకరిని అర్థిస్తూ వచ్చిన రాజపుత్రజాతీయుణ్ణి. నా సేవవల్ల తమకు ఉపయోగం ఉంటే ఏదేని నౌకరిని అనుగ్రహించండి.'

మూ. శూద్రక ఉవాచ- 'కిం తే వర్తనమ్?'

వీరవరో బ్రూతే- 'ప్రత్యహం సువర్ణపఞ్చశతాని దేహి.'

రాజాఽఽహ- 'కా తే సామగ్రి?'

వీరవరో బ్రూతే- 'ద్వౌ బాహూ, తృతీయశ్చ ఖడ్గః.'

రాజాఽఽహ- 'నైతచ్ఛక్యమ్.'

తత్రుత్పా వీరవరః ప్రణమ్య చలితః. అథ మన్త్రిభి రుక్తమ్- 'దేవ! దినచతుష్టయస్య వర్తనం దత్త్వా జ్ఞాయతామస్య స్వరూపమ్. కీముపయుక్తోఽయ మేతావద్వర్తనం గృహ్లాతి, అనుపయుక్తో వా'ఇతి. తతో మన్త్రివచనా దాహూయ వీరవరాయ తామూలం దత్త్వా పఞ్చశతాని సువర్ణాని దత్తాని.

అను. శూద్రకుడు అడిగాడు- 'నీ జీతం ఎంత?

వీరవరుడు- 'రోజుకు అయిదువందల బంగారు నాణెములు ఇప్పించండి.'

రాజా- 'నీ సామగ్రి ఏమి?'

వీర- 'రెండు చేతులు. మూడవది ఖడ్గం.'

రాజా- 'ఇంత వేతనం ఇవ్వడానికి పీలు గాదు.

అది విని వీరవరుడు రాజుకు నమస్కరించాడు. అచ్చటినుండి కదిలాడు. అంత మంత్రులు ప్రభువునకు ఇలా విన్నవించారు- 'ప్రభూ! నాల్గు దినాలకు జీతం ఇచ్చి ఇతడి స్వరూపం పరీక్షిద్దాం. ఇతను ఇంత భృతికి అర్హుడో కాదో తెలుస్తుంది.' అంతట రాజు మంత్రుల మాట ప్రకారం వీరవరుణ్ణి వెనక్కు పిలిపించాడు. తాంబూలంతో బాటు అతనికి అయిదువందల బంగారునాణాలు ఇచ్చాడు.

మూ. వర్తనవినియోగశ్చ రాజ్ఞాసునిభృతం నిరూపితః. తదర్థం వీరవరేణ దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దత్తమ్. స్థితస్యార్థం దుఃఖితేభ్యః, తదవశిష్టం భోజ్యవిలాసవ్యయేన. ఏతత్సర్వం నిత్యకృత్యం కృత్వా రాజద్వార మహర్నిశం ఖడ్గపాణిః సేవతే. యదా చ రాజా స్వయం సమాదిశతి తదా స్వగృహమపి యాతి.

అను. తీసుకొన్న అంత పెద్ద జీతాన్ని వీరవరుడు ఎలా ఖర్చు చేసేది రాజు ప్రచన్నంగా (రహస్యంగా) తెలుసుకున్నాడు. ఇది ఇలా ఉంది-సగం ధనాన్ని దైవకార్యాలకు బ్రాహ్మణులకు సమర్పిస్తాడు. తక్కిన సగంలో సగం అనగా మొత్తంలో నాల్గవభాగాన్ని దీనులకూ, దుఃఖితులకూ దానంచేస్తాడు. మిగిలినదాన్ని అనగా నాల్గవభాగాన్ని మాత్రం తన ఆహార-విలాసాదులకు వ్యయం చేస్తాడు. ఇలా తన నిత్యకృత్యం నిర్వహించి, రేబగళ్ళు ఏమరక రాజ ద్వారంవద్ద ఖడ్గదారియై సేవిస్తాడు. ఎప్పుడైనా రాజు స్వయంగా ఆజ్ఞాపిస్తే తన యింటికి పోతాడు. (లేకుంటే పోడు).

మూ. అథైకదా కృష్ణచతుర్థశ్యాం రాత్రౌ స రాజా సకరుణ క్రన్తనృద్వనిం శుశ్రావ. తచ్ఛ్రుత్వా రాజా బ్రూతే-‘ఈ కోఁత్ర ద్వారి తిష్ఠతి? తదా తేనోక్తమ్. “దేవ! అహం వీరవరః”. రాజోవాచ- ‘క్రన్తనాఽనుసరణం క్రియతామ్.’ వీరవరోఽపి - ‘యథాఽజ్ఞాపయతి దేవః’-ఇత్యుక్త్వా చలితః. రాజ్ఞాఽపి చిన్త్రితమ్-‘అయ మేకాకి రాజపుత్రో మయా సూచితేద్యే తమసి ప్రహితః. నైతదుచితమ్. తదహమపి గత్వా కిమేతత్ ఇతి నిరూపయామి’ ఇతి.

అను. అంతట ఒక కృష్ణచతుర్థశినాడు రాత్రివేళ ఆ రాజు ఒకానొక దీనమైన రోదనధ్వనిని విన్నాడు. విని ఇలా పలికాడు-‘ఎవరు అచ్చట ద్వారంలో ఉండేది ఎవరు? అందుకు వీరవరుడు ఇలా చెప్పాడు-‘ప్రభూ! నేను వీరవరుణ్ణి’. రాజు-‘అయితే ఆ ఏడ్చు ఏమిటో పోయి విచారించి రమ్ము’ అని చెప్పాడు. తోడనే ‘చిత్తం’ అని వెళ్ళాడు వీరవరుడు. అతను పోగానే రాజు ఇలా తలచాడు-‘ఈ కటికచీకటిలో ఈ రాజపుత్రుణ్ణి ఇట్లు ఒంటరిగా పంపడం సముచితంగా లేదు. అందుచేత నేను నైతం (రహస్యంగా) పోతాను. ఇదేమిటో విచారిస్తాను.

మూ. తతో రాజాఽపి ఖడ్గ మదాయ తదనుసరణక్రమేణ నగరాద్ బహి ర్నిర్జగమ. గత్వా చ వీరవరేణ రుదతీ రూపయావన సమ్మన్నా సర్వాఽలంకారభూషితా కాచిత్ శ్రీ దృష్టా పృష్టా చ-‘కా త్వమ్? కిమర్థం రోదిషి?’ ఇతి. శ్రీయోక్తమ్-“అహమేతస్య శూద్రకస్య రాజ్యలక్ష్మీః చిరాదేతస్య భుజచ్ఛాయాయాం మహతా సుఖేన విశ్రాంతా. ఇదానీ మన్యత్ర గమిష్యామి’ ఇతి. వీరవరో బ్రూతే-‘యత్రాఽపాయః సమ్మవతి, తత్రోపాయోఽవ్యస్తి. తత్కథం స్యాత్ పునరిహఽఽవాసో భవత్యాః?

అను. అంత రాజు నైతం ఖడ్గం చేబూని అతన్ని అనుసరించాడు. క్రమంగా అతడితోబాటు నగరానికి వెలువలికి పోయాడు. అచ్చట వీరవరుడు ఏడేచ ఒక సుందరీమణిని చూచాడు. ఆమె యవ్వనంలో ఉంది. అంతే గాదు; బహువిధాలైన ఆభరణాలతో విరాజిల్లుతుంది. చూచి వీరవరుడు ఇలా అడిగాడు-‘నీవెవరు? ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు? ఆ సుందరీమణి ఇలా అంది-‘నేను ఈ శూద్రకవ్రతువు యొక్క రాజ్యలక్ష్మిని. చిరకాలంగా ఇతడి భుజములనీడలో (పాలనలో) సుఖంగా ఉన్నాను. (త్వరలో ఇతడికి ఆయువు తీరనుంది) ఇప్పుడు వేతేచోటికి పోవాలి. (అందుకై దుఃఖిస్తున్నాను).

అది విని వీరవరుడు మరల ఇలా అడిగాడు-అపాయం గలచోట దానికి విరుగుడు అయిన ఉపాయం నైతం ఉంటుంది. “అందుచే నీవు ఇచ్చట ఉండే ఉపాయం ఏదో తెలుసుము”.

మూ. లక్ష్మీ రువాచ-“యది త్వమాత్మనః పుత్రం శక్తిధరం ద్వాత్రింశల్పక్షణోపేతం భగవత్యాః సర్వమణ్గలాయా ఉపహారికరోషి, తదాఽహం పునరత్ర సుచిరం నివసామి.” ఇత్యుక్త్వా సాఽదృశ్యాఽ భవత్.

అను. రాజ్యలక్ష్మి ఇలా చెప్పింది-“అలా అయితే నీవు ముప్పదిరెండు శుభలక్షణాలతో విరాజిల్లే నీ పుత్రుడైన శక్తిధరుణ్ణి ఈ దుర్గాదేవికి బలిగా

సమర్పింపుము. (రాజు చిరంజీవి అవుతాడు). నేను మరలా ఇచ్చట చాలాకాలం నివసిస్తాను." ఇలా అని ఆ రాజ్యలక్ష్మి అదృశ్యమై పోయింది.

మూ. తతో వీరవరేణ స్వగృహం గత్వా నిద్రాయమాణా స్వపదూః ప్రబోధితా, పుత్రశ్చ. తో నిద్రాం పరిత్యజ్యోత్థాయోపవిష్టా. వీరవరస్తత్సర్వం లక్ష్మీవచన ముక్తవాన్. తచ్చుత్వా సానన్దః శక్తిధరో బ్రూతే - "ధన్యోఽహ మేవంభూతః స్వామిరాజ్యరక్షార్థం యస్యోపయోగః. తాత! తతోఽదునా విలम्బస్య హేతుః? ఏవంవిధే కర్మణి దేహస్య వినియోగః శ్లాఘ్యః. యతః-

శ్లో. ధనాని జీవితక్షౌచ పరార్థే ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
తన్నిమిత్రో వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి.

102

అను. అంత వీరవరుడు తన ఇంటికి పోయాడు. నిద్రించే బార్యను, పుత్రుణ్ణి మేల్కొల్పాడు. నిద్ర వీడి వారిరువురూ లేచి కూర్చుండగానే రాజ్యలక్ష్మిచే తెల్పబడిన విషయం అంతా చెప్పాడు. అది విని పుత్రుడైన శక్తిధరుడు ఆనందంతో ఇలా అన్నాడు. "నేను మిక్కిలి ధన్యుణ్ణి. ఇలా ప్రభువునకూ, రాజ్యానికి రక్షణకై ఉపయోగపడుతున్నాను. తండ్రీ! ఇక ఇప్పుడు ఆలసించడం దేనికి? ఇలాటి సత్కార్యానికి శరీరం ఉపయోగపడడం ఎంతయూ ప్రశంసనీయం. ఏలనన-

ప్రాజ్ఞుడైనవాడు ధనాన్ని, జీవితాన్ని ఇతరుల మేలుకై త్యజించాలి. మరణం తప్పనిదై ఉండగా అలా త్యాగంచేయడం శ్రేష్ఠం గదా.

102

మూ. శక్తిధరమాతోవాచ-"యద్యేత న్ను కర్తవ్యం, తత్కేనా న్యేన కర్మణా గృహీతస్య మహావర్తనస్య నిష్క్రయో భవిష్యతి." ఇత్యాలోచ్య సర్వే సర్వమిదం స్థానం గతాః. తత్ర సర్వమిదం సమూజ్య వీరవరో బ్రూతే-"దేవి! ప్రసీద- విజయతాం శూద్రకో మహారాజః. గృహ్యతా మయ ముపహరః." ఇత్యుక్త్వా పుత్రస్య శిర శ్చిచ్ఛేద. తతో వీరవర శ్చింతయామాన-"గృహీతరాజవర్తనస్య నిస్తారః కృతః.

అదునా నిష్పుత్రస్య మే జీవితేనాఽలమ్. ఇత్యాలోచ్యాఽఽ త్మనః శిరశ్చిచ్ఛేద. తతః శ్రీయాఽపి స్వామిపుత్రశోకా ర్తయా తదనుష్ఠితమ్.

అను. శక్తిధరుడి తల్లి ఇలా అంది-“ఈ త్యాగం చేయనిచో ఇంతటి గొప్పవేతనముకంటే తీర్చడం ఎలా సాధ్యం?” ఇలా ఆలోచించి వారు అందరూ (మువ్వలూ) దుర్గగుడికి పోయారు. అచ్చట ఆ దేవిని పూజించి వీరవరుడు ఇలా ప్రార్థించాడు-“ఓ దేవి ! అనుగ్రహింపుము. శూద్రకమహారాజు సర్వభవముల విజయ మందుగాక. ఈ కానుకను స్వీకరింపుము.” ఇలా ప్రార్థించి పుత్రుడి కంతం చేదించాడు. ఆలా చేదించినమీదట ఆతను ఇలా చింతించాడు-“తీసుకొన్న గొప్పవేతనానికి తగిన ప్రతిక్రియ చేశాను. పుత్రహీనమైన జీవితం చాలు (వ్యర్థం).” ఇలా తలంచి తన తలను ఖండించుకున్నాడు. పిమ్మట వీరవరుడి భార్యయూ, మగడు, పుత్రుడు మరణించడంతో ఆదుఃఖం బరింపలేక తానూ అలాగే చేసింది. (ఆ ఖడ్గంతోనే తన తల నరుకుకొంది).

మూ. తత్సర్వం దృష్ట్వా రాజా సాశ్చర్యం చింతయామాన-

శ్లో. జాయంతే చ మ్రియంతే చ మద్విదాః షుద్రజన్తవః,

అనేన సదృశో లోకే న భూతో న భవిష్యతి.

103

తదేతత్పరిత్యక్తేన మమ రాజ్యేనాఽపి కిం ప్రయోజనమ్ ? (ఇత్యేవం విచిన్త్య) తతః శూద్రకేణాఽపి స్వశిరశ్చేత్తుం ఖడ్గః సముత్థాపితః. అథ భగవత్యా సర్వమంగలయా ప్రత్యక్షీభూతయా రాజా హస్తే దృతః, ఉక్తశ్చ-“పుత్ర ! ప్రసన్నాఽస్మి తే. సాహసేనాఽలమ్. చిరం జీవ. జీవనాస్తేఽపి తవ రాజభిజ్ఞో నాస్తి.’

అను. రాజు ఇదంతా చూచాడు. ఆశ్చర్యం చెందాడు. ఇలా విచారించాడు. నావంటి సీచప్రాణులు ఎందరో పుట్టుతూన్నారు. చస్తూన్నారు. ఇతడితో సమానుడు పూర్వం లేడు. ఇక పుట్టబోడు. (103)

అందుచే ఇలాంటివాణ్ణి పోగొట్టుకొన్న ఈ రాజ్యంచే నాకు ఉపయోగం ఏముంది ?-(ఇలా దుఃఖించి) పిమ్మట శూద్రకమహారాజునైతం తన శిరస్సును ఖండించుకొనేందుకై ఖడ్గం ఎత్తాడు. అంత వెంటనే భగవతి అయిన దుర్గాదేవి.

ప్రత్యక్షమైంది. (బద్గయు కమెన) అతడి చేతిని వట్టుకొంది. ఇలా అంది-“పుత్రా ! నీయెడ సంతుష్టురాలను. సాహసం చేయకుము. చిరంజీవి కమ్ము. నీ జీవితం తర్వాతను నీకు రాజ్యభంగం లేదు. (అనగానీ వారసులు ప్రభువులు అగుదురు. అని భావం.)

మూ. రాజా చ సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్యోవాచ-‘దేవి ! కిం మే రాజ్యేన ? జీవితేన వా కిం ప్రయోజనమ్ ? యద్యహ మనుకమ్మనీయ. సదా మమాఽఽయుశ్యేషేణాఽప్యయం సదారపుత్రో వీరవరో జీవతు. అన్యథాఽహం యథాప్రాప్తాం గతిం గచ్ఛామి. భగవత్యువాచ-పుత్ర ! అనేన తే సత్త్వోత్కర్షేణ భృత్యవాత్సల్యేన చ సర్వథా సన్తుష్టాఽస్మి. గచ్ఛ; విజయీ భవ. ఆయమపి సపరివారో రాజపుత్రో జీవతు, ఇత్యుక్త్యా దేవ్యదృశ్యాఽభవత్. తతో వీరవరః సపుత్రదారః ప్రాప్త జీవనః స్వగృహం గతః. రాజాఽపి తై రలక్షితః సత్వర మన్తఃపురం ప్రవిష్టః.

అను. వెంటనే రాజు సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లి దేవితో ఇలా విన్నవించాడు-“తల్లీ ! నాకు రాజ్యంతో గానీ జీవితంతో గానీ ఉపయోగం ఏముంది ? నాయందు దయదలంతువేని నా మిగిలిన ఆయువుతోనైన ఈ వీరవరుణ్ణి భార్య పుత్రులతో బాటు బ్రతికింపుము. అలా కానిచో నా గతికొద్దీ నేను పోతాను. (అది విని) ఆ దేవత ఇలా అంది-“కుమారా ! నీ ఈ గొప్పసాహసంచేతనూ, సేవకప్రేమచేతనూ మిక్కిలి సంతోషం పొందాను. పొమ్ము. విజయం పొందుము. ఈ రాజపుత్రుడునూ భార్యపుత్రసమేతంగా జీవిస్తాడు”. ఇలా అని ఆ దేవి అంతర్ధానం పొందింది. పిమ్మట భార్యపుత్రసహితంగా వీరవరుడు జీవించాడు. తన యింటికి పోయాడు. రాజునైతం వారికి కనబడనట్లుగా అంతఃపురం ప్రవేశించాడు.

మూ. అథ ప్రభాతే వీరవరో ద్వారస్థః పున ర్భూపాలేన పృష్టః సన్నాహ- ‘దేవ ! సా రుదతీ మామవలోక్యాఽదృశ్యాఽభవత్. న కాఽప్యన్యా వారా విద్యతే’ ఇతి. తద్వచన మాకర్ణ్య సన్తుష్టో రాజా సాశ్చర్యం చింతయామాన- ‘కథమయం శ్లాఘ్యో మహానత్త్యః ?

యతః-

శ్లో. ప్రియం బ్రూయా దకృపణః శూరః స్యాదవికత్తనః,
దాతా నాఽపాత్రవర్షీ చ ప్రగల్భః స్యాదనిష్ఠురః. 104

ఏతన్మహాపురుషలక్షణ మేతస్మిన్ సర్వమస్తి ఇతి.

అను. మరునాడు ప్రాతఃకాలాన వీరవరుడు పూర్వంమాదిరిగా ద్వారంవద్ద ఉన్నాడు. ప్రభువు- 'రాత్రివిషయం ఏమి' అని అడుగగా ఇలా చెప్పాడు.

'దేవా ! ఏదేవు ఆ యువతి నన్ను చూచి కనబడకుండా పోయింది. వేజే సమాచారం ఏమీ లేదు.' అది విని ప్రభువు మిక్కిలి సంతుష్టుడయ్యాడు. ఆశ్చర్యం పొంది ఇలా తలంచాడు. 'ఈ మహాపురుషుణ్ణి ఎలా ప్రశంసించాలి? ఏలనన-

ఉదారచిత్తుడు ప్రియంగా మాట్లాడాలి. శూరుడు అత్యున్నతి లేనివాడై ఉండాలి. దాత అయోగ్యులకు దానం చేయనివాడై ఉండాలి. ప్రగల్భుడు(నేర్పరి-తేజస్వి) క్రౌర్యభూస్యుడై ఉండాలి. 104

ఈ మహాపురుషలక్షణం అంతా ఇతనియందు ఉంది.

మూ. తతఃన రాజా ప్రాతః శిష్టసభాం కృత్వా సర్వం వృతానం ప్రస్తుత్య ప్రసాదాత్ తస్మై కర్ణాటకరాజ్యం దదౌ. తత్కి మాగస్త్రుకో జాతిమాత్రా ద్దుష్టః? తత్రా ప్యుత్తమాదమమధ్యమాః సన్తి'. చక్రవాకో బ్రూతే-

శ్లో. యోఽకార్యం కార్యవచ్ఛాస్త్రీ స కింమస్త్రీ నృపేచ్ఛయా,
వరం స్వామిమనోదుఃఖం తన్నాశో న త్వకార్యతః. 105

అను. పిమ్మట ఆ రాజు ఉదయం సభ చేశాడు. శిష్టుల నందరినీ సభకు ఆహ్వానించాడు. రాత్రి జరిగినదంతా వివరించాడు. సాదరంగా వీరవరుడికి కర్ణాటకరాజ్యం సమర్పించాడు.'

ఇలా ఈ కథను తెలిపి రాజహంస(హిరణ్యగర్భుడు) తన మంత్రి అయిన చక్రవాకవక్షిని ఇలా అడిగింది-'ఏమీ! నూతనత్వం అనే జాతిచేతనే క్రౌత్తవారు

అంతా దుష్టులు అగుదురా ? వారిలోనూ ఉత్తములు, మధ్యములు, అధములు అని ఉంటారు."

అది విని చక్రవాకం ఇలా అంది- "ప్రభువుకు ఇష్టంగా ఉన్నా చేయ గూడని పనిని చేయదగినదిగా చెప్పేవాడు (శాసించేవాడు) దుష్టమంత్రి అనబడు తాడు. ప్రభువుయొక్క మనస్సునకు దుఃఖం గల్గినా మంచిదే గానీ అకృత్యం ద్వారా ప్రభువు నశింపరాదు. 105

శ్లో. వైద్యో గురుశ్చ మస్త్రీ చ యస్య రాజ్ఞః ప్రియంవదాః,
శరీర-ధర్మ-కోశేభ్యః క్షిప్రం స పరిహీయతే. 106

శృణు, దేవ !

శ్లో. పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేన తన్మమాఽపి భవిష్యతి,
హత్వా భిక్షుం యతో మోహాన్నిధ్యర్థీ నాపితో హతః. 107

రాజా పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' మస్త్రీ కథయతి-

అను. ఏ ప్రభువునకైతే వైద్యుడు, గురువు, మంత్రి ఈ మువ్వురు (ముఖ స్తుతికై) ప్రియమైన మాటలు పలుకుతారో ఆ రాజుకు వెంటనే క్రమంగా శరీరం, ధర్మం, ధనాగారం నశించిపోతాయి. 108

మరియూ మహారాజా ! వినుము. ఎవడో ఏదో పూర్వపుణ్యఫలంగా పొందితే 'అది నాకూ కావాలి' అని తలంచి అజ్ఞానంచే నిధిని ఆశించినవాడై మంగలి సంన్యాసిని చంపాడు. రాజుచే మరణదండన పొందాడు. 109

రాజు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు ?'

మంత్రి ఆ కథను ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. నిధ్యర్థి-నాపిత కథా

[నిధిని కోరే మంగలి కథ]

మూ. అస్త్యయోధ్యాయం పురి చూడామణి ర్నామ క్షత్రియః. తేన ధనార్థినా మహతా క్లేశేన భగవాం శృన్వార్థచూడామణిః చిర మారాధితః. తతః క్షీణపాపోఽసౌ స్వప్నే దర్శనం దత్త్వా భగవదాదేశా ద్యక్షేశ్వరాదిష్టో యత్ - 'త్వమద్య ప్రాతః ష్వేరం కారయిత్వా లగుడ హస్తః సన్ స్వగృహద్వారి నిభృతం స్థాస్యసి, తతో యమేవాగతం భిక్షుకం ప్రాక్షణే పశ్యసి, తం నిర్దయం లగుడప్రహరేణ హనిష్యసి, తతోఽసౌ భిక్షుక స్తత్క్షణాత్ సువర్ణకలశో భవిష్యతి. తేన త్వయా యావ జ్ఞీవం సుఖినా భవితవ్యమ్' ఇతి. తత స్తథాఽనుష్ఠితే తద్వృత్తమ్.

అను. అయోధ్య అనే నగరంలో 'చూడామణి' అనే పేరు గల ఒక క్షత్రి యుడు ఉన్నాడు. అతడికి 'ధనం అధికంగా సంపాదించాలి' అని కోరిక గల్గింది. అందువల్ల మిక్కిలి దీక్షతో చంద్రమాలి అయిన శివుణ్ణి ఆరాధించాడు. 'పాప విముక్తి నందాడు. అంత శివుడి ఆజ్ఞచే ధనాధిపతి అయిన కుబేరుడు ఈ రాజునకు స్వప్నంలో దర్శనం అనుగ్రహించాడు. ఇలా బోధించాడు. 'ఓ రాజా ! ఈ వేకు వనే ష్వేరం చేయించుకొనుము. ఒక గట్టి లాఠీని (కట్టను) పట్టుకొని నీ యింటి ద్వారంవద్ద రహస్యంగా దాగి ఉండుము. అప్పుడు నీ యింటి ముంగిలిలోనికి (మొదట) విభిక్షుకుడు వస్తాడో అతన్ని చూడగనే ఏమాత్రం దయ దలంపక కట్టతో బాదుము. వెంటనే ఆ భిక్షుకుడు (సంన్యాసి) బంగారుకలశంగా మారుతాడు. అందుచే నీవు బ్రతికినన్నాళ్లు సుఖంగా ఉండొచ్చు.' పిమ్మట ఆ రాజు అలాగే చేసి ఆ సంవదను పొందాడు.

మూ. తత్ర ష్వేరకరణాయాఽఽసీతేన నాపితేన తత్సర్వ మాలోక్య చిన్తితమ్ - 'అయే ! నిధిప్రాప్తే రయ ముపాయః. తదహమ

పేయవంకిం న కరోమి? ఇతి. తతఃప్రభృతి న నాపితః ప్రత్యహం తథా విదో లగుడహస్తః సునిభృతం భిక్షో రాగమనం ప్రతిక్షతే. ఏకదా తేన ప్రాప్తో భిక్షు ర్లగుడేన వ్యాపాదితః. తస్మా దపరాధాత్ సోఽపి నాపితో రాజపురుషై ర్వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి-‘పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేన’ ఇత్యాది.

అను. అచ్చటికి ఊరం చేయడానికి పిలిపించబడిన మంగలి ఇదంతా చూచాడు. ఇలా తలంచాడు. ‘అహా! ధననిధిని పొందడానికి ఇది చక్కటి ఉపాయం. నేను నైతం ఇలా ఎందుకు చేయకూడదు?’ ఇలా తలంచి ఆ మంగలి ప్రతిదినం గుండు గొరిగించుకుంటాడు. దిట్టమైన కట్టను చేత ధరిస్తాడు. వాకిలి వద్ద ఎవరికీ కనబడనట్లు దాగి- ‘భిక్షుకు డెవడైనా ఎప్పుడు వస్తాడో’- అని ఎదురు చూస్తూ ఉంటాడు. ఇలా కొన్నిదినాలు జరిగాయి. ఒకనాడు ఒక భిక్షుకుడు (సంన్యాసి) దురదృష్టంకొద్దీ వచ్చాడు. మంగలి కట్టతో మోదగా వచ్చాడు. అంతట రాజభటులు వచ్చారు. ఆ ఆపరాధం కారణంగా మంగలిని బంధించారు. మంగలికి మరణదండన విధింపబడింది.

అందుచే నేను (చక్రవాకాన్ని) చెప్పటాన్నాను- ‘పుణ్యఫలంగా ఎవడికో ఏదో లభిస్తే’- ఇత్యాది (107 వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. రాజాఽఽహ-

శ్లో. పురా వృత్రకథోద్ధారైః కథం నిర్ణీయతే పరః,

స్యాన్నిష్కారణబద్ధుర్వా కిం వా విశ్వాసమాతకః. 108

యాతు; ప్రస్తుత మనుసన్ధియతామ్. మలయాధిత్యకాయాం చేచ్చిత్ర వర్ణ స్తదధునా కిం విధేయమ్? మ స్త్రీ వదతి. ఆగతప్రణిధిముఖా న్మయా శ్రుతమ్, యత్- మహామన్త్రిణో గృధ్రస్యోపదేశే చిత్రవర్ణేనాఽనాదరః కృతః, తతోఽసౌ మూఢో జేతుం శక్యః. తథా చోక్రమ్-

శ్లో. లుబ్ధః క్రూరోఽలసోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరు రస్థిరః,

మూఢో యోదావమన్తా చ సుఖచ్ఛేద్యో రిపుః స్మృతః. 109

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు.

ప్రాచీనకథలద్వారా క్రొత్తగా వచ్చినవాడు ఆకారణబంధువు అని గానీ విశ్వాసమాతుకుడు అని గానీ ఎలా నిర్ణయించగలం? (108)

ఆ విషయం పోసీండు. ప్రస్తుతవిషయం చర్చించండి. మలయపర్వత శిఖరాన చిత్రవర్ణుడు విడిది చేస్తే మనం ఏమి చేయాలి? అది విని మంత్రి ఇలా బదులు పల్కాడు- 'దేవా! వచ్చిన మనవేగువల్ల నేనూ విన్నాను. అతడు (తన) మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ బోధను పెడచెవి బెట్టాడు. అందువల్ల ఆ మూర్ఖుణ్ణి జయింపవచ్చును. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు.

లోభీ, కూరుడూ, సోమరీ, అసత్యభాషీ, జాగ్రత్తలేనివాడూ, పిఠికివాడూ, చపలచిత్తుడూ, మూర్ఖుడూ, యుద్ధపీరులను అవమానించేవాడూ అయిన శత్రువును తేలిగ్గా జయింపవచ్చును. (109)

మూ. తతోఽసౌ యావదస్మద్ధుర్గద్వారరోధం న కరోతి తావన్నద్యద్రివనవర్తసు తద్బలాని హస్తం సారసాదయః సేనా పతయో నియుజ్యన్తామ్. తథా చోక్తమ్-

క్లో. దీర్ఘవర్త పరిక్రాంతం నద్యద్రివనసంజ్ఞాకలమ్,
మోరాగ్ని భయ సన్త్రస్తం ఖత్విపాసార్ధితం తథా. 110

ప్రమత్తం భోజనవ్యగ్రం వ్యాధిదుర్భిక్షపీడితమ్,
అనంశ్ఠిత మభూయిష్టం వృష్టివాతసమాకులమ్. 111

పజ్కపాంసుజలాఽఽచచ్చన్నం సువ్యస్తం దన్యువిద్రుతమ్,
ఏవంభూతం మహిపాలః పరనైన్యం విమాతయేత్. 112

అను. అందుచే అతను మన కోటద్వారాన్ని నిరోధింపకముందే -(అనగా కోటను ముట్టడింపకముందే) నదులయు పర్వతములయు అడవులయు మార్గాలలో అతడి సైన్యాలను చంపేందుకు బెగ్గురుపక్షి మొదలైన సేనాపతులను నియమించండి. విజ్ఞులు ఇలా బోధించారు.

శత్రు సైన్యం-దీర్ఘప్రయాణంచే అలసినదై ఉన్నా, నదులయూ పర్వతా

లయూ అడవులయూ దాదలను గుర్తింపజాలనిదై ఉన్నా, భయంకరమైన అగ్ని భయంచే కలత నందినదై ఉన్నా, ఆకలిదప్పలచే ఆరాటపడుచున్నా, అజాగ్రత్తగా ఉన్నా, అహోరలగ్నమై ఉన్నా, రోగాలచే కఅవుచే బాధితమై ఉన్నా, వ్యూహ రూపంగా లేనిదై ఉన్నా, అల్పంగా ఉన్నా, వానచే గాలిచే వెతనందినదైనా, చుట్టూ బురదగానీ దుమ్ముగాని సీరుగానీ కలదై ఉన్నా, నిశ్చింతగా ఒడలు మరచినదై ఉన్నా, దొంగలచే పరాభూతమై (తరుమబడినదై) ఉన్నా, భూపాలుడు తేలికగా జయింపగలడు (జయింప యత్నించాలి).

మూ. అన్యచ్చ-

శ్లో. అవస్కన్ధభయాద్రాజా ప్రజాగరకృతశ్రమమ్,
దివా సుప్తం సమాహన్యాన్నిద్రావ్యాకులనైనికమ్. 113

అతస్తస్య ప్రమాదినో బలం గత్వా యథావకాశం దివానిశం
ఘ్నస్తస్మత్సేనాపతయః' ఇతి. తథాఽనుష్ఠితే చిత్రవర్ణస్య సైనికాః
సేనాపతయశ్చ బహవో నిహతాః.

అను. మరియు-ఎప్పుడు ఆకస్మికంగా ఆక్రమణ జరుగుతుందో అనే భయంచే రాత్రిళ్లు మేల్కొనడంవల్ల అలసినదీ, పగలు నిద్రించేదీ, నిద్రకై కలతనందిన సైనికులు గలదీ అయిన శత్రుసేనను రాజు సంహరించాలి. 113

కనుక మన సేనాధిపతులు అశ్రద్ధగా ఉండే అతడి సైన్యాన్ని సమీపించాలి. అవకాశాన్ని బట్టి పగలు, రాత్రి అనే భేదం పాటింపక సంహరించాలి."

మంత్రి (చక్రవాకం) చెప్పినట్లుగా హిరణ్యగర్భుడి సేనాధిపతులు ఆచరించారు. అందువల్ల చిత్రవర్ణుడి సైనికులు, సేనానాయకులు అనేకులు చంపబడ్డారు.

మూ. తత శ్చిత్రవర్ణో విషణ్ణః స్వమన్త్రిణం దూరదర్శిన
మాహ-"తాత! కిమి త్యస్మద్దుపేక్షా క్రియతే? కిం క్వాఽప్యవినయో
మమాఽస్తి? తథా చోక్తమ్-

శ్లో. న 'రాజ్యం ప్రాప్త' మిత్యేవ వర్తితవ్య మసామృతమ్,
శ్రియం హ్యవినయో హ ని జరా రూపమివోత్తమమ్. 114

అపి చ-

శ్లో. దక్షః శ్రియ మధిగచ్ఛతి పథ్యాశీ కల్యతాం సుఖ మరోగీ,
ఉద్యుక్తో విద్యానం దర్మార్థయశాంసి చ వినీతః". 115

అను. అప్పుడు చిత్రవర్ణుడు దుఃఖితుడు అయ్యాడు. తన మంత్రి అయిన దూరదర్శితో ఇలా చెప్పాడు- 'తాతా! నాయెడ ఎందుకు అశ్రద్ధ పహిస్తున్నాడు? ఎచ్చటనైనా ఏదైనా నావల్ల తప్పు జరిగిందా? పెద్దలు ఇలా చెప్పారు-

'నాకు రాజ్యం లభించింది.' అని ప్రభువు ఎవ్వడూ అనుచితంగా ప్రవర్తిల్లి రాదు. ముసలితనం ప్రళ సమేన సౌందర్యాన్ని వలె అవినయప్రవర్తన రాజ్య లక్ష్మిని నాశం చేస్తుంది. 114

మరియూ - నిపుణుడు లక్ష్మిని (సంపదను) పథ్య, (ఉచిత) భోజనుడు ఆరోగ్యాన్ని, ఆరోగ్యవంతుడు సుఖాన్ని, ప్రయత్నశీలుడు (పరిశ్రమి) విద్యా పారంగతినీ, వినయవంతుడు ధర్మాన్ని ధనాన్ని కీర్తినీ - పొందుతాడు. 115

మూ - గృధ్రోఽవదత్ - 'దేవ! శృణు -

శ్లో. అవిద్యానపి భూపాలో విద్యావృద్ధోపసేవయా,
పరాం శ్రియ మవాప్నోతి జలాఽఽసన్నతరు ర్యథా. 116

అన్యచ్చ-

శ్లో. పానం స్త్రీ మృగయా ద్యూత మర్థదూషణమేవ చ,
వాగ్దణ్డయోశ్చ పారుష్యం వ్యసనాని మహిభుజామ్. 117

కింఞ్చ-

శ్లో. న సాహనైకాన్తరసాఽనువర్తినా
న చాఽప్యపాయోపహతాఽన్తరాత్మనా,

విభూతయః శక్య మవాప్తు మూర్జితా
నయే చ శార్యే చ వసన్తి సమృదః.

118

అను. గ్రద్ధ (దూరదర్శి) ఇలా బదులు పల్కింది - దేవా! వినుము. ప్రభువు స్వయంగా విద్వాంసుడు కాకుండినా విద్యచే వృద్ధులైన వారిని అనగా అనుభవవిద్యావంతులను సేవించడం ద్వారా, నీటిసమీపం లోని వృక్షం అభివృద్ధిని పొందునట్లు ఉత్తమసంపదను పొందును.

116

మరియూ - మద్యాదిపానం, స్త్రీవ్యసనం (వ్యభిచారం), జూదం, అన్యాయ ప్రాప్తదనం, వాక్పారుష్యం, కఠినశిక్షావిధానం అనే ఈ ఆరు ప్రభువులకు చెడు గుణాలు అంటారు.

117

ఇంకా - కేవలం సాహసక్రియలను ఆధారంగా చేసుకొనడంవల్లనూ, అలాగే కేవలం ఉపాయాలను మాత్రమే ఆశ్రయించడంవల్లనూ, సమృద్ధమైన సంపదలు లభింపజాలవు. మరేమనగా, రాజనీతితోడి ఉపాయాలూ, వరాక్రమం ఈ రెండూ ఉండేచోటనే సంపదలు నివసిస్తాయి.

118

మూ - త్వయా స్వబలోత్సాహ మవలోక్య సాహసైకరసికేన మయోపన్యస్తేష్యపి మస్త్రే ష్వనవధానం వాక్పారుష్యం చ కృతమ్. అతో దుర్నితేః ఫల మిద మనుభూయతే. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. దుర్మన్త్రిణం క ముపయాన్తి న సీతిదోషాః

సంతాపయన్తి క మపథ్యభుజం న రోగాః,

కం శ్రీ ర్న దర్పయతి కం న నిహన్తి మృత్యుః

కం శ్రీకృతా న విషయాః పరితాపయన్తి.

119

అను. నీవు నీ సైన్యబలంయొక్క ఉత్సాహాన్ని గాంచావు. కేవలం సాహసమంటే ఆసక్తివి చూపావు. నేను బోధించిన రాజనీతిమంత్రాల విషయంలో (ఆలోచనలయెడ) నిర్లక్ష్యం వహించావు. అంతేగాక పరుషంగా సైతం మాట్లాడావు. ఆ అవినీతికి ఫలం ఇప్పుడు అనుభవిస్తున్నావు. విజ్ఞాలు ఇలా చెప్పారు - దుష్టమంత్రి గల ఏ ప్రభువు రాజనీతిదోషపలములు పొందలేడు? అవధ్యమును భుజించే ఎవడు రోగాలచే పీడింపబడలేడు? సంపద ఎవడికి గర్వం గల్గింపలేడు? మృత్యువు ఎవణ్ణి చంపక వదలివేసింది? స్త్రీవ్యసనంచే ఎవడు బాధింపబడలేడు?

మూ. అపరం చ -

శ్లో. ముదం విషాదః శరదం హిమాగమః
తమో వివస్వాన్ సుకృతం కృతఃపుతా,
ప్రియోపపత్తిః శుచ మాపదం నయః
శ్రియః సమృద్ధా అపి హ ని దుర్నయః. 120

తతో మయాఽప్యాలోచితమ్ - 'ప్రజ్ఞాహీనోఽయం రాజా. స
చేత్ కథం నీతిశాస్త్రకథాకౌముదీం వాగుల్కాభిః తిమిరయతి. యతః -

శ్లో. యస్య నా న్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్ ?
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కిం కరిష్యతి? 121

ఇత్యాలోచ్య తూష్టిం స్థితః.

అను. మరియు ; దుఃఖం సంతోషాన్ని, మంచుకాలం వెన్నెలఋతువునూ, సూర్యుడు చీకటిని, కృతఃపుత పుణ్యాన్ని, ప్రియవస్తుయోగం శోకాన్ని, నీతి వర్తన ఆపదనూ, దుష్టనీతి సమృద్ధములై ఉన్నా సంపదలను, నాశనం చేస్తాయి.

పిమ్మట నేనూ ఇలా ఆలోచించాను - 'ఈ ప్రభువు ప్రతిభ లేనివాడు. అలా కానిచో నీతిశాస్త్రకథలు అనే వెన్నెలను (అనుచిత) వాక్కులనే మిణుగురు పురుగులచే (అనగా మిణుగురు పురుగులను ఆధారం చేసికొని వెన్నెలను) తిరస్కరించి ఎందుకు చీకటిగా చేస్తాడు ? ఏలనన -

ఎవడికి గ్రహించే ప్రజ్ఞ స్వయంగా లేదో వానియెడ శాస్త్రం ఏమీ చేయ లేదు. కన్నులు లేనివాడికి అద్దం ఏమి ఉపకారం చేయగలదు?" 121.

ఇలా తలంచి మిన్నక ఉన్నాను".

మూ. అథ రాజా బద్ధాజ్ఞాళి రాహ - తాత! అస్వయం మమా పరాధః. ఇదానీం యథాఽహ మవశిష్టబలసహితః ప్రత్యావృత్య విన్ధ్యా చలం గచ్ఛామి, తథోపదిశ. గృధ్రః స్వగతం చింతయతి - 'క్రియతా. మద్య ప్రతీకారః. యతః -

శ్లో. దేవతాసు గురౌ గోమ రాజసు బ్రాహ్మణేషు చ,
నియంత్రవ్యః సదా కోపో బాలవృద్ధాతురేషు చ. 122

ఇత్యేవం చింతయిత్వా స మస్త్రీ ప్రహస్య ప్రకాశం బ్రూతే -
‘దేవ ! మా భైషీః. సమాశ్వసిహి. శృణు దేవ-

శ్లో. మన్రిణాం భిన్నసన్ధానే భిషజ్ఞాం సాన్నిపాతకే,
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా సుస్థే కో వా న పణ్డితః. 123

అను. అంత రాజు చేతులు జోడించి ఇలా అన్నాడు-‘నాయనా! ఇదంతా నా దోషమే. ఇప్పుడు మిగిలిన సేనతో మరలి వింధ్యపర్వతం పోయే ఉపాయం ఏదో బోధింపుము’. అందులకు (మంత్రి అయిన) గ్రద్ధ తనలో ఇలా విచారించింది - ‘ఇందుకు ప్రతీకారం ఏదేని చేయాలి. ఏలసన -

దేవతలయెడ, గురుజనులయెడ, గోవులయెడ, రాజులయెడ, బ్రాహ్మణుల యెడ, బాలురయెడ, వృద్ధులయెడ, రోగాదిపీడితులయెడ కోపం వచ్చినా దాన్ని సర్వదా నిరోధించాలి.’ 122

ఇలా తలంచి నవ్వుతూ ప్రకాశంగా ఇలా చెప్పాడు -

‘ప్రభూ ! భయపడకుడు. ఊరడిల్లుడు. దేవా ! వినుము -

చెడినదానిని (భిన్నమైనదానిని) చక్కదిద్దడంలో మంత్రుల ప్రతిభయూ సన్నిపాతరోగం (విషజ్వరం) వస్తే వైద్యుల నేర్పు తెలియబడుతూంది. సామాన్యస్థితిలో వండితుడు గానివా చెవడున్నాడు ?

మూ. అపరశ్చ -

శ్లో. ఆరభస్తేఽల్పమేవాఽజ్ఞాః కామం వ్యగ్రా భవన్తి చ,
మహారమ్భాః కృతధియ సిషన్తి చ నిరాకులాః. 124

తదత్ర భవత్ప్రతాపేన దుర్గం భజ్త్వా కీర్తిప్రతాపసహితం త్వా మచిరేణ కాలేన విన్యాచలం నేష్యామి” ఇతి. రాజాఽఽహ - కథ మధునా స్వల్పబలేన తత్సమృద్యతే ? గృహ్యో వదతి - ‘దేవ ! సర్వం

భవిష్యతి యతో విజిగీషో రదీర్ఘనూత్రతా విజయసిద్ధేః అవశ్యంభావి-
లక్షణమ్. తత్సహ సైవ దుర్గద్వారాఽవరోధః క్రియతామ్.'

అను. బుద్ధిహీనులు చిన్నకార్యం ఆరంభించినా ఎంతో కంగారుపడుతారు.
బుద్ధిశాలురు గొప్పకార్యాన్ని ఆరంభించినా ధైర్యంగా ఉంటారు. 124

కనుక ఈ విషమపరిస్థితిలోనే తమ ప్రతాపంచే శత్రుదుర్గాన్ని భేదిస్తాను.
కీర్తితో ప్రతాపంతో కూడిన మిమ్ము త్వరలోనే వింధ్యపర్వతం చేరుస్తాను'. [ఇది.
విని] రాజు ఇలా అడిగాడు - 'ఇప్పుడు ఈ చిన్న సేనతో అదేవిధంగా సాధ్యం?'
అందుకు గ్రద్ధ ఇలా అంది - దేవా! సర్వం సిద్ధిస్తుంది. విజయం కోరేవాడు.
విజయసిద్ధికై దీర్ఘనూత్రతను వీడాలి. శీఘ్రంగా కార్యాలు చేయాలి. ఇది విజ-
యానికి ముఖ్యలక్షణంగా తలంచాలి. అందుచే వెంటనే (శత్రు) దుర్గాన్ని ముట్ట-
డించాలి.

మూ. అథ (ప్రహిత) ప్రణిధినా బకేనాఽఽగత్య హిరణ్య
గర్భస్య కథితమ్ - 'దేవ! స్వల్పబల ఏవాఽయం రాజా చిత్రవర్ణో
గృధ్రస్య వచనోపప్లమ్బా దాగత్య దుర్గద్వారాఽవరోధనం కరిష్యతి.
రాజహంసో బ్రూతే - 'భోః సర్వజ్ఞ! కిమదునా విధేయమ్?' చక్రవాకో
బ్రూతే - 'స్వబలే సారాఽసారవిచారః క్రియతామ్. తద్ జ్ఞాత్వా సువర్ణ-
వస్త్రాదికం యథార్థం ప్రసాదప్రదానం చ క్రియతామ్. యతః -

శ్లో. యః కాకిణీమ వ్యవథప్రపన్నాం
సముద్ధరేన్నిష్కనహస్రతుల్యామ్,
కాలేషు కోటిష్యపి ముక్తహస్త -
స్తం రాజసింహం న జహోతి లక్ష్మీః.

125

అను. ఇక (అచ్చట కర్పూరదీపంలో వద్మకేలిసరస్సులో ఉండే రాజు-
హంస అయిన) హిరణ్యగర్భుడి వద్దకు అతడు పంపిన గుప్తచరుడైన కొంగ
వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది - దేవ! మిగిలిన చిన్న సేనతోనే రాజు అయిన
చిత్రవర్ణుడు గ్రద్ధయొక్క (మంత్రియొక్క) మంత్రజాలించే వస్తున్నాడు.
త్వరలోనే మన కోటను ముట్టడిస్తాడు. అది విని రాజహంస తన మంత్రిని ఇలా-

అడిగింది - 'ఓ సర్వజ్ఞా! (మంత్రిపేరు) ఇప్పుడేం చేయాలి? చక్రవాకం ఇలా అంది - 'మన సైన్యంలో బలవంతు లెవరో, బలహీను లెవరో గమనించాలి. అది తెలుసుకొని బంగారం, వస్త్రాలు మొదలైనవి వారి యోగ్యతకు తగిన విధంగా ఇచ్చి సత్కరించాలి. ఏలనన -

ఏ ప్రభువైతే అనుచితస్థలంలో పడిన చిన్న గవ్వనైనా వెయ్యి బంగారు నాణెములతో సమానంగా స్వీకరిస్తాడో మరియు అవసరసమయాలయందు కోట్ల కొలది బంగారునాణెములైనా వదలడానికి (చేతులు తెరుస్తాడో) సిద్ధంగా ఉంటాడో, అలాంటి భూపాలుణ్ణి రాజ్యరిక్షి వదలిపెట్టదు. 125

మూ. అన్యచ్చ-

శ్లో. క్రతౌ వివాహే వ్యసనే రిపుక్షయే
యశస్కరే కర్మణి మిత్రసంక్లృహే,
ప్రియాసు నారీ ష్వదనేషు బాన్ధవే
ష్వతివ్యయో నా న్తి నరాధిపోఽష్టసు. 126

యతః-

శ్లో. మూర్ఖః స్వల్పవ్యయత్రాసాత్ సర్వనాశం కరోతి హి,
కః సుధీః సన్త్యజేద్బాణ్డం శుల్కన్యైవాతిసాధ్వసాత్. 127

అను. మరియు- యజ్ఞంలో, వివాహకార్యంలో, ఆపద వచ్చినప్పుడూ, శత్రుసంహారవిషయంలో, క్షీర్తికరములైన పనులలో, మిత్రసంపాదనయందు, ప్రేయురాండ్రవిషయంలో, ధనహీనులైన బంధుజనుల విషయంలో, ఈ ఎనిమిదింటియందు ఖర్చుచేసే ప్రభువు ఆతివ్యయపరుడుగా తలంపబడడు. 126

ఏలనన- అల్పవ్యయానికి భయపడి మూర్ఖుడు సమస్తం పోగొట్టుకుంటాడు. బుద్ధిమంతు డెవడూ వన్ను కట్టవలసివస్తుందనే భయంతో సంపదను పరిత్యజింపడు. 127

మూ. రాజాఽఽహ- 'కథ మిహ సమయేఽతివ్యయో యుజ్యతే?'
ఉత్తర- 'ఆపదర్థే ధనం రక్షేత్' ఇతి. మన్త్రి బ్రూతే- 'శ్రీమతాం కథ

మాపదః?' రాజాఽఽహ - 'కదాచి చ్చలితా లక్ష్మీః'. మ స్త్రీ బ్రూతే-
'సజ్జితాఽపి వినశ్యతి. తద్దేవ! కార్పణ్యం విముచ్య స్వభటా దానమా
నాభ్యాం పురస్కీయంతామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టా స్త్యక్తుం ప్రాజాన్ సునిశ్చితాః,
కులీనాః పూజితాః సమ్యగ్విజయన్తే ద్విషద్బలమ్. 128

అపరఞ్చ-

శ్లో. సుభటాః శీలసమ్పన్నాః సంహతాః కృతనిశ్చయాః,
అపి పఞ్చశతం శూరా నిఘ్నన్తి రిపువాహినీమ్ 129

అను. రాజు (రాజహంస-హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అడిగాడు. 'ఈ ఆపద
సమయంలో అధికంగా ఖర్చుచేయడం ఎలా సముచితం అవుతుంది? విజ్ఞులు
ఇలా అన్నారు. 'ఆపత్కాలానికై ధనం రక్షించాలి.'

అందుకు మంత్రి ఇలా సమాధానం చెప్పాడు. 'శ్రీమంతులైన ప్రభువులకు
ఆపదలు ఎట్లు వస్తాయి?' అది విని రాజు మరలా ఇలా అన్నాడు. 'ఒకానొక
వేళ దైవికంగా లక్ష్మి (సంపద) చలించి పోతేనో.' మంత్రి అన్నాడు. 'అలా
అయితే కూడబెట్టిన సంపద సైతం నశిస్తుంది.' కనుక ఓ ప్రభూ! లోభగుణం
వదలండి. దాన-సన్మానాలచే మన వీరులను పురస్కరించండి. విజ్ఞులు అన్నారు.

భేదభావాలు లేక ఒకరిభావాలు మరొకరు గ్రహించినవారూ, పారితోషికాది
కంటే సంతృప్తులూ, ప్రభుశ్రేయస్సునకై ప్రాజారృణకు సిద్ధమైనవారూ, సత్కు
లీనులూ, సన్మానితులూ అయిన సైనికులు శత్రు సేనను లెస్సగా జయింపగలరు.

మరియూ- శీలవంతులూ, కలిసికట్టుగా ఉండేవారూ, దృఢప్రతిజ్ఞులూ,
వీరులూ అయిన సైనికులు అయిదువందలమంది ఉన్నా శత్రునైన్యాన్ని పరిమార్చ
గలరు. 129

మూ. కిఞ్చ-

శ్లో. శిష్టై రప్యవిశేషజ్ఞ ఉగ్రశ్చ కృతనాశకః,
త్యజ్యతే కిం పునర్నాన్యై ర్యశ్చాఽప్యాత్మమ్మరి ర్నరః. 130

యతః:-

శ్లో. సత్యం శౌర్యం దయా త్యాగో నృపన్యైతే మహాగుణాః,
ఏతై స్త్యక్తో మహిపాలః ప్రాప్నోతి ఖలు వాచ్యతామ్. 131

అను. ఇంకనూ- విశేషజ్ఞత లేనివాడూ, క్రుద్ధుడూ, కార్యవినిశకుడూ, స్వార్థపరుడూ అయిన మానవుణ్ణి సజ్జనులు సైతం పరిత్యజిస్తారు. అన్యుల విషయం ఏమనాలి? 130

ఏలననగా- ప్రభువునకు సత్యం, పరాక్రమం, దయ, త్యాగం- అనే మహాగుణాలు తప్పక ఉండాలి. ఈ గుణాలు లేనిచో అతను తప్పక లోకనిందను పొందుతాడు. 131

మూ. ఈదృశి ప్రస్తావేఽమాత్యా స్తావ దవశ్యమేవ పురస్కరవ్యాః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యో యేన ప్రతిబద్ధః స్యాత్ సహ తేనోదయా వ్యయీ,
స విశ్వస్తో నియోక్తవ్యః ప్రాణేషు చ ధనేషు చ. 132

యతః -

శ్లో. దూరః స్త్రీ వా శిశుర్యస్య మన్త్రిణః స్యు ర్మహిపతేః,
అనీతిపవనక్షిప్తోఽకార్యాభౌ స నిమజ్జతి. 133

అను. ఇలాంటి పరిస్థితి వచ్చినచో (మొదట) మంత్రులను తప్పక గౌరవించాలి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

ఏమంత్రి ఏరాజుతో సంబంధం గల్గి ఉంటాడో, అతడు (మంత్రి) ఆ ప్రభుడి అభివృద్ధిని తన అభివృద్ధిగానూ, అతడి పతనాన్ని తన పతనంగానూ భావిస్తాడు. అలా భావించే మంత్రినే విశ్వసించి ప్రభువు తన ప్రాణరక్షణకు ధనరక్షణకు నియమించాలి. 132

ఏలననగా- ఏ భూపాలుడికి వంచకుడు గానీ, ఆదుది గానీ, బాలుడు గానీ (మూర్ఖుడుగానీ), మంత్రులుగా ఉంటారో, ఆ భూపాలుణ్ణి అవినీతి అనే సుడిగాలి

ఎత్తుకొని పోతుంది. చెడువనులు అనే సముద్రంలో పడవేస్తుంది. అతడు ఆ సముద్రంలో మునిగిపోతాడు. 133

మూ. శృణు దేవ !

శ్లో. హర్షక్రోధౌ యతౌ యస్య శాస్తార్థే ప్రత్యయస్తథా,
నిత్యం భృత్యాఽనుపేక్షా చ తస్య స్యాద్ధనదా ధరా. 134

శ్లో. యేషాం రాజ్ఞా సహ స్యాతా ముచ్చయాఽపచయౌ ద్రువమ్,
అమాత్యా ఇతి తాన్ రాజా నాఽవమన్యేత్ కదాచన. 135

శ్లో. మహిభుజో మదాన్తస్య సజ్జీర్ణస్యేవ దన్తినః,
స్థలతో హి కరాఽఽలమ్భుః సుశిష్టైరేవ దీయతే. 136

అను. దేవా ! వినుము.

సంతోషం, క్రోధం స్వాధీనంలో ఉంచుకొనేవాడూ, శాస్తార్థమందు విశ్వాసం గలవాడూ, సేవకుల విషయంలో ఎన్నడూ ఆశ్రద్ధవహింపనివాడూ అయిన భూపాలుడికి రాజ్యం ధనాన్ని అనుగ్రహిస్తుంది. 134

ఏ మంత్రులు ప్రభువుయొక్క ఉన్నతిని తమ ఉన్నతిగానూ, అవనతిని తమ అవనతిగానూ అవశ్యం భావించి ప్రవరిసారో, అలాంటి మంత్రులను ప్రభువు ఎప్పటికీనీ ఆవమానింపరాదు. 135

మదంచే కన్నుగానక బురదలో పడిన ఏనుగును (ఓడ్డున) అప్రమత్తములై మిగిలిఉండే ఏనుగులు తమ తొండాలను ఊతగా నొసగి ఎలా ఉద్ధరిస్తాయో, అలాగే రాజ్యలక్ష్మీమదాందుడై దుష్టభావసంక్లిష్టుడై ఆపద నొందిన ప్రభువును శిష్టులైన అమాత్యులు తమ చేతులను ఆధారంగా ఇచ్చి ఉద్ధరిస్తారు." 136

స్థలతః = వతితస్య, వివన్నస్య ; సంక్షీర్ణస్య = దుర్గుణసంక్షీర్ణస్య, సుశిష్టః = శుభైః అప్రమత్తైః, అవశిష్టగతైః శిష్టైరమాత్యైశ్చ, కరావలమ్భుః = శుజ్ఞావలమ్భుః, హస్తావలమ్భుశ్చ.

మూ. అథాఽఽగత్య ప్రణమ్య మేఘవర్ణో బ్రూతే-దేవ ! దృష్టి

ప్రసాదం కురు. ఇదానీం విపక్షో దుర్గద్వారి వర్తతే. తద్దేవపాదాఽఽ
దేశాత్ బహిర్నిఃసృత్య స్వవిక్రమం దర్శయామి. యేన దేవపాదానా
మాన్యణ్య ముపగచ్ఛామి,

చక్రవాకో బ్రూతే-“మైవమ్. యది బహిర్నిఃసృత్య యోద్ధవ్యం,
తదా దుర్గాఽఽశ్రయణమేవ నిష్ప్రయోజనమ్. అపరఞ్చ,

శ్లో. విషమోఽపి యథా నక్రకః సలినాన్నిఃసృతో వశః,
వనాద్వినిర్గతః శూరః సింహోఽపి స్యాచ్ఛృగాలవత్. 137

అను. ఇంతలో మేఘవర్షడు-(శత్రుగుప్తచరుడైన కాకి-దీనికి చక్ర
వాకం వద్దన్నా రాజహంస ఆశ్రయం ఇచ్చింది) వచ్చాడు. ప్రణామం చేసి ఇలా
చెప్పాడు-“ప్రభూ! దయయించి నా ప్రక్కకు చూడండి. ఇప్పుడు శత్రువు కోట
ద్వారంవద్ద ఉన్నాడు. కనుక పూజ్యపాదులైన ప్రభువులు ఆజ్ఞాపిస్తే నేను కోట
వెలుపలికి పోతాను. నా పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తాను. ప్రభువుల ఋణం తీర్చు
కుంటాను.”

చక్రవాకం అందుకు ఇలా అంది-“అలా వద్దు. వెలుపలికి పోయి యుద్ధం
చేయవలసివట్టంటే ఇక దుర్గాన్ని ఆశ్రయించడమే వ్యర్థం. మరియూ-

మొసలి భయంకరమై ఉండికూడ నీటినుండి వెలుపలికి వచ్చినచో
లోబడుతూంది. అలాగే సింహం పరాక్రమశాలి అయినా అడవిని వీడి వెలుపలికి
వస్తే నక్కవలె తొంగిపోతుంది.” 137

మూ. [వాయసో బ్రూతే] దేవ! స్వయం గత్వా దృశ్యతాం
యుద్ధమ్. యతః-

శ్లో. పురస్కృత్య బలం రాజా యోధయే దవలోకయన్,
స్వామినాఽధిష్ఠితః శ్వాఽపి కిం న సింహాయతే ద్రువమ్. 138

అథ తే సర్వే దుర్గద్వారం గత్వా మహాహవం కృతవన్తః.

అను. [కాకి ఇలా అంది]-ప్రభూ! తాము స్వయంగా పోయి యుద్ధం

చూడండి. ఏలనన-

ప్రభువు సేనను ముందుంచుకొని స్వయంగా దాన్ని నిరీక్షిస్తూ యుద్ధం చేయించాలి. యజమానుడు తోడుగా ఉంటే కుక్కనైతం సింహంవలె పరాక్మిస్తుందిగదా''.

138

పిమ్మట వారంతా దుర్గద్వారం చేరి మహాయుద్ధం చేశారు.

మూ. అవరేద్యు శ్చిత్రవర్ణో రాజా గృధ్ర మువాచ-‘తాత ! స్వప్రతిజ్ఞాత మధునా నిర్వాహయ’ ఇతి.

గృధ్రో బ్రూతే-‘దేవ ! శృణు తావత్-

శ్లో. అకాలసహ మత్యల్పం మూర్ఖవ్యసనినాయకమ్,
అగుప్తం భీరుయోధశ్చ దుర్గవ్యసన ముచ్యతే.

139

త త్తావ దత్ర నాస్తి.

శ్లో. ఉపజాప శ్చిరారోదోఽవస్కన్ధ స్తీవ్రపౌరుషమ్,
దుర్గస్య లప్టనోపాయా శ్చత్వారః కథితా ఇమే.

140

అత్ర యథాశక్తి క్రియతే యత్నః. ఇత్యుక్త్వా కర్ణే కథయతి.
‘ఏవమేవమ్’ ఇతి.

అను. మధునాడు చిత్రవర్ణుడు మంత్రి అయిన గ్రద్ధతో ఇలా అన్నాడు.
‘నాయనా ! ఇప్పుడు నీ ప్రతిజ్ఞను పూరించేయుము’.

అందుకు గ్రద్ధ ఇలా బదులు చెప్పింది-‘దేవ ! అయితే వినండి-చాలాకాలం ముట్టడిని సహించలేకపోవడం, మిక్కిలి అల్పంగా నైన్యం ఉండడం, మూర్ఖులూ వ్యసనులు అయిన నాయకులచేతిలో అధికారం ఉండడం, కోటకు సరియైన రక్షణ లేకపోవడం, పిటికివాండ్రైన సైనికులు ఉండడం అనే ఈ ఆయిదు చెడు లక్షణాలు కోటకు వ్యసనాలు అనబడుతాయి.

139

అది మాత్రం ఇచ్చట లేదు.

కోటలోని సైనికులలో విరోధం పుట్టించడం, చిరకాలం ముట్టడించడం,

హఠాత్తుగా అక్రమించడం, తీవ్రపౌరుషం ప్రదర్శించడం అనే ఈ నాలుగు విజయోపాయాలు అంటారు.

140.

ఈ విషయంలో యథాశక్తి ప్రయత్నం చేయాలి.'

ఇలా అని రాజు చేవిలో 'ఇలా' అని రహస్యంగా ఏదో సంకేతం చేసింది గ్రద్ద.

మూ. తతోఽనుదిత ఏవ భాస్కరే చతుర్ద్వపి దుర్గద్వారేషు ప్రవృత్తే యద్దే దుర్గాభ్యంతరగృహే ష్వేకదా కాకేనాఽగ్నిర్నిక్షిప్తః. తతో 'గృహీతం గృహీతం దుర్గమ్' - ఇతి కోలాహలం శ్రుత్వా సర్వతః ప్రదీప్తిగ్ని మవలోక్య రాజహంససైనికా బహవో దుర్గవాసిశ్చ సత్వరం ప్రహరం ప్రవిష్టాః. యతః-

శ్లో. సుమన్త్రితం సువిక్రాంతం సుయుద్ధం సుపలాయితమ్,

కార్యకాలే యథాశక్తి కుర్యాన్నతు విచారయేత్.

141.

అను. పిమ్మట సూర్యోదయానికి ముందే కోటద్వారాలు నాల్గింటిలో భీకరమైన పోరాటం ప్రారంభమైంది. ఇంతలో కాకి కోటలోని ఇంద్రకు ఒకేసారి నిప్పు పెట్టింది. అప్పుడు రాజహంససైనికులు అలాగే కోటలోనివారు పెక్కురు 'కోటలోబడింది లోబడింది' - అనే కేకలను (కోలాహలం) విన్నారు. అన్నివైపులా ప్రజ్వరిల్లే అగ్నిని చూచారు. వెంటనే మడుగులో చొరబడ్డారు. ఏలనన.

కాలానుగుణంగా ఉత్తమమంత్రం (అలోచన) ప్రశస్తవిక్రమం, శ్రేష్ఠ సంగ్రామం, (విజయావకాశాలు ఏ విధంగానూ కనబడనిచో) నేర్పుగా వజ్రుగే త్రడం వెంటనే యథాశక్తి చేయాలి. ఇందు ఎలాటి తర్కవిత్కాలు అనుసరింపరాదు.

మూ. రాజా హంసశ్చ స్వభావా నృన్దగతిః సారసద్విత్తీయ శ్చిత్ర వర్ణస్య సేనాపతినా కుక్కురేనాఽగత్య వేష్టితః హిరణ్యగర్భః సారస మాహ- 'సేనాపతే ! సారస ! మమా ఽనురోధా దాత్మానం కథం వ్యాపాదయసి ? (అదునాఽహం గన్తు మనమర్థః, త్వంగన్తు మధునాఽపి సమర్థః. తద్గత్వా జలం ప్రవిశ్యాఽఽత్మానం పరిరక్ష. అస్మత్పుత్రం.

చూడమణినామానం సర్వజ్ఞస్య సంమత్యా రాజానం కరిష్యసి.' సారసో
బ్రూతే- 'దేవ! న వక్తవ్య మేవం దుఃసహం వచః. యావచ్చన్దార్కా-
దివి తిష్ఠత స్తావద్విజయతాం దేవః. అహం దేవ! దుర్గాధికారీ. తన్మమ
మాంసాఽస్సగ్నిలిప్తేన ద్వారవర్తనా తావత్ ప్రవిశతు శత్రుః. అపరణ్చ.
దేవ!

శ్లో. దాతా క్షమీ గుణగ్రాహి స్వామీ దుఃఖేన లభ్యతే,

రాజాఽఽహ- 'సత్య మేవై తత్. కిన్తు-

శుచి ర్దక్షోఽనురక్తశ్చ జానే భృత్యోఽపి దుర్లభః.

142

అను. రాజా అయిన హంస (హిరణ్యగర్భుడు) సహజంగా మందగమనం
గలవాడు. అతడికి తోడుగా సేనాపతి అయిన సారసపక్షి (బెగ్గరుపక్షి) ఉంది.
ఇంతలో చిత్రవర్ణుడి సేనాపతి అయిన కోడి వచ్చి ముట్టడించింది. అప్పుడు
హిరణ్యగర్భుడు సారసపక్షితో ఇలా అంది- "ఓ సేనాపతీ! సారసపక్షి! నాకై
నీవు ఎందుకు మరణిస్తావు. (ఇప్పుడు నేను నడువజాలను) నీవు ఇప్పుడునూ
పోగలవు. కనుక పొమ్ము. నీటిలోనికి పోయి ఆత్మరక్షణ చేసికొనుము. నా పుత్రు
డైన చూడామణిని మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడి అంగీకారంతో రాజాను చేయండి.'
అది విని సారసపక్షి ఇలా అంది- 'దేవా! ఇలా సహింసరాని మాటలు వల్కవద్దు.
మూర్ఖుడు చంద్రుడు ఆకాశంలో ఉన్నంతకాలం తాము విజయంతో విరాజిల్లగలరు.
ప్రభూ! నేను కోటకు అధికారిని. అందువల్ల నామాంసంచే రక్తంచే తడవబడ్డ
మార్గాన్నే శత్రువు ప్రవేశించాలి. మరియు దేవా! దాతయూ, సహనశీలుడూ,
గుణజ్ఞుడూ అయిన ప్రభువు లభించడం కష్టం. అది విని రాజా (హిరణ్యగర్భుడు)
ఇలా అన్నాడు- 'ఇది సత్యమే. కాని వవిత్తుడూ, సమర్థుడూ, స్వామిభక్తుడూ
అయిన సేవకుడు లభించడం నైతం దుర్లభంగానే తలుస్తాను'.

మూ. సారసో బ్రూతే- 'శృణు దేవ!

శ్లో. యది సమర మపాస్య నాన్తి మృత్యోః

ర్భయ మితి యుక్తమితోఽన్యతః ప్రయాతుమ్,

అథ మరణ మవశ్యమేవ జన్తోః

కిమితి ముధా మలినం యశః క్రియేత.

143

అన్యచ్చ-

శ్లో. భవేన్స్మిన్ పవనోద్భ్రాంత వీచివిభ్రమభజ్జరే,
జాయతే పుణ్యయోగేన పరార్థే జీవితవ్యయః. 144

అను. సారసపక్షి ఇలా చెప్పింది- 'దేవా ! వినుము-

యుద్ధభూమిని వదలి పారిపోయినచో మరణభయం లేదేని అలా పారి పోవడం సముచితమే. కానీ పుట్టిన ప్రతిప్రాణికి మరణం తప్పదు. అలాంటి స్థితిలో పారిపోయి వ్యర్థంగా అపకీర్తిని పొందడం దేనికి ? 143

మరియూ-వాయువుచే నీటిలో పుట్టుతూ గిట్టుతూ ఉండే తరంగాలవలె క్షణికమైన ఈ సంసారంలో పరహితానికై ప్రాణాలు వీడడం అనేది పుణ్య యోగంవల్లనే సంభవిస్తుంది. 144

శ్లో. స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రాశ్చ దుర్గం కోశో బలం సుహృత్,
రాజ్యాశ్చాని ప్రకృతయః పౌరాణాం శ్రేణయోఽపి చ. 145

దేవ ! త్వళ్ళ స్వామీ ; సర్వథా రక్షణీయః. యతః-

శ్లో. ప్రకృతిః స్వామినం త్యక్త్వా సమృద్ధాఽపి న జీవతి,
అపి ధన్వంతరిరైవ్యః కిం కరోతి గతాయుషి. 146

అపరశ్చ-

శ్లో. నరేశే జీవతోకోఽయం నిమీలతి నిమీలతి,
ఉదేత్యుదీయమానే చ రవావివ సరోరుహమ్. 147

అత్రాఽపి ప్రధానాశ్శం రాజా.

అను. ప్రభువు-మంత్రి-రాజ్యం-కోట - ధనాగారం - నైస్యం-మిత్రవర్గం- పౌరజనమండలం అనే ఈ ఎనిమిది రాజ్యాంగాలు అనబడుతాయి. 145

మరియూ-ప్రభువు నశిస్తే సమస్త రాష్ట్రప్రజ నశిస్తుంది. ఇక రాజా అత్యుదయం పొందితే ఉదయించిన సూర్యుణ్ణి గాంచిన కమలంవలె సర్వప్రజ వికాసం పొందుతుంది. 146

కనుక ఇందు రాజ్యాంగాలు ఎనిమిదింటిలో రాజు ప్రధానాంగం.

మూ. అథ కుక్కుటేనాఽఽగత్య రాజహంసస్య శరీరే ఖరతర నఖాఽఽ ఘాతః కృతః. తదా సత్వర ముపసృత్య సారసేన స్వదేహో న్నరితో రాజా జలే క్షిప్తః.

అథ కుక్కుటనఖప్రహారజర్జరీకృతేనాఽపి సారసేన కుక్కుట సేనా బహుశో హతా, పశ్చాత్ సారసోఽపి బహుభిః పక్షిభిః సమేత్య చఞ్చాప్రహరేణ విభిద్య వ్యాపాదితః. అథ చిత్రవర్ణో దుర్గం ప్రవిశ్య దుర్గావస్థితం ద్రవ్యం గ్రాహయిత్వా వన్దిభి ర్జయశబ్దైః ఆనన్దితః స్వస్కన్ధావారం జగామ.

అను. అంత కోడి వచ్చింది. మిక్కిలి వాడియైన తన గోళ్ళతో రాజ హంసుణ్ణి గాయపఱచింది. ఇంతలో వేగంగా సారసపక్షి వచ్చి రాజహంసుడి (రజాకవచంగా) అడ్డంగా నిలిచింది. రాజును సీటిలోనికి త్రోసివేసింది.

అప్పుడు కోళ్ళ గోళ్ళదెబ్బలచే సారసపక్షి శరీరం చిన్నభిన్నమై పోయింది. అయినా ఆ సారసపక్షి విక్రమించి కుక్కుటనైన్యాన్ని చాలవరకు చంపింది. కాని పెక్కు పక్షులు సంఘటితంగా దాడిచేసి తమ ముక్కులతో పొడవడంతో ఒడలంతా తూట్టవడి ఆ సారసపక్షి మరణించింది. పిమ్మట చిత్రవర్ణుడు కోటలో ప్రవేశించాడు. అందలి ధనమంతా అనుచరులద్వారా గ్రహించాడు. వందిజనం జయ జయ ధ్వనులు పల్కుచుండగా ఆనందభరితుడై తన శిబిరం చేరాడు.

మూ. అథ రాజపుత్రై రుక్తమ్ - 'తస్మిన్ రాజహంసబలే పుణ్యవాన్ స సారస ఏవ, యేన స్వదేహత్యాగేన స్వామీ రక్షితః. యతః-

శ్లో. జనయన్తి సుతాన్ గావః సర్వా ఏవ గవాకృతీన్,

విషాణోల్లిఖితస్కన్ధం కాచిదేవ గవాం పతిమ్.

148

విష్ణుశర్మోవాచ- 'స తావత్ సత్త్వక్రితా నక్షయలోకాన్ విద్యాధరీ పరివృతోఽనుభవతు మహాసత్త్వః. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. ఆహవేషు చ యే శూరాః స్వామ్యుర్థే త్యక్తజీవితాః,
భర్తృభక్తాః కృతజ్ఞాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 149

శ్లో. యత్ర తత్ర హతః శూరః శత్రుభిః పరివేష్టితః,
అక్షయాన్ లభతే లోకాన్ యది కైబ్యం న గచ్ఛతి. 150

అను. అంతట రాజపుత్రులు ఇలా అన్నారు-‘ఆ రాజహంసుడి నేనలో
ఆ సారసపక్షి ఒక్కటియే పుజ్యాత్ముడు. అతను తన ప్రాణాన్ని అర్పించి
ప్రభువును రక్షించాడు. ఏలనన-

ఆవులన్నీ కోడెదూడల రూపంలో ఎన్నిటికో జన్మ నిస్తాయి. కానీ
ఒకానొక ఆవు మాత్రమే కొమ్ములచే గాయవడిన మూపురం గల వృషభ
రాజానికి తల్లి అవుతుంది. 148

[అది విని] విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు-‘ఆ మహావరాక్రముడు విద్యాధర
సుందరీమణులచే పరివృతృడై స్వర్గసుఖాలు అనుభవిస్తూ ఉంటాడు. విజ్ఞులు
ఇలా అన్నారు-

ఏ వీరపురుషులు యుద్ధభూములందు ప్రభువునకై ప్రాణాలు అర్పిస్తారో -
అలాంటి కృతజ్ఞులూ, ప్రభుభక్తులూ ఆయిన పుణ్యమానవులు స్వర్గసుఖం
అనుభవిస్తారు. 149

పిఠికితనం చూపక ఎచ్చటనైనా సరే శత్రువులచే చుట్టబడినవాడై
మరణించే వీరుడు అక్షయస్వర్గసుఖాలను పొందుతాడు. 150

మూ. [ఏవ ముక్త్యా అథ పున ర్విష్ణుశర్మోవాచ - ‘విగ్రహః
శ్రుతో భవద్భిః’. రాజపుత్రై రుక్తమ్-‘శ్రుత్వా సుఖినో భూతా వయమ్.’

విష్ణుశర్మౌబ్రవీత్-‘అపరమ ప్యేవమస్తు-

శ్లో. విగ్రహః కరి-తురంగ-పత్తిభిః
నో కదాపి భవతా నృహీభుజామ్,
నీతిమన్త్రపవనైః సమాహతాః
సంశ్రయన్తు గిరిగర్హ్వరం ద్విషః. 151

ఇతి శ్రీ నారాయణపణ్ణితవిరచితే హితోపదేశే
నీతిశాస్త్రే విగ్రహో నామ తృతీయః కథాసంక్షిప్తః.

అను. ఇలా చెప్పి మరలా విష్ణుశర్మ ఇట్లు అన్నాడు- 'మీరు విగ్రహం (యుద్ధం) విన్నారు'. అంత రాజపుత్రులు ఇలా అన్నారు- 'విని మేము మిక్కిలి ఆనందం పొందాము.

అంత విష్ణుశర్మ ఇలా ఆశీస్సులు పల్కాడు- 'మరియు ఈ శుభం గల్గు గాక!

రాజులకు ఏనుగుల బలంతో, ఆశ్వబలంతో, కాల్యలంతో యుద్ధం చేసే పద్ధతి ఎప్పుడూ గల్గకుండుగాక. రాజనీతి మంత్రములనే వాయువులచే కొట్టబడిన వారై శత్రు పర్వతగుహలను ఆశ్రయింతురుగాక.

151

ఇది శ్రీ నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశంలో
విగ్రహం అనే మూడవదైన
కథాసంగ్రహానికి శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి
విరచితమైన ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.
శుభమ్.

హితోపదేశే-సన్ధి:

[హితోపదేశంలో-సన్ధి]

మూ. పునః కథాఽఽ రమ్భకాలే రాజపుత్రై రుక్తమ్-‘ఆర్య! విగ్రహః శ్రుతోఽస్మాభిః. సన్ధి రధునాఽభిధీయతామ్. విష్ణుశర్మణోక్తమ్ -‘శ్రూయతామ్. సన్ధిమపి కథయామి. యస్యాఽయ మాద్యః శ్లోకః-

శ్లో. వృత్తే మహతి సజ్గామే రాజ్ఞో ర్నిహతసేనయోః,
స్థేయాభ్యాం గృధ్రచక్రాభ్యాం వాచా సన్ధిః కృతః షణ్ణాత్. 152

అను. మరలా కథారంభసమయంలో రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు -‘ఆర్య! మేము విగ్రహం (యుద్ధం) విన్నాం. ఇప్పుడు సన్ధిని చెప్పండి.’ విష్ణుశర్మ ఇలా అన్నాడు. ‘వినండి. సన్ధిని నైతం చెప్పెదను. ఇది దానికి మొదటి శ్లోకం. (శ్లోకభావం)-

ఇరువురు రాజులకు [చిత్రవర్ణుడికి- హిరణ్యగర్భుడికి] భయంకరమైన యుద్ధం జరిగింది. ఇరుప్రక్కల సైనికులు అధికంగా మరణించారు. అంత ఆ రాజు లిరువురికీ మంత్రులైన గ్రద్ధ, చక్రవాకం షణ్ణంలో మాటమాత్రంచే సన్ధిని చేశాయి.

మూ. రాజపుత్రా ఊచుః-‘కథమేతత్?’ విష్ణుశర్మ కథయతి-

“తతస్తేన రాజహంసే నోక్తమ్-‘కేనాఽన్మద్ధుర్గే నిక్షిప్తోఽగ్నిః?’ కిం పారక్యేణ? కింవాఽన్మద్ధుర్గవాసినా కేనాఽపి విపక్షప్రయుక్తేన? ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! భవతో నిష్కారణబన్ధురసౌ మేఘవర్ణః సపరివారో న దృశ్యతే. తన్మన్యే తస్యైవ విచేష్టిత మిదమ్.

రాజా షణ్ణం విచిన్త్యాఽఽహ-‘అస్తు న తావదేవమ్. మమ దుర్దైవ మేతత్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అపరాధః స దైవస్య న పునర్మన్రిజామయమ్,
కార్యం సుచరితం క్వాఽపి దైవయోగా ద్విసశ్యతి. 153

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు-‘అది ఎట్లు?’

విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పసాగాడు-

పిమ్మట ఆ రాజహంసుడు (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా మంత్రిని అడిగాడు.
-‘మన కోటకు నిప్పుపెట్టింది ఎవరు? శత్రువక్షంవాడా? లేక శత్రుప్రయుక్తుడె
మన కోటలోనే ఉండేవాడా? చక్రవాకం ఇలా అంది-‘తమచే అకారణబంధువుగా
బావింపబడిన మేఘవర్షుడూ (కాకి) అతడి కుటుంబం కనబడడం లేదు. అందుచే
ఇదంతా అతడి కుతంత్రంగానే బావిస్తూ ఉన్నాను.’

రాజు క్షణకాలం ఆలోచించాడు-ఇలా అన్నాడు-‘ఆ అలాగే అగుగాక!
కాని ఇదంతా నా దురదృష్టం. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

పరాజయం దురదృష్టదోషం. ఇందు మంత్రులదోషం ఏమీ లేదు. అప్పు
డప్పుడూ ఎంత జాగ్రత్తగా చేసినపని అయినా అదృష్టం లేనప్పుడు చెడిపోతుంది
(నశిస్తుంది). 153

మూ. మ స్త్రీ బ్రూతే-‘ఉ క్తమే వైతత్-

శ్లో. విషమాం హి దశాం ప్రాప్య దైవం గర్హయతే నరః,
ఆత్మనః కార్యదోషాంశ్చ నైవ జానా త్యవణ్డితః. 154

అపరఞ్చ-

శ్లో. సుహృదాం హితకామానాం యో వాక్యం నాఽభినన్ధతి,
స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః కాష్ఠాద్ భ్రష్టో భవిష్యతి. 155

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. రక్షితవ్యం సదా వాక్యం వాక్యాద్భవతి నాశనమ్,
హంసాభ్యాం నీయమానస్య కూర్మస్య పతనం యథా. 156

రాజాఽఽహ-‘కథ మేతత్? మన్త్రి కథయతి-

అను. మంత్రి ఇలా అన్నాడు-‘ఇది నైతం చెప్పబడింది-

మానవుడు ఆపదల్లో చిక్కుకొన్నప్పుడు తన దౌర్భాగ్యాన్ని గూర్చి నిందిస్తాడు. కాని ఆ మూర్ఖమానవుడు తాను చేసిన పనుల్లోని తప్పులను మాత్రం గుర్తింపడు. 154

మరియూ-తన మేలుగోరే మిత్రులమాటను శివేవడు ఆదరింపడో-అలాంటి మూర్ఖుడు తాబేలువలె కఱ్ఱనుండి జారిపడుతాడు. (నశిస్తాడు) 155

ఇంకనూ-ప్రతివాడు నిత్యం వాక్యంయమం పాటించాలి. అలా కానిచో హంసలు తీసికొనిపోయే తాబేలువలె పడి నశిస్తాడు. 156

రాజు అడిగాడు-‘అది ఎట్లు?’ మంత్రి (చక్రవాకం) ఇలా చెప్పసాగాడు-

1 కూర్మ కథా

[తాబేలు కథ]

మూ. అన్తి మగదదేశే పుత్తోత్పలాభిధానం సరః. తత్ర చిరం శుక్కుటవికటనామానౌ హంసౌ నివసతః. తయోర్మిత్రం కమ్బుగ్రీవ నామా కూర్మశ్చ ప్రతివసతి.

అథైకదా దీవరై రాగత్య తత్రోక్తం యత్ - ‘అత్రాఽస్మాభి రద్యోషిత్యాప్రాతర్మత్స్యకూర్మాదయో వ్యాపాదయితవ్యాః.’ తదాకర్ణ్య కూర్మో హంసావాహ-‘సుహృదౌ! శ్రుతోఽయం దీవరాఽఽలాపః. అదునా కిం మయా కర్తవ్యమ్? ఇతి. హంసా వాహతుః-‘జ్ఞాయతాం తావత్, పునస్తావత్ ప్రాతర్యదుచితం తత్కర్తవ్యమ్.’ కూర్మో బ్రూతే -‘మైవమ్. యతో దృష్టవ్యతికరోఽహమత్ర. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అనాగతవిధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి స్తథా,
ద్వావేతా సుఖమేదేతే యద్భవిష్యో వినశ్యతి.

157

తా వాహతుః-‘కథ మేతత్?’ కూర్మః కథయతి-

అను. మగధదేశంలో పుల్లోత్పలం అనే కొలను ఉంది. అందు చాలా కాలంగా సంకటుడు, వికటుడు-అనే పేర్లుగల రెండు హంసలు నివసిస్తున్నాయి. ఆ హంసలకు నేస్తం కంబుగ్రీవుడు అనే తాబేలు. అదీ ఆ కొలనులోనే నివసిస్తుంది.

అంత ఒకనాడు (సాయంకాలం) బేస్తవాండు ఆచటాకి వచ్చారు. ఇలా [తమలో తాము] చెప్పుకున్నారు-‘ఈ రాత్రికి మనం ఉందాం. రేపు వేకువనే ఇందలి చేపలు, తాబేళ్ళు మొదలైనవాటిని పట్టుకొని చంపుదాం.’

అది విని తాబేలు హంసలతో ఇలా అంది-‘మిత్రులారా! ఈ బేస్తల మాటలు విన్నారా? ఇప్పుడు నే నేమి చేయాలి?’ హంసలు ఇలా బదులు చెప్పాయి.-‘వేకువన ఏంచేయాలో విచారిద్దాం. అంత తాబేలు ఇలా అంది-‘అలా వద్దు. నేను ఈ విషయంలో ఉపేక్ష చే సంభవించే వివరీతపలితాన్ని (వ్యతికరాన్ని) చూచాను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

అనాగతవిధాత, ప్రత్యుత్పన్నమతి అనే చేపలు సుఖం పొందాయి. యద్భవిష్యుడు అనే చేప నశించింది.

157

ఆ హంసలు రెండూ అడిగాయి-‘అదెట్లు? తాబేలు ఇలా చెప్పదొడగింది-

2. మతస్యత్రయ కథా

[మూడు చేపల కథ]

మూ. పురాఽస్మిన్నేవ సర స్త్యేవంఽవిదేష్యేవ దీవరేషూపస్థితేషు
మతస్యత్రయేణాఽఽలోచితమ్. తత్రాఽనాగతవిధాతా నామైకో మతస్యః.
తేనోక్తమ్-‘అహం తావజ్జలాశయా నరం గచ్ఛామి’-ఇత్యుక్త్వా సప్రహదా
నరం గతః. ఆపరేణ ప్రత్యుత్పన్నమతినామ్నా మత్స్యేనాభిహితమ్
-‘భవిష్యదర్థే ప్రమాణాభావాత్ కుత్ర మయా గన్తవ్యమ్ ? తదుత్పన్నే
యథా కార్యం తదనుష్ఠేయమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉత్పన్నా మావదం యస్తు సమాధత్తే స బుద్ధిమాన్,
వణిజో భార్యయా జారః ప్రత్యక్షే నిహ్నుతో యథా. 158

యద్భవిష్యః పృచ్ఛతి-‘కథమేతత్ ? ప్రత్యుత్పన్నమతిఃకథయతి-

అను. పూర్వం ఈ కొలనువద్దనే ఇలాగే బేస్తవాండ్రు వచ్చి మాట్లాడు
కున్నారు. అప్పుడు కొలనులోని మూడు చేపలు కలసి ఆలోచించాయి.
వాటిలో ఆనాగతవిధాత అనే పేరు గల ఒక చేప ఉంది. అది ఇలా అంది-‘నేను
మాత్రం వేతే కొలనుకు పోతాను.’ ఇలా అని అది వేతే చెరువునకు పోయింది.
ప్రత్యుత్పన్నమతి అనే మఱియొక్కచేప ఇలా చెప్పింది-‘ఎప్పుడో సంభవించే
దాని విషయంలో ప్రమాణం (నమ్మకం) లేనందున నేను ఎచ్చటికైనా ఎందుకు
పోవాలి? అలా అది సంభవిస్తే అప్పుడు తగినట్లు చేయవచ్చు. విజ్ఞులు ఇలా
అన్నారు-

ఆపద వచ్చినప్పుడు దాన్ని తొలగించుకొనేందుకు తగినట్లు ప్రవర్తించేవాడే
బుద్ధిమంతుడు అనబడుతాడు. కోమటివాడి భార్య భర్త ఎదురుగా ఉన్నా అంకు
తనాన్ని దాచిపెట్టింది. 158

యద్భవిష్యదు అడిగాడు. 'అది ఎట్లు?' ప్రత్యుత్పన్నమతి ఇలా చెప్ప సాగాడు—

(అనాగతవిధాత = భవిష్యద్విషయం చక్కబెట్టేవాడు, ప్రత్యుత్పన్నమతి = సమయోచితంగా ప్రతిభచే ప్రవర్తించేవాడు, యద్భవిష్యదు = ఏది జరుగాలో అది అగును. అని తలంచి ఏ ప్రయత్నమూ చేయనివాడు.)

3. వణిగ్భార్యా కథా

(వైశ్యుని భార్య కథ)

మూ. పురా విక్రమపురే సముద్రదత్తో నామ వణిగన్తి. తస్య రత్నప్రభా నామ గృహిణీ స్య సేవకేన సహ సదా రమతే. యతః—

శ్లో. న శ్రీణా మప్రియః కశ్చిత్ ప్రియో వాఽపి న విద్యతే,
గావ స్తృణమివాఽరణ్యే ప్రార్థయన్తే నవం నరమ్. 159

అను. పూర్వం విక్రమపురం అనే నగరంలో సముద్రదత్తుడు అనే వైశ్యుడు ఉండేవాడు. అతడి భార్య పేరు రత్నప్రభ. ఆమె నిత్యం సేవకుడితో రమిస్తుండేది. ఏంనన—

శ్రీలకు ఇష్టంకానివాడుగానీ, ఇష్టమైనవాడుగానీ ఎవడూ లేడు. గోవులు అడవిలో లేబచ్చికను గోరునట్లు ఈ శ్రీలు నవయువకుడిని కాంక్షిస్తాడు. 159

మూ. అతై కదా సా రత్నప్రభా స్య సేవకస్య ముఖే చుమ్మనం దదతీ సముద్రదత్తేనాఽవలోకితా. తతః సా బన్ధకీ సత్వరం భర్తుః సమీపం గత్వాఽఽహ- 'నాథ! ఏతస్య సేవకస్య మహతీ. నికృతిః. యతోఽయం చౌరికాం కృత్వా కర్పూరం ఖాదతీతి మయాఽస్య ముఖ మామ్రూయ జ్ఞాతమ్' ఇతి. తథా చోక్తమ్—

శ్లో. ఆహారో ద్విగుణః శ్రీణాం బుద్ధిస్తాసాం చతుర్గుణా,
షడ్గుణో వ్యవసాయశ్చ కామ శ్చాష్టగుణః స్మృతః. 160

అను. అంత ఒకనాడు ఆ రత్నప్రభ తన సేవకుడి ముఖాన్ని ముద్దు పెట్టుకుంటూ ఉండగా సముద్రగుప్తుడు చూచాడు. వెంటనే ఆ కులట మగడివద్దకు పోయింది. ఇలా అంది. 'నాథా! ఈ సేవకుడిలో గొప్ప చెడుగుణం ఉంది. వీడు దొంగతనం చేసి కర్పూరం తింటాడు. దీన్ని నేను వీడి ముఖాన్ని (నోటిని) వాసన చూచి గ్రహించాను.'

అందుకే విజ్ఞులు ఇలా చక్కగా చెప్పారు- శ్రీంకు (పురుషులకంటే) తిండి రెండురెట్లు, బుద్ధి నాల్గురెట్లు, ప్రయత్నం ఆరురెట్లు, కామం ఎనిమిదిరెట్లు అధికంగానూ ఉంటుంది. 160

మూ. తత్రచ్చుత్త్యా సేవకేనాఽపి ప్రకుప్యోక్తమ్- 'నాథ! యస్య స్వామినో గృహే త్యేతాదృశీ భార్యా, తత్ర సేవకేన కథం స్థాతవ్యమ్? యత్ర చ గృహిణీ ప్రతిక్షణం సేవకస్య ముఖం జిప్రుతి' ఇతి. తతోఽసా వుత్థాయ చలితః. సోఽదునా చ యత్నాత్ ప్రబోధ్య దృతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఉత్పన్నా మాపదమ్' ఇత్యాది.

అను. అది వినగానే సేవకుడునూ కోపం పొందాడు. ఇలా అన్నాడు- 'ప్రభూ! ఇలాంటి ఇల్లాలు ఉండే యజమానుడి ఇంట్లో సేవకుడు ఎలా ఉంటాడు? యజమానుడి భార్య (సందేహంతో) ప్రతిక్షణం సేవకుడి నోటిని వాసనచూస్తూ ఉంటే ఉండడం సాధ్యమా? ఇలా అని ఆ సేవకుడు లేచి వెళ్ళడానికి సిద్ధ పడ్డాడు. అప్పుడు వైశ్యుడు వాడిని ఏదో విధంగా నచ్చచెప్పి (బ్రతిమిలాడి) నిల్పాడు. అందుచే నేను (ప్రత్యుత్పన్నమతిని) చెప్పుతున్నాను- 'ఆపద సంభవించినపుడు- ఇత్యాది' (చూడుడు 7వ శ్లోకభావం).

మూ. తతో యద్భవిష్యేణోక్తమ్-

శ్లో. యదభావి న తద్భావి భావిచేన్న తదన్యథా,
ఇతి చిన్తావిష మ్నోఽయ మగదః కిం న పీయతే. 161

[అగదః = భాషదమ్]

తతః ప్రాతర్జాలేన బద్ధః ప్రత్యుత్పన్నమతి ర్మృతవదాత్మానం. సన్దర్శ్య స్థితః. తతో జాలా దపసారితో యథాశ క్త్యుత్పత్త్య గభీరం. సీరం ప్రవిష్టః. యద్యవిష్యశ్చ దీవరైః ప్రాప్తో వ్యాపాదితః. ఆతోఽహం. బ్రవీమి- 'అనాగతవిదాతా చ-' ఇత్యాది.

తద్యథాఽహం మన్యం హ్రదం ప్రాప్నోమి తథా క్రియతామ్.' ఇతి-

అను. అప్పుడు యద్యవిష్యడు ఇలా అన్నాడు-

ఏది ప్రారబ్ధంలో లేదో అది సంభవింపదు. ఏది ప్రాప్తంలో ఉందో అది. తొలగింప వీలుగాదు. ఈ సూక్తియే చింత అనే విషాన్ని తొలగించే దివ్యోషధం. దీన్ని ఎందుకు నేరింపదు? 161

(దానికి ఎవ్వరూ బదులు వల్కలేదు.) ఉదయం జేస్తలు వలలు వేశారు. ప్రత్యుత్పన్నమతి వలలో చిక్కినాడు. చచ్చినట్లుగా నడించాడు. జాలరులు వల నుండి వెలికితీసి ఒకచోట ఉంచారు. వెంటనే వారి కన్ను గప్పి అతను యథా శక్తి ఎగిరాడు. లోతైన నీటిలోనికి దుమికి తప్పించుకొన్నాడు. యద్యవిష్యడు. జాలరులకు దొరికాడు; చంపబడ్డాడు. అందువల్ల నేను (కంబుగ్రీవుడు అనే తాళేలును) చెప్పతూన్నాను. 'అనాగతవిదాత' ఇత్యాది. (రీవ శ్లోకభావం చూడుడు)

కనుక నేను మరో కొలను చేరే ఉపాయం ఆలోచించండి.

మూ. హంసావాహతుః- 'జలాశయాన్తరే ప్రాప్తే తవ కుశలమ్. స్థలే గచ్ఛతస్తే కో విధిః?' ఇతి. కూర్మ ఆహ- 'యథాఽహం భవద్వ్యాం. సహఽఽకాశవర్తనా యామి తథా విధీయతామ్.'

హంసౌ బ్రూతః- 'కథ ముపాయః సంభవతి?' కచ్చపో వదతి. 'యువాభ్యాం చచ్ఛాద్యతం కాష్ఠఖణ్డ మేకం మయా ముఖేనఽవలమ్మి తవ్యమ్. తతశ్చ యువయోః పక్షబలేన మయాఽపి సుఖేన గన్తవ్యమ్' ఇతి. హంసౌ బ్రూతః- 'సమృవత్యేష ఉపాయః. కిన్తు-

శ్లో. ఉపాయం చిన్తయన్ ప్రాజ్ఞో హ్యుపాయమపి చిన్తయేత్,
పశ్యతో బకమూర్ఘస్య నకులై ర్భక్షితాః ప్రజాః. 162

కూర్మః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' తా కథయతః-

అను. హంసలు (రెండు) ఇలా అన్నాయి- "మఱొక కొలను చేరితే నీకు శుభమే. కానీ నేలమీద పయనం చేసేటప్పుడు నీకు రక్షణ ఎలాగు?" తాబేలు ఇలా అంది. నేను మీ ఇరువురితోబాటు ఆకాశమార్గాన ప్రయాణం చేసేటట్లు ఉపాయం చూడండి."

అందుకు హంసలు ఇలా చెప్పాయి- 'ఉపాయం ఎలా సంభవిస్తుంది?'

మరలా తాబేలు ఇలా చెప్పింది- 'మీ రిరువురూ ఒక కణ్ణముక్కను ముక్కులతో ఈప్రక్కనా ఆప్రక్కనా గట్టిగా పట్టుకొనండి. నేను నడుమ (ఆ కణ్ణను) నా నోటితో పట్టుకుంటాను. అంత మీరు మీ జెక్కలబలంతో పయనిస్తే నేనూ సుఖంగా వస్తాను.' హంసలు అన్నాయి- ఈ ఉపాయం సరిగానే ఉంది. కానీ-

ప్రతిభాశాలి అయినవాడు ఉపాయంతో బాటు దానివల్ల సంభవించే అపాయాన్ని నైతం విచారించాలి. అలాకానిచో తన పిల్లలను ముంగిసలు తినేటట్లు చేసుకొన్న మూర్ఖులకం వలె (తెలివిలేని కొంగవలె) అపాయం పొందవలసి వస్తుంది. 162

తాబేలు అడిగింది- 'అది యెట్లు?'

హంసలు ఇలా చెప్పసాగాయి-

4 బకనకుల కథా

[కొంగ-ముంగిసలు]

మూ. అస్త్వత్తరావథే గృధ్రకూటనామ్ని పర్వతే మహాన్
పిప్పలవృక్షః. తత్రానేకే బకా నివసన్తి. తస్య వృక్షస్యాదస్త్రా ద్వివరే
సర్ప స్తీప్తతి. స చ బకానాం బాలాఽపత్యాని ఖాదతి. అథ శోకాఽఽ
ర్తానాం విలాపం శ్రుత్వా కేనచిద్ వృద్ధబకేనాభిహితమ్-‘భో ఏవం
కురుతః యూయం మత్స్యానుపాదాయ నకులవివరా దారభ్య సర్పవివరం
యావత్ పక్షిక్రమే ణెకేశో వికిరత. తతస్తదాహరలుభై ర్నకులై
రాగత్య సర్పౌ ద్రష్టవ్యః. స్వభావద్వేషా ద్వావిపాదయితవ్యశ్చ. తథాఽ
నుష్ఠితే తద్వృత్తమ్.

అను. ఉత్తరావథంలో గృధ్రకూటం అనే పర్వతం ఉంది. అందు పెద్ద
రావిచెట్టు ఒకటి కలదు. ఆ చెట్టుపై చాలా కొంగలు నివసిస్తూ ఉన్నాయి.
ఆ చెట్టుక్రింద తొట్టలో ఒక పాము ఉంది. అది రెక్కలురాని కొంగల పసిపిల్లలను
తింటూ ఉంటుంది. అంత ఒకనాడు సంతానమరణించే విలపించే ఆ కొంగలను
చూచి ఒక ముసలికొంగ ఇలా చెప్పింది-‘ఓ కొంగలారా! మీరు ఇలా చేయండి.
[ఇచ్చటికి సమీపంలో ముంగిసల తొట్ట ఉంది.] ఆ ముంగిసల తొట్టనుండి పాము
తొట్టవరకు వరుసగా ఒక్కొక్క చేపను వేయండి. ఆ చేపలను తింటూ వచ్చిన
ముంగిసలు పామును చూస్తాయి. సహజవిరోధంకారణంగా పామును చంపుతాయి.
కొంగలు అలాగే చేశాయి. పాము చచ్చింది.

మూ. అథ నకులైః వృక్షోపరి ఒకశాబకానాం రావః శ్రుతః.
పశ్చాత్ తద్వృక్ష మారుహ్య బకశాబకాః ఖాదితాః. అత ఆవాం బ్రూమః
-‘ఉపాయం చిన్తయన్-’ ఇత్యాది.

ఆవాభ్యాం సీయమానం త్వా మవరోక్య లోకైః కిణ్చిద్వృత్తవ్యమేవ.

యది త్వముత్తరం దాస్యసి తదా త్వస్మరణమ్. తత్ సర్వథాఽత్రైవ స్థీయతామ్' ఇతి. కూర్మో వదతి-'కిమహ మప్రాజ్ఞః, నాహ ముత్తరం దాస్యామి. న కిమపి మయా వక్తవ్యమ్. తథాఽనుష్ఠితే తథావిధం కూర్మమవలోక్య సర్వే గోరక్షకాః పశ్యాన్ దౌవన్తి వదన్తి చ-'అహో! మహదాశ్చర్యమ్. పక్షిభ్యాం కూర్మో నీయతే' ఇతి.

అను. పిమ్మట ముంగిసలు చెట్టు పైకి చూచాయి. కొంగపిల్లల సద్దను విన్నాయి. చెట్టుమీదికి ఎక్కాయి. ఆ పిల్లలను తినివేశాయి. అందువల్ల మేము (హంసలు రెండు) చెప్పతున్నాం-'ఉపాయం ఆలోచిస్తూ-ఇత్యాది. (11వ పద్య భావం చూడుడు.)

మేము ఇరువురం [ఆకాశమార్గాన] నిన్ను తీసుకొని పోతూ ఉండగా చూచే జనులు ఏదో అంటారు. అందుకు నీవు సమాధానం చెప్పినచో నీకు చావు నిశ్చయం. అందుచే ఇచ్చటనే ఉండడం శుభం.

అది విని తాబేలు ఇలా అంది-'నేనేమి తెలివిలేనివాణ్ణా. నేను [ఏమీ] బదులు పల్కును. ఏదీ మాట్లాడను.

అంత హంసలు అది (తాబేలు) కోరిన విధంగా దాన్ని ఆకాశమార్గాన తీసుకొని పోతున్నాయి. క్రిందఉండే గోపాలకులు అనేకులు ఈ దృశ్యం చూచారు. వెనువెంట నేలపై పరుగెత్తుతూ ఇలా పరస్పరం చెప్పకోసాగారు-'అహో! ఆశ్చర్యం! ఈ పక్షులు తాబేలును తీసికొని పోతున్నాయి.'

మూ. కశ్చిద్వదతి-'యద్యయం కూర్మః పతతి తదాఽత్రైవ పక్త్యా భాదితవ్యః'. కశ్చిద్వదతి-'సరసస్తీరే దగ్ధ్యా భాదితవ్యోఽయమ్'. కశ్చిద్వదతి-'గృహం నీత్వా భక్షణీయ' ఇతి. తద్వచనం శ్రుత్వా స కూర్మః కోపావిప్లో విస్మృతపూర్వసంస్కారః ప్రాహ-'యుష్మాభిర్భస్మ భక్షితవ్యమ్' ఇతి. ఏవం వదన్నేవ పతిత నైర్వాపాదితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి-'సుహృదాం హితకామానామ్' ఇత్యాది.

అను. ఒక డన్నాడు- 'ఈ తాబేలు క్రిందపడితే ఇక్కడే వండుకొని తినాలి.' ఇంకొకడు అన్నాడు-'చెలుగుగట్టన కాల్చి తినాలి' మఱొకడు అన్నాడు-

ఇంటికి తీసికొని (పెండ్లాం పిల్లలతో కలిసి) తినాలి.' ఈ మాటలన్నీ తాజేలు విన్నది. కోపంచే ఆవేశింపబడింది. వెనుక తలంచిన విషయాన్ని మరచిపోయింది. "మీరు బూడిద తినండి" అని అంది. ఇలా అంటూనే క్రింద వడింది. ఆ గొల్లలచే చంపబడింది.

అందుచే నేను (మంత్రి చక్రవాకాన్ని) చెప్పుతున్నాను— "హితం గోరే మంత్రులమాటను. ఇత్యాది (4వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. అథ ప్రణిధి ర్భుక స్తత్రాఽఽగత్యేవాచ- "దేవ! ప్రాగేవ మయా నిగదితమ్- 'దుర్గశోధనం హి ప్రతిక్షణం కర్తవ్య' మితి. తచ్చ యుష్మాభి ర్న కృతమ్. తదనవధానస్య ఫల మనుభూతమ్. దుర్గదాహో మేఘవర్ణేన వాయసేన గృధ్రప్రయుక్తేన కృతః' ఇతి. రాజా నిశ్చ స్యాఽఽహ-

శ్లో. ప్రణయా దుపకారాద్వా యో విశ్వనీతి శత్రుషు,
న నుప్త ఇవ వృక్షాగ్రాత్ పతితః ప్రతిబుధ్యతే.

163

అను. ఇంతలో గుప్తచరుడైన కొంగ అచ్చటికి వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది. 'ప్రభూ! ప్రతిక్షణం కోటను పరీక్షిస్తూ ఉండాలి' అని నేను మొదటనే చెప్పాను. కాని మీరు అలా చేయలేదు. అట్టి అజాగరూకతకు ఫలం అనుభవం అయింది. గ్రద్దప్రేరణచే మేఘవర్ణుడు అనే కాకి కోటకు నిప్పుపెట్టింది." అది విని రాజు నీట్టూర్పు విడిచాడు. ఇలా అన్నాడు- 'వృక్షాగ్రాన నిద్రించేవాడు క్రింద పడిన తర్వాత మేల్కొంటాడు. అలాగే ప్రేమవల్లగాని ఉపకారభావంవల్లగాని శత్రువులను నమ్మేవాడు ఆపదను పొందిన తర్వాతనే జాగ్రత్త వహిస్తాడు". 163

మూ. అథ ప్రణిధి రువాచ- 'ఇతో దుర్గదాహం విధాయ యదా గతో మేఘవర్ణ స్తదా చిత్రవర్ణేన ప్రసాదితే నోక్తమ్- 'అయం మేఘ వర్ణోఽత్ర కర్పూరదీప్యరాజ్యేఽభిషిచ్యతామ్'. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. కృతకృత్యస్య భృత్యస్య కృతం నైవ ప్రజాశయేత్,
ఫలేన మనసా వాచా దృష్ట్యా చైనం ప్రహర్షయేత్.

అను. వేగు అయిన కొంగ ఇలా అంది—‘ఇచ్చట కోటకు నిప్పుపెట్టి మేఘవర్షుడు చిత్రవర్షుడి వద్దకు వెళ్లాడు. సంతుష్టుడై చిత్రవర్షుడు ఇలా అన్నాడు. ఈ మేఘవర్షుణ్ణి ఈ కర్పూరదీప్తివరాజ్యానికి ప్రభువుగా అభిషేకిస్తాం. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.

కార్యం సాధించిన సేవకుడి కార్యాన్నిగూర్చి ఉపేక్ష చేయరాదు. అందు కతన్ని ధనంచే, మనస్సుచే, వాక్కుచే, ప్రసన్నదృష్టిచే సంతుష్టుడిని చేయాలి.

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! శ్రుతం యత్ప్రజీధిః కథయతి?’ రాజా ప్రాహ-‘తతస్తతః’. ప్రజీధి రువాచ-తతః ప్రధానమన్త్రిణా గృధ్రేణాఽభిహితమ్-‘దేవ! నేదముచితమ్. ప్రసాదాంతరం క్రియతామ్. యతః-

శ్లో. అవిచారయతో యుక్తికథనం తుషఖణ్డనమ్,
నీచేషూపకృతం రాజన్ వాలుకాస్త్వివ మూత్రితమ్. 164

మహతా మాన్సదే నీచః కదాపి న కర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. నీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య స్వామినం హస్తమిచ్ఛతి,
మూషికో వ్యాఘ్రతాం ప్రాప్య మునిం హస్తం గతో యథా. 165

చిత్రవర్షః పృచ్ఛతి. ‘కథ మేతత్’, మన్త్రి కథయతి-

అను. చక్రవాకం (రాజహంస-హిరణ్యగర్భుడి మంత్రి) ఇలా అంది— ప్రభూ! గుప్తచరుడు చెప్పింది విన్నారా? రాజా (రాజహంస) ఇలా పల్కాడు. “అయితే తర్వాత ఏమైంది?” గుప్తచరుడైన కొంగ ఇలా చెప్పింది - ‘చిత్ర వర్షుడు అలా అనగానే అతడి ప్రధానమంత్రి అయిన గ్రద్ధ ఇలా వివరంగా బోధించింది—“ప్రభూ! ఇది సముచితం గాదు. ఆ మేఘవర్షుడికి మతాక సత్కారం ఏదేని చేయండి. ఏలనన-విచారహీనుడికి గ్రహించే యోగ్యత లేని వాడికి] బోధించే ఉపాయం పొట్టును పిండి చేయడంవలె వ్యర్థశ్రమ. ఓ రాజా! అలాగే నీవుడికి (అనర్హుడికి) చేసే ఉపకారం ఇసుకలో పోసిన మూత్రం మాదిరి నింద్యం అవుతుంది. (అనగా ఉపకారం ఉత్తమమైనా నీచసంబంధంచే మూత్ర తుల్యమై హేయ మగునని బావం)

నీచుణ్ణి గొప్పవారి చోటున ఎప్పటికినీ ఉంచరాదు. పెద్దలు ఇలా చెప్పారు.

నీచుడు ప్రశంసనీయమైన స్థలాన్ని చేరితే ప్రభువునకు ద్రోహం చేయ దలుస్తాడు. ఎలుక పులిగా చేయబడి తనను అలా చేసిన మునినే చంపడానికి పోయింది'-

165

చిత్రవర్ణుడు అడిగాడు- 'అదెట్లు?' మంత్రి ఇలా చెప్పసాగాడు.

5. నిః - మూషికశ్చ

(ముని-ఎలుక)

మూ. అస్తి గౌతమస్య మహర్షే నైవోపసే మహాతపా నామ. మునిః. తత్ర తేనాశ్రమసన్నిధానే మూషికశాబకః కాకముఖాద్ బ్రష్టో దృష్టః. తతో దయాయుక్తేన తేన మునినా స సీవారకణైః సంవర్జితః. తతో బిడాల స్తం మూషికం ఖాదితు మువధావతి. త మవ లోక్య మూషిక స్తస్య మునేః క్రోడే ప్రవివేశ. తతో మునినోక్తమ్- "మూషిక ! త్వం మార్జారో భవ. తతః స బిడాలః కుక్కురం దృష్ట్వా పలాయతే. తతో మునినోక్తమ్- 'కుక్కురాద్ బిభేషి. త్వమేవ కుక్కురో భవ. స చ కుక్కురో వ్యాఘ్రాత్ బిభేతి. తతస్तेన మునినా కుక్కురో వ్యాఘ్రః కృతః.

అథ తం వ్యాఘ్రం ముని ర్మూషికోఽయ మితి వశ్యతి- అథ తం మునిం వ్యాఘ్రశ్చ దృష్ట్వా సర్వే వదన్తి- "అనేన మునినా మూషికో వ్యాఘ్రతాం నీతః."

అను. గౌతముడు అనే మహర్షియొక్క తపోవనంలో మహాతపుడు అనే ముని ఉండేవాడు. ఆ ముని అచ్చట ఆశ్రమసమీపంలో ఒకానొక ఎలుకపిల్లను

చూచాడు. అది కాకి నోటినుండి జారిపడింది. దాన్ని చూడగానే మునికి దయ గల్గింది. (అశ్రమానికి తెచ్చాడు) నీవారకజాలతో (నివ్వరిగింజలతో) పెంచాడు. అంత ఒకనాడు ఆ ఎలుకను తినడానికి పరుగెత్తుచూ పిల్లి వచ్చింది. ఆ పిల్లిని చూచి ఎలుక (భయంతో) మునిఒడిలోనికి చేరింది. అంత ముని- 'ఓ ఎలుకా! నీవు పిల్లిని కమ్ము" అన్నాడు. (అలాగే అయింది). ఆ పిల్లి కుక్కను చూచి పరుగెత్తింది. అప్పుడు ముని- "కుక్కవల్ల భయపడుతున్నావు కనుక నీవే కుక్కవు కమ్ము" అన్నాడు. అలాగే అది కుక్క అయింది. ఆ కుక్క పులి వలన భయపడింది. అంత ముని ఆ కుక్కను పులిని చేశాడు.

పిమ్మట ముని ఆ పులిని- "ఇది ఎలుక" అనే భావంతోనే చూచేవాడు. ఇక (అశ్రమవాసులు) అందరు మునిని, పులిని చూచి "ఇది ఎలుక, దీన్ని ముని పులిని చేశాడు"- అని చెప్పేవారు.

మూ. ఏతచ్చుత్వా సవ్యథో వ్యామోఽచి న్తయత్- 'యావదనేన మునినా స్థీయతే, తావదిదం మే స్వరూపాభ్యాన మకీర్తికరం న పలాయిష్యతే' ఇత్యాలోచ్య మూషిక స్తం మునిం హస్తం గతః. తతో మునినా తత్ జ్ఞాత్వా- 'పునర్మూషికో భవ'- ఇత్యుక్త్వా మూషిక ఏవ కృతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'సీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య' ఇత్యాది.

అపరంబు దేవ ! సుకర మిద మితి న మన్తవ్యమ్. శృణు-

శ్లో. భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్య సుత్రమాదమమద్యమాన్,
ఆతిలోభా ద్భుకః పశ్చా న్మృతః కర్కటకగ్రహాత్. 16

చిత్రవర్ణః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్' ? మ స్త్రి కథయతి.

అను. ఆ పులి ఇది విన్నది. విచారం పొందింది. ఇలా ఆలోచించింది. 'ఈ ముని బ్రతికిఉన్నంతకాలం అపకీర్తికరమైన నా పూర్వస్వరూపకథనం తొలగిపోదు'- ఇలా తలంచి (పులిరూపంలో ఉండే) ఆ ఎలుక మునిని చంపడానికి పోయింది. అప్పుడు ముని దానిభావం గ్రహించాడు- "మరలా ఎలుకవు అగుదువుగాక"- అని ఎలుకగానే చేశాడు. అందువల్ల నేను (మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడు అనే గ్రద్ధను) చెప్పుతున్నాను- 'సీచుడు ప్రశంసనీయమైన స్థలాన్ని చేరితే- ఇత్యాది. (15 శ్లోక భావం చూడుడు)

మరియు ప్రభూ ! ఇతన్ని రాజాచేయడం తేలిక అనియు తలంపవద్దు. ఇది వినుడు-

ఉత్తమములూ, మధ్యమములూ, అధమములూ (పెద్దవీ, సామాన్యానివీ చిన్నవీ) అయిన ఎన్నో చేపలను ఒకానొక కొంగ తినింది. పిమ్మట అత్యాశచే ఎండ్రకాయను తినగోరింది. అది మెడను కొఱుకగా చచ్చింది. 16

చిత్రవర్ణుడు అడిగాడు. 'అది ఎట్లు?' మంత్రి ఇలా చెప్పబోడగాడు.

6. బక కర్కటక కథా

(కొంగ - ఎండ్రకాయ)

మూ. అ న్ని మాలవవిషయే పద్మగర్భాభిదానం సరః. తత్రైకో వృద్ధో బకః సామర్థ్యహీన ఉద్విగ్నమివాత్మానం దర్శయిత్వా స్థితః. స చ కేనచిత్ కులీరేణ దూరాదేవ దృష్టః పృష్టచ్చ- 'కిమితి భవా నత్రాఽఽ హారత్యాగేన తిష్ఠతి ?' బకేనోక్తమ్- "మత్స్య మమ జీవనహేతవః. తే చావశ్యం 'కైవ రై రాగత్య వ్యాపాదయితవ్యా' ఇతి వార్తా నగరోపాన్తే మయా శ్రుతా. అతో వ ర్రనాఽభావాదేవాఽన్మన్మరణ ముపస్థితమితి జ్ఞాత్వా ఽఽహారేఽప్యనాదరః కృత" ఇతి. తతో మత్స్యై రాలోచితమ్- 'ఇహ సమయే తావ దుపకారక ఏవాఽయం లక్ష్యతే, తదయమేవ యథా క ర్రవ్యం పృచ్ఛతామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉపకర్త్రాఽరిణా సన్ధి ర్న మిత్రేణాఽపకారిణా,
ఉపకారాఽపకారౌ హి లక్ష్యం లక్షణమేతయోః".

17

అను. మాలవదేశంలో పద్మగర్భం అనే పేరు గల ఒక కొలను ఉంది. అచ్చట ముసలికొంగ ఉంది. దానికి (చేపలు పట్టుకొనే) బలం లేదు. అందుచే

(ఉపాయంగా) విచారం నడిస్తూ కొలనులో నిలబడి ఉంది. ఒక ఎండ్రి దూరం నుండియే ఆ కొంగను చూచింది. ఇలా అడిగింది. 'మీరు ఎందుకు ఇలా తిండి వీడి ఉన్నారు?' కొంగ ఇలా బదులు చెప్పింది - "చేపలు నా జీవితానికి ఆధారాలు. బేస్తలు ఇచ్చటికి వచ్చి వాటిని అన్నిటిని చంపుతారట. ఈ మాట నేను నగరందగ్గర విన్నాను. అందువల్ల జీవనాధారం పోతుంది. చావు దాపురించింది' అని తలంచాను. ఆ దిగులుచే భోజనంపై ఆసక్తియు పోయింది." అది విని చేపలు ఇలా ఆలోచించాయి. 'ఇప్పుడితను మేలు చేసేవానివలె కనబడుతున్నాడు. అందుచే ఇరవే ఇందుకు ఏం చేయాలో అడుగుదాం. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు -

'మేలుచేసే శత్రువుతో సంది చేసికొనాలి. కీడుచేసే మిత్రుడితో వద్దు. ఏలనన - శత్రుమిత్రుల లక్షణాలు క్రమంగా అపకారోపకారాలు అనియే గ్రహించాలి'

17

మూ. మత్స్య ఊహ:- "భో బక! కోఽత్రాఽస్మాకం రక్షణోపాయః? ఇతి. బకో బ్రూతే - "అస్తి రక్షణోపాయో జలాశయాన్తరాశ్రయణమ్. తత్రాఽహ మేకైకశో యుష్మాన్నయామి." మత్స్య ఆహుః! "ఏవ మస్తు" తతోఽసౌ దుష్టబక స్తాన్ మత్స్య నేకైకశో నీత్యా భాదతి. అనన్తరం కులీర స్తమువాచ - "భో బక! మామపి తత్ర నయ" ఇతి. తతో బకోఽప్యపూర్వకులీరమాంసార్థీ సాదరం తం నీత్యా స్థలే ధృతవాన్. కులీరోఽపి మత్స్యకణ్ఠకాఽఽక్కిర్ణం తం స్థల మాలోక్యాఽచిన్తయత్ - "హ హతోఽస్మి మన్దభాగ్యః. భవతు; ఇదానీం సమయోచితం వ్యవహరిష్యామి. యతః -

శ్లో. తావద్భయేన భేతవ్యం యావద్భయ మనాగతమ్,
ఆగతస్తు భయం దృష్ట్వా ప్రహర్రవ్య మభీతవత్.

18

అను. అంత చేపలు - 'ఓ కొంగా! ఇప్పుడు మేము బ్రతికే ఉపాయం ఏమి?' - అని అడిగాయి. అందుకు కొంగ ఇలా అంది - 'ఉంది; వేటే చెబుచునకు పోవడమే బ్రతికే ఉపాయం. నేను మిమ్ములను ఒక్కొక్కరిగా అచ్చటికి చేరుస్తాను'. పిమ్మట చేపలు "అలాగే కానిమ్ము" అన్నాయి. అంతట దుష్టబుద్ధి అయిన కొంగ ఆ చేపలను ఒక్కొక్కటిగా తీసుకొని పోతుంది. తినివేస్తుంది.

కొంతసేపటికి ఎండ్రడి. 'ఓ కొంగా! నన్ను నైతం అచ్చట చేర్చుము' అని అడిగింది. అది వినగానే ఆ కొంగకు క్రొత్తగా ఎండ్రడిమాంసం తినాలనే కోరిక పుట్టింది. అందువల్ల ఆ ఎండ్రడిని అదరంగా నీటినుండి వెలికి తీసింది. చేపలను తిన్న చోటికి కొనిపోయింది. నేలపై ఉంచింది. ఎండ్రడియూ చేపముల్లులతో నిండిన ఆ ప్రదేశాన్ని చూచింది. ఇలా ఎంచుచుంది - "అయ్యో! అభాగ్యుణ్ణి; చచ్చాను. కానిమ్ము ఇప్పుడు సమయానికి తగినట్లు ప్రవహింసాను. ఏలసన -

భయకారణం ఎదుట లేనప్పుడు అందుకై భయపడాలి. భయకారణం ఎదుట ఉండినచో నిర్భయంగా ఎదురించి యథాశక్తి దెబ్బతీయాలి". 18

మూ. కిళ్ళా-

శ్లో. అభియుక్తో యదా పశ్యేన్న కిళ్ళో దగ్ధతి మాత్రునః,
యుద్యమాన స్తదా ప్రాజ్ఞో మ్రియేత రిపుణా సహ. 19

ఇత్యాలోచ్య స కులీరక స్తస్య బకస్య గ్రీవాం చిచ్ఛేద. అథ స. బకః పశ్యత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్' ఇత్యాది.

అను. మరియు-ప్రాజ్ఞుడైనవాడు భయకారణంచే (శత్రువుచే) ఆక్రాంతుడు (అభియుక్తుడు) అయి వేజే రక్షణోపాయం తనకు కనబడనిచో శత్రువుతో యుద్ధం చేస్తూ మరణించడమే శ్రేష్ఠం." 19

ఇలా ఆ ఎండ్రడికాయ తలంచింది. కొంగ మెడను కత్తిరించింది. వెంటనే కొంగ ప్రాణాలు వీడింది. అందుచే నేను (మంత్రి అయిన గ్రద్దను) చెప్పు తూన్నాను. 'చిన్నా పెద్దా ఎన్నో చేపలను తిని' ఇత్యాది (16వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. తత శ్చిత్రవర్ణోఽవదత్. "శృణు తావన్న నిగ్రిన్! మయైత దాలోచితమ్ (అ స్త్రీ) యద్-అత్రాఽవస్థితేనాఽనేన మేఘవర్షేన రాజ్ఞా యావన్తి వస్తూని కర్పూరదీపస్యోత్తమాని తావన్యస్మాక ముపనేత వ్యాని. తేనాఽస్మాభి ర్మహాసుభేన విన్ధ్యాఽచలే స్థాతవ్యమ్. దూరదర్శి విహస్యాఽఽహ-దేవ!

శ్లో. ఆనాగతవతీం చిన్తాం కృత్వా యస్తు ప్రహృష్యతి,
స తిరస్కార మాప్నోతి భగ్నభాణ్డో ద్విజో యథా. 20

రాజాఽఽహ-“కథమేతత్ ?” । మన్తీ కథయతి-

అను. అప్పుడు చిత్రవర్ణుడు ఇలా అన్నాడు-“ఓ మన్తీ ! ఇది వినుము-
ఈ మేఘవర్ణుణి ఈ కర్పూరదీప్తంలో రాజుగా నియమిస్తే ఇతను ఈ దీప్తం
లోని శ్రేష్ఠమైన వస్తువులన్నీ మనకు పంపుతాడు. వాటితో మనం వింధ్య
పర్వతంలో మిక్కిలి సుఖంగా ఉండవచ్చు-అని నేను తలంచాను.” అది విని
దూరదర్శి (గ్రంథ) నవ్వి ఇలా అన్నాడు-‘దేవా !

కల్పితమైన భవిష్యత్సుఖభావనచే ఆనందించేవాడు పేలపిండికుండను
వగులగొట్టుకొన్న బాపడు వలె ఆవమానం పొందుతాడు. 20

రాజు అడిగాడు-‘అదెట్లు ?’ మన్తీ ఇలా చెప్ప నారంభించాడు-

7. భగ్నభాణ్డ బ్రాహ్మణకథా

(పేలపిండికుండ-బాపడు కథ)

మూ. అన్తి దేవకోట్టనామ్ని నగరే దేవశర్వా నామ బ్రాహ్మణః. తేన
మహావిషువత్సజ్ఞాన్త్యాంసక్తుపూర్ణశరావ ఏకః ప్రాప్తః. తత స్తమాదాయా
ఽసౌ కుమ్భకారస్య భాణ్డపూర్ణమణ్డవైకదేశే రౌద్రేణాఽఽకులితః సుప్తః.
తతః సక్తురక్షార్థం హస్తే దణ్డమేక మాదాయాఽచిన్తయత్-“యద్యహం
సక్తుశరావం విక్రీయ దశ కపర్దకాన్ ప్రాప్స్యామి, తదాఽత్రైవ తైః
కపర్దకై ర్వుటశరావాదిక ముపక్రీయాఽనేకదా వృద్ధై స్తద్దనైః పునః పునః
పూగవస్త్రాదిక ముపక్రీయ విక్రీయ లక్షసంఖ్యానిధనాని కృత్వా వివాహ

చతుష్టయం కరిష్యామి. అనంతరం తాను స్వపత్నిను యా రూపయోవన-
వతీ తస్యా మధికానురాగం కరిష్యామి. సవత్సోర్ణో యదా ద్వన్వం కరి-
ష్యన్తి. తదా కోపాకులోఽహం తాః సర్వా లగుడేన తాడయిష్యామి' త్యభిదాయ తేన లగుడః ప్రక్షిప్తః. తేన సక్తుశరావ శ్చుర్జితో బాణాని
చ బహూని భగ్నాని. తతస్తేన శబ్దేనాఽఽగతేన కుమ్భకారేణ తథావిదాని
బాణా న్యవలోక్య బ్రాహ్మణ స్తీరస్కృతో మణ్డపా దృహిష్కృతశ్చ-
అతోఽహం బ్రవీమి-“అనాగతవతీం చిన్తామ్'-ఇత్యాది.

అను. దేవకోట్టం అనే నగరంలో దేవశర్మ అనే బ్రాహ్మణుడు ఉండే-
వాడు. అతడికి కన్యాసంక్రమణపుణ్యదినాలలో - నవరాత్రపర్వదినాలలో (విషు-
వత్ సంక్రాంతి = పగలు రాత్రి సమానంగా ఉండే రాత్రిలో సూర్యుడు ప్రవేశించ-
డం, కన్యారాశి లేక మీనరాశి అలాంటివి అగును. ఇచ్చట దానలాభాన్నిబట్టి-
కన్యాసంక్రమణమైన నవరాత్రపర్వదినాలు గ్రహింపబడినాయి) దీక్షద్వారా పెద్ద
కుండ నిండా పేలపిండి లభించింది. అతను ఆ పాత్రను తనవెంట తీసుకున్నాడు.
కుండంతో నిండిన ఒక కుమ్మరివాడి ముంగిలి చేరాడు. కుమ్మరిని అర్థించి ఒక
మూలన తన పేలపిండికుండను ఉంచాడు. పేలపిండి రక్షణకై ఒక కట్టను
చేతితో ధరించాడు. ఎండలో తిరుగడంవల్ల అలసినవాడై అచ్చటనే శయనించాడు.
పేలపిండినిగూర్చి ఇలా ఆలోచింపసాగాడు-“ఈ పేలపిండి పాత్రను అమ్మితే
పదిరూకలు లభిస్తాయి. ఆ రూకలతో మరికొన్ని పాత్రలను కొనడం అమ్మడం
ద్వారా ధనాన్ని అభివృద్ధికి తెస్తాను. అలా వృద్ధిపొందిన ధనంతో వక్కలు,
వస్త్రాలు మొదలై నవాటి వ్యాపారం చేస్తాను. తద్వారా లక్షలధనం సంపాదిస్తాను.
ఆ మీదట నాలుగు పెండ్లిండ్లు చేసికుంటాను. ఆ భార్యలతో సొగసు,
వయసూ అధికంగా ఉండేదాన్ని ఎక్కువగా ప్రేమిస్తాను. ఆ నా భార్యలు ఎప్పు-
డైనా పోట్లాడితే నేను కోపంతో వారిని అందరినీ కట్టతో కొట్టుతాను”. ఇలా
తలంచి తన్మయతచే చేతిలోని కట్టతో అచ్చటి కుండలను కొట్టాడు. అప్పుడు
అతడి పేలపిండి కుండతోబాటు ఎన్నియో పాత్రలు పగిలిపోయాయి. ఆ శబ్దం
విని కుమ్మరి వచ్చాడు. అదంతా చూచాడు. ఆ బావణ్ణి తిట్టాడు. ముంగిలినుండి
వెళ్ళగొట్టాడు. అందుచే నేను (దూరదర్శి అనే పేరుగల మంత్రిని) చెప్పు

చూన్నాను - "కల్పితమైన భవిష్యత్తుకావనచే ఆనందించేవాడు" - ఇత్యాది (చూడుడు-20 వ శ్లోకభావం.)

మూ. తతో రాజా రహసి గృధ్ర మువాచ-"తాత ! యథా కర్తవ్యం తతోపదిశ'. గృధ్రో బ్రూతే-

శ్లో. మదోద్ధతస్య నృపతేః ప్రకిర్ణ స్యేవ దన్తినః,
గచ్ఛ స్త్యన్మార్గయాతస్య నేతారః ఖలు వాచ్యతామ్. 21

శృణు దేవ ! కిమస్మాభి ర్బలదర్పాద్దుర్గం భగ్నమ్ ఉత తవ ప్రతాపాధిష్ఠితే నోపాయేన ?" ఇతి. రాజాఽఽహ-"భవతా ముపాయేన."

అను. అంత రాజు (చిత్రవర్ధుడు) రహస్యంగా మంత్రిని ఇలా అడిగాడు-
"నాయనా ! ఇప్పుడు ఏమి చేయాలో బోధింపుము.' గ్రద్ధ ఇలా అంది-

'ఏనుగు మదంచే గర్వించి విచ్ఛలవిడిగా దారి దప్పి నడిస్తే ఆ దోషం లోకనింద మావటివారికి వస్తుంది. అలాగే ప్రభువు గర్వాంధుడై చెడుదారిని ప్రవరిస్తే ఆ దోషం లోకనింద మంత్రులకు సంభవిస్తుంది. 21

కనుక ఓ దేవా ! వినుము-మనం కోటను నైస్యబలించే భగ్నం చెళామా ? లేక తమ ప్రతాపంతోడి ఉపాయంచేతనా?" రాజు ఇలా అన్నాడు-"తమ ఉపాయం చేత".

మూ. గృధ్రో బ్రూతే-"యద్యస్మద్వృచనం క్రియతే, తదా స్యదేశే గమ్యతామ్. అన్యథా వర్షాకాలే ప్రాప్తే పునస్తల్యబలేన విగ్రహే సత్య స్మాకం పరభూమిష్ఠానాం స్వదేశగమనమపి దుర్లభం భవిష్యతి. తత్పుఖ శోభార్థం సన్ధాయ గమ్యతామ్. దుర్గం భగ్నం, కీర్తిశ్చ లభ్యేవ. మమ సమ్మతం తావదేతత్. యతః:-

శ్లో. యో హి ధర్మం పురస్కృత్య హిత్వా భర్తుః ప్రియాప్రియే,
అప్రియాజ్యహ పథ్యాని తేన రాజా సహాయవాన్. 22

అను. గ్రద్ధ ఇలా చెప్పింది-"నా మాటను అనుసరించేటట్లైతే మన దేశం

పోవడం మంచిది. అలా చేయనిచో వర్షాకాలం వస్తే సమానబలుడైన శత్రువుతో యుద్ధం రావచ్చును. అలా వస్తే పరదేశంలో ఉండే మనకు స్వదేశం వెళ్ళడంనైతం కష్టం అవుతుంది. అందుచే సుఖం కీర్తి రెండూ లభించే విధంగా సంధి చేసికొని పోదాం. కోటను ధ్వంసం చేశాం. కీర్తియు లభించినట్లే. ఇదే నా అభిప్రాయం. విలసన-

ఏ మంత్రి అయితే ధర్మం గుర్తించి, ప్రభువుయొక్క ప్రియాన్ని, అప్రియాన్ని లక్ష్యం చేయక-అప్రియంగా ఉన్నా హితమైనదానిని ప్రభువునకు బోధిస్తాడో, అతనే ప్రభువునకు సహాయకుడైన మంత్రి అనబడును. 22

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. సుహృద్బలం తథా రాజ్య మాత్మానం కీర్తిమేవ చ,
యుధి సన్దేహదోలాస్తం కో హి కుర్యాదబాలిశః. 23

అపరజ్ఞ-

శ్లో. నన్దిమిచ్చే తృప్తేనాఽపి నన్దిగో విజయో యుధి,
న హి సంశయితం కుర్యా దిత్యువాచ బృహస్పతిః. 24

అపి చ-

శ్లో. యుద్ధే వినాశో భవతి కదాచి దుభయోరపి,
సునోపసున్ధా వన్యోన్యం నష్టౌ తుల్యబలౌ న కిమ్? 25

రాజోవాచ-“కథమేతత్ ?” మ స్త్రి కథయతి-

అను: మరియు-తెలివిగలవా డెవ్వడూ యుద్ధంలో చిక్కుకొని మిత్ర వర్గాన్నీ, నైర్యాన్నీ, రాజ్యాన్నీ, కీర్తిని, తుదకు తన జీవితాన్నీ సంశయం అనే ఉయ్యాలలో పడవేయడు. 23

ఇంకా-“సంశయంగా ఉండే పనిని చేయరాదు”. అని బృహస్పతి చెప్పాడు. అందుచే యుద్ధంలో విజయం సందేహంగా ఉండినచో సమానబలుడితోడనూ సంధినే చేసుకొనాలి. 24

మరియు-ఒకప్పుడు యుద్ధంలో ఇరువురికీ వినాశం సంభవిస్తుంది. సుందుడూ, ఉపసుందుడూ యుద్ధం చేసి ఇరువురూ నశించారు. వా రిరువురూ సమానబలులే గదా.”

25

రాజు అడిగాడు-“అది ఎట్టు?” మంత్రి ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

891-231

NAR

P-2

8. సున్దోపసున్ద కథా

30-200

(సుందుడు-ఉపసుందుడు కథ)

ACCNO - 24764

మూ. పురా దైత్య సహోదరౌ సున్దోపసున్దనామానౌ మహతా కాయక్లేశేన త్రైలోక్యరాజ్యకామనయా చిరా చ్చన్ద్రశేఖర మారాధిత వన్తౌ. తత స్తయో రృగవాన్ పరితుష్టః సన్ “వరం వరయతమ్” ఇత్యు వాచ. అనన్తరం తయోః కణ్ఠాఽధిష్ఠితాయాః సరస్వత్యాః ప్రభావా త్రావద్ యద్వక్తుకామా వన్యదభిహితవన్తౌ-‘యద్యావయో రృవాన్ పరితుష్ట స్తదా స్యప్రియాం పార్వతీం పరమేశ్వరో దదాతు” ఇతి.

అను. పూర్వం సుందుడు, ఉపసుందుడు అనే అన్నదమ్ములైన ఇరువురు రాక్షసులు ఉండేవారు. వారికి-“మూడు లోకాలకు ప్రభువులం కావాలి” అనే కోరిక గల్గింది. అందుకై శరీరకైలాన్ని లెక్కనేయక మిక్కిలి దీక్షతో చిరకాలం శివుణ్ణి ఆరాధించారు. అంత భగవానుడైన శివుడు ఆ రాక్షసులయెడ సంతృప్త డయ్యాడు. ప్రత్యక్షమైనాడు. “వరం కోరుకొనుడు” అన్నాడు. అప్పుడు వారి కంఠంలో వసించే సరస్వతీప్రభావంవల్ల తలంచినదానికి భిన్నంగా ఇలా కోరారు- “పరమేశ్వరులు అయిన తాము మా యిరువురియెడ సంతృప్తలైనచో తమ భార్య అయిన పార్వతిని మాకు అనుగ్రహించండి.”

మూ. అథ భగవతా క్రుద్ధేన వరదానస్యాఽవశ్యకతయా విచార మూఢయోః పార్వతీ ప్రదత్తా. తత స్తస్యా రూపలావణ్యలుబ్ధాభ్యాం

జగద్వైతిభ్యాం మనసోత్పన్నాభ్యాం పాపతిమిరాభ్యాం “మమ” ఇత్యన్యోన్యం కలహాయమానాభ్యాం ‘ప్రమాణపురుషః కశ్చిత్ పృచ్ఛ్యతామ్’ ఇతి మతౌ కృతాయాం స ఏవ భట్టారకో వృద్ధద్విజరూపః సమాగత్య తత్రోపస్థితః. అనన్తరం తౌ—“ఆవాభ్యా మియం స్వబలలబ్ధా, కస్యేయ మావయౌ ర్భవతి” ఇతి బ్రాహ్మణ మప్యవృతామ్. బ్రాహ్మణో బ్రూతే-

శ్లో. ‘జ్ఞానశ్రేష్ఠో ద్విజః పూజ్యః క్షత్రియో బలవానపి,
ధనదాన్యాధికో వైశ్యః శూద్రస్తు ద్విజసేవయా. 26

తద్యువాం క్షాత్రధర్మానుగౌ. యద్ధ ఏవ యువయౌ ర్నియమః.’ ఇత్యభివీతే సతి-“సాధూక్త మనేన”ఇతి కృత్వా తా వన్యోన్యతుల్య విక్రమా సమకాల మన్యోన్యమాతేన వినాశ ముపగతౌ. అతోఽహం బ్రవీమి-“సన్నిమిచ్చేత్ సమేనాఽపి”-ఇత్యాది.

అను అది విని భగవానుడు శివుడు క్రోధం పొందాడు. అయినా ఇచ్చిన వరం తప్పక పూర్తిచేయవలసిఉండడంతో మూర్ఖులైన ఆ రాక్షసులకు పార్శ్వతిని ఇచ్చాడు. పిమ్మట లోకకంటకులైన ఆ రాక్షసు లిద్వరు ఆమె రూపలావణ్యంచే మిక్కిలి ఆకర్షింపబడ్డారు. మనస్సులో రకరకాలైన చెడుకోరికలు పెల్లుబుకగా పాపం అనే చీకటిచే పూర్తిగా ఆవరింపబడినారు. “ఈమె నాది; ఈమె నాది” అంటూ పరస్పరం వాదులాడసాగారు. చివరకు-“ఒకానొక మధ్యవర్తి పురుషుణ్ణి అడిగి నిశ్చయం చేసుకుందాం” అనే అభిప్రాయానికి వచ్చారు. వెంటనే శివుడు ఒక ముసలి బావనయ్య రూపం దాల్చాడు. వారివద్దకు వచ్చాడు. అప్పుడు వారు- “ఈ సుందరిని మేము మా బలంవల్ల సంపాదించుకున్నాం. మా ఇరువురిలో ఎవరికి చెందునో తెల్పండి” అన్నారు. ఆ బావడు ఇలా చెప్పాడు-

“బ్రాహ్మణుడు జ్ఞానించే, క్షత్రియుడు బలంచే, వైశ్యుడు ధనదాన్యాధికంచే, శూద్రుడు బ్రాహ్మణసేవచే శ్రేష్ఠుడూ, పూజ్యుడూ అనబడుదురు. 26

మీరు ఇరువురూ క్షాత్రధర్మాన్ని అనుసరించేవారు. అందుచే మీ శ్రేష్ఠతను నిరూపించేందుకు యద్ధమే సాధనం.”

అంత ఆ రాక్షసులు - “ఇరడు చక్కగా చెప్పాడు”అని తలచారు..

సమానపీరులైన వారిరువురూ యుద్ధానికి ఉపక్రమించారు. ఒకరి దెబ్బతో మఱి యొకరుగా ఏకకాలంలో ఇద్దరూ చచ్చారు. అందుచే నేను చెప్పతూన్నాను-
“సమానబలుడితోడనూ సంధి చేసుకొనాలి-ఇత్యాది (24 శ్లోకభావం చూడుడు)

మూ. రాజాఽఽహ-“తత్ ప్రాగేవ కిం నేద ముపదిష్టం భవద్భిః ?” మన్త్రి బ్రూతే-‘తదా మద్వచనం కిమవసానపర్యంతం శ్రుతం భవద్భిః? తదాపి మమ సమ్మత్యా నాఽయం విగ్రహోఽఽరమ్యుః. యతః సాదుగుణయుక్తోఽయం హిరణ్యగర్భో, న విగ్రహ్యః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. సత్యార్యో దార్మికోఽనార్యో బ్రాతృసజ్జాతవాన్ బలీ,
అనేకయుద్ధవిజయీ సన్ధేయాః సప్త కీర్తితాః.

27

అను. రాజు (చిత్రవర్ణుడు) ఇలా అడిగాడు-“అలా అయితే మొదటనే తాము ఈ నీతిని ఎందుకు బోధింపలేదు?”.

మంత్రి (గ్రద్ధ) ఇలా అన్నాడు-“అప్పుడు నా మాటను చివరివరకు (పూర్తిగా) తాము విన్నారా? మరియు నా అంగీకారంతో ఈ యుద్ధం అప్పుడు ఆరంభింపబడలేదు. ఏలనన-ఈ రాజహంస అయిన హిరణ్యగర్భుడు సద్గుణ పూర్ణుడు. అందుచే ఇలాంటివాడితో యుద్ధం చేయడం సముచితం గాదు విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు.

సత్యవాది, సత్కులీనుడు, (అర్హుడు) ధర్మవర్తనుడు, నీచకులీనుడు (అనార్యుడు), బహుసౌందరయుతుడు. బలవంతుడు, అనేకయుద్ధవిజయి అనే ఈ ఏడుగురితో సంధిని చేసుకోవాలి. (యుద్ధం చేయరాదు)

27

శ్లో. సత్యోఽనుపాలయన్ సత్యం సన్ధితో నైతి విక్రియామ్,
ప్రాణబాధేఽపి సువ్యక్త మార్యో నాయా త్యనార్యతామ్.

28

శ్లో. దార్మిక స్వాభియుక్తస్య సర్వ ఏవ హి యుద్యతే,
ప్రజానురాగా ద్ధర్మాచ్చ దుఃఖోచ్చేద్యో హి దార్మికః.

29

శ్లో. సన్దిః కార్యోఽప్యనార్యేణ వినాశే సముపస్థితే,
వినా తస్యాఽఽశ్రయేణార్యో న కుర్యాత్ కాలయాపనమ్. ... 30

శ్లో. సంహతత్వాద్యథా వేణు ర్నిబిడైః కణ్ణకై ర్వృతః,
న శక్యతే సముచ్ఛేతుం బ్రాతృసంజాతవాం నృథా. 31

శ్లో. బలినా సహ యోద్ధవ్య మితి నాస్తి నిదర్శనమ్,
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచి దుపసర్పతి. 32

శ్లో జమదగ్నేః సుతస్యేవ సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
అనేకయుద్ధజయినః ప్రతాపాదేవ భజ్యతే. 33

శ్లో. అనేకయుద్ధవిజయీ సన్ధానం యస్య గచ్ఛతి,
తత్ప్రతాపేన తస్యాఽఽశు వశ మాయాన్తి శత్రవః. 34

అత్ర తావద్ బహుభి ర్గుణై శుపేతః సన్ధేయోఽయం రాజా'
ఇతి.

అను. (గమనిక-పై ఏడుగురు ఎందువల్ల సందికి అర్హులో తెల్పుతున్నాడు)

1) సత్యవాది అయిన ప్రభువు సత్కాన్ని పాలించేవాడు గనుక సంది నియమాలను ఎన్నడూ ఉల్లంఘింపడు.

2) ఆర్యుడు అనగా సత్కులీనుడు. ప్రాణసంకటపరిస్థితిలోను నియమాలను అతిక్రమింపడు. 28

3) దార్మికుడు-ప్రజానురాగం గలవాడూ ధర్మవర్తనుడూ అవడంవలన ప్రజలంతా ఇతడి వక్షాన నిలబడి పోరాడుతారు. అందువల్ల ఇతన్ని జయించడం కష్టం. 29

4) అనార్యుడు - నీచకులీనప్రభువు. తనకు ఆపద సంభవించినచో దుష్టుడూ నీచవంశీయుడూ అయిన ప్రభువుతోనైనా సంది చేసికొనాలి. ఏలనన-వాడి సాయం లేనిచో తనకాలం గడువదు. అనగా తాను మనుగడ సాగింపలేడు. 30

- 5) సోదరసంఘయుతుడు-వెదురుపొదతో సమానుడు. అనేకములైన వెదుళ్ళు ముండ్లతో ఆవరింపబడి దట్టంగా దుర్బేద్యంగా ఉంటాయి. అందువల్ల కలాంటివాణ్ణి జయించడం చాలా కష్టం. 31
- 6) బలవంతుడు-"బలవంతుడితోనే యుద్ధం చేయాలి" అనే దృష్టాంతం ఏమీ లేదు. మేఘం గాలికి ఎదురెక్కి ఎప్పుడూ పోదు. అందుచే బలవంతుడితోడి సంధి శుభదాయకం. 32
- 7) అనేకయుద్ధవిజయి-జమదగ్ని పుత్రుడైన పరశరాముడివలె అనేక యుద్ధాలలో విజయం సాధించినవాడితో సంధి చేసుకుంటే ఆతడి ప్రతాపంవల్లనే అందరూ లోబడుతారు. 33

మరియు, అనేకయుద్ధవిజయి అయిన ప్రభువుతో సంధి చేసికొన్న ప్రభువునకు ఆ సందానితప్రభుప్రభావంవల్లనే తక్కిన శత్రువులంతా లోబడిపోతారు.

ప్రస్తుతం రాజహంస అయిన ఈ హిరణ్యగర్భుడు బహువిధసద్గుణయుతుడు. అందువల్ల సంధికి అర్హుడు."

మూ. చక్రవాకోఽవదత్-ప్రణిధే! సర్వ మవగతమ్. ప్రజ. పున రాగమిష్యసి.

అథ రాజా హిరణ్యగర్భ శ్చక్రవాకం పృష్టవాన్-'మన్త్రిన్! ఆన స్థేయా: కతి ? తాన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి. మన్త్రి బ్రూతే-'దేవ! కథయామి. శృణు-

శ్లో. బాలో వృద్ధో దీర్ఘరోగీ తథా జ్ఞాతిబహిష్కృతః,
భీరుకో భీరుకజనో లుబ్ధో లుబ్ధజన స్తథా. 35

విరి క్తప్రకృతిశ్చైవ విషయే ష్యతినక్తిమాన్,
అనేకచి త్రమన్త్రస్థ దేవ-బ్రాహ్మణ-నిన్దకః. 36

దై వోపహతకశ్చైవ తథా దై వపరాయణః,
దుర్భిక్షవ్యసనోపేతో బలవ్యసనసజ్కులః. 37

అదేశస్థో బహురిపు ర్యుక్తః కాలేన యశ్చ న,
సత్యధర్మవ్యపేతశ్చ వింశతిః పురుషా ఇమే. 38

ఏతైః సన్ధిం న కుర్వీత విగృహ్ణీయాత్తు కేవలమ్,
ఏతే విగృహ్యమాణా హి క్షిప్రం యాన్తి రిపో ర్యశమ్. 39

అను. ఇలా గుప్తపరుడైన కొంగ చెప్పినది విని చక్రవాకం ఇలా అంది-
“ఓ గుప్తచరా ! అంతా గ్రహించాను. ఇక పొమ్ము. మరల పిలిపిస్తాం”.

అంత ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు చక్రవాకాన్ని ఇలా అడిగాడు - “ఓ మంత్రి! సంధికి అన్యులు ఎందరు? వారిని వినగోరుతున్నాను.” అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు- “దేవా ! చెప్పుతున్నాను. వినుడు.

బాలుడు, వృద్ధుడు, దీర్ఘరోగి, కులంవారిచే వెలివేయబడినవాడు, పిఠికి వాడు, పిఠికివాండ్రైన సైనికులు గలవాడు, లోభి, లోభులైన సైనికులు మంత్రులు మొదలైన పరివారం గలవాడు, ప్రేమలేని ప్రజలు గలవాడు, శబ్దాది విషయదాసుడు, చపలచితులైన మంత్రులు గలవాడు, దేవతలను బ్రాహ్మణులను నిందించేవాడు, దురదృష్టవంతుడు, (అదృష్ట) అధీనుడు, కఱవు మొదలైన అవదలలో చిక్కుకొన్నవాడు, సైనికవ్యసనాలు అనగా సైనికుల తిరుగుబాటు మొదలైన విపత్తులలో చిక్కుకొన్నవాడూ, పరదేశంలో ఉండే వాడూ, శత్రువులు అధికంగా ఉండేవాడూ, కాలానుగుణంగా ప్రవర్తిల్లనివాడు, సత్యాన్ని ధర్మాన్ని అనుసరింపనివాడూ అనే ఈ ఇరువది విధాలైన వారు సంధికి అయోగ్యులు. వీరితో సంధిని చేసుకొనరాదు. యుద్ధం మాత్రమే చేయాలి. ఏలనన వీరు యుద్ధంద్వారా శత్రువునకు లొంగిపోతారు. (38 నుండి 39వరకు శ్లోకాల భావం)

శ్లో. బాలస్యాల్పప్రభావత్వాన్న లోకో యోద్ధ మిచ్ఛతి,
యుద్ధాయుద్ధఫలం యస్మాత్ జ్ఞాతుం శక్తో న బాలిశః. 40

ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాద్ వృద్ధో దీర్ఘమయస్తథా,
స్వైరేవ పరిభూయేతే ద్వావప్యేతా వసంశయమ్. 41

సుఖోచ్చేద్యో హి భవతి సర్వజ్ఞాతిబహిష్కృతః,
త ఏవైనం వినిష్ఠున్తి జ్ఞాతయ స్వాత్మతాత్కృతాః. 42

భీరు ద్యుద్ధపరిత్యాగాత్ స్వయమేవ ప్రణశ్యతి,
తథైవ భీరుపురుషః సజ్జామే తై ర్విముచ్యతే. 43

లుబ్ధస్యాఽనంవిభాగిత్యా న్న యద్యన్తేఽనుజీవినః,
లుబ్ధానుజీవే తై రేవ దాసభిన్నై ర్నిహన్యతే. 44

సన్త్యజ్యతే ప్రకృతిభి ర్విరక్తప్రకృతి ర్యుధి,
సుఖాభియోజ్యో భవతి విషయే ష్యతినక్తిమాన్. 45

అను. [గమనిక - పై ఇరువది రకాలవారు ఎందువల్ల సందికి ఆయోగ్యులౌ
కారణము క్రిందగా వివరిస్తూన్నాడు.

1. ప్రభువు బాలుడైతే అతడి ప్రభావం మంత్రులు. సేనానులు మొద
లైన వారిపై అల్పంగా ఉంటుంది. అందువల్ల వారు సరిగా ప్రాణాలోక్తి యుద్ధం
చేయగోరరు. మరియు, ఈ బాలుడైన ప్రభువు రాజనీతిజ్ఞానమూర్ఖుడు (బాలిశుడు)
కావడంవల్ల యుద్ధఫలంగానీ, అయుద్ధఫలంగానీ చక్కగా గ్రహింపజాలడు. 40

2-3 వృద్ధుడూ మరియు దీర్ఘరోగి అయిన ప్రభువులకు మానసికోత్సా
హంగానీ శారీరకబలంగానీ అంతగా ఉండవు అందువల్ల వీరిరువురూ తమవారి
వల్లనే పరిభవింపబడుతారు. ఇందు సందేహం లేదు. 41

4. సోదరాదిసజాతీయు లందరిచే బహిష్కృతుడైన ప్రభువును తేలిగ్గా
జయింపవచ్చును. ఏలనన అతని పక్షంలో ఉండే సజాతిబంధువులే అతణ్ణి
నాశం చేస్తారు. 42

5-6. పిఠికివారైన ప్రభువు యుద్ధం వదలి పాటిపోవడంతో స్వయంగానే
నశిస్తాడు. ఇక పిఠికివారైన మంత్రులూ, సైనికులు గల ప్రభువు అయితే తేలిగ్గా
లోంగిపోతాడు. ఏలనన యుద్ధభూమిలో ఆ పిఠికివాండ్రందరూ ప్రభువును వదలి
పాటిపోతారు. 43

7-8. ప్రభువు లోభియై సైనికులకు వారి పరాక్రమాదులకు తగినట్లు

పాఠితోషికాదిరూపంగా ధనాదికం పంచనిదో ఆ సైనికులు సరిగా యుద్ధం చేయరు. ఇక సేవకులు లోభులు (ఆశగలవారు) అయితే శత్రువులవల్ల లంఛం పొందుతారు. తమ ప్రభువును తామే సంహరిస్తారు. 44

9.10. అమాత్య సైనిక, సేవకాది, ప్రకృతిప్రేమకు దూరమైన ప్రభువు యుద్ధంలో వారందరిచే వదలివేయబడుతాడు. ఇక విషయాతిసక్తుడు (శత్రు ప్రయుక్తకామినీజనంద్వారా) తన విషయలాంఛట్యంవల్లనే శత్రువులకు లొంగి పోతాడు. 45

శ్లో. అనేకచిత్తమన్త్రస్తు ద్వేషోఽభవతి మన్రిణామ్,
అనవస్థితచిత్తత్వాత్ కార్యతః స ఉపేక్ష్యతే. 46

సదాఽధర్మబలీయస్త్వా ద్వేవబ్రాహ్మణనిన్దకః,
విశీర్యతే స్వయం హ్యేష దైవోపహతకన్తః. 47

సమృత్తేశ్చ విపత్తేశ్చ దైవమేవ హి కారణమ్,
ఇతి దైవపరో ధ్యాయన్నాత్మనా న విచేష్టతే. 48

దుర్భిక్షవ్యసనీ చైవ స్వయమేవ విషీదతి,
బలవ్యసనసక్తస్య యోధుం శక్తిర్న జాయతే. 49

అదేశస్థో హి రిపుణా స్వల్పకేనాఽపి హన్యతే,
గ్రాహోఽల్పీయానపి ఇలే గజేన్ద్ర మవకర్షతి. 50

అను. 11. బహువిధములైన ఆలోచనలుగలవాడు అనగా చవలచిత్తుడు అయిన భూపాలుడు మంత్రులచే ద్వేషింపబడుతాడు. చాపల్యం వల్లనే యుద్ధాదు లందు అతడు అమాత్యాదిప్రకృతిజనంచే ఉపేక్షితు డౌతాడు. 46

12.13. దేవతలను బ్రాహ్మణులను దూషించేవాడు తన పాపం (అధర్మం), వల్లనే స్వయంగా ఖీణిస్తాడు. ఇక దైవోపహతుడు అనగా దురదృష్టవంతుడు పూర్వదుష్కర్మఫలంగా ఏ పనీ కలిసిరానందున నశిస్తాడు. 47

14. దైవపరుడైన ప్రభువు-“సంపదలను అపదలను ఇచ్చేది దైవం (అదృష్టం-భాగ్యం)-అని తలుస్తూ స్వయంగా ప్రయత్నం ఏదీ సరిగా చేయడు. అందువల్ల అతనూ నశిస్తాడు. 48

15-16 కలుపులో చిక్కిన ప్రభువు మిక్కిలి దుఃఖంలో ఉంటాడు. ఇక అపదలో ఉండే సైన్యం గల ప్రభువునకు యుద్ధం చేసే శక్తి ఉండదు. కనుక వీరిరువురినీ తేలిగ్గా జయింపవచ్చును. 49

17. చెడు ప్రదేశంలో (అదేశంలో) ఉండే ప్రభువును శత్రువులు సులభంగా జయిస్తారు. నీటిలో ఉండే గజరాజును సైతం చిన్న మొసలి లాగుతుంది.

శ్లో. బహుశత్రుస్తు సన్ద్రస్తః శ్యేనమద్యే కపోతవత్,
యేనైవ గచ్ఛతి పథా తేనైవాఽఽశు విపద్యతే. 51

అకాలయుక్తసైన్యస్తు హన్యతే కాలయోధినా,
కౌశికేన హతజ్యోతి ర్నిశీథ ఇవ వాయసః. 52

సత్యధర్మవ్యపేతేన సన్ద్యా న్న కదాచన,
స సన్ధితోఽప్యసాధుత్వా దచిరా ద్యాతి విక్రియామ్. 53

అను. 18. శత్రువులు అనేకులు ఉండే రాజు డేగలనడుమ చిక్కుపడ్డ పావురం వలె ఎప్పుడూ భయంతో ఉంటాడు. ఏ దిక్కుగా పయనించినా శత్రువులవల్ల అపద సందుతాడు. 51

19. సమయాన్ని గుర్తింపక శత్రువుపై సైన్యాన్ని నడిపే భూపాలుడు సమయజ్ఞుడై ఎదుర్కొనే శత్రువుచే, రాత్రివేళ కన్నులు కనబడని కాకి అర్ధరాత్రమున (కన్నులు కనబడే) గుడ్డగూబచే. వలె-చంపబడుతాడు. 52

20. సత్యం, ధర్మం పాటించని భూపాలుడితో ఎప్పటికీ సంధిని చేసుకోరాదు. ఏలనన-అతను దుష్టుడు అవడంతో సంధిని చేసుకున్నా త్వరలోనే సంధినియమాలను అతిక్రమిస్తాడు. 53

మూ. అపరమపి కథయామి.సన్ధి-విగ్రహ-యాన-అనన-సంశ్రయ-ద్వైదీబావాః షాడ్గుణ్యమ్. కర్మణా మారమౌపాయః, పురుష-ద్రవ్య

సమ్మత్, దేశకాలవిభాగః, వినిపాతప్రతీకారః, కార్యసిద్ధిశ్చ - (ఇతి) పశ్చాత్తో మన్తః. సామ-దాన-భేద-దణ్డా శ్చత్వార ఉపాయాః. ఉత్సాహ శక్తిః, మన్తశక్తిః, ప్రభుశక్తిశ్చేతి శక్తిత్రయమ్. ఏతత్సర్వ మాలోచ్య నిత్యం విజిగీషవో భవన్తి మహాన్తః. యతః-

శ్లో. యా హి ప్రాణపరిత్యాగమూల్యేనాఽపి న లభ్యతే,
సా శ్రీ రీతివిదం పశ్య చక్షులూఽపి ప్రదావతి. 54
తథా చోక్తమ్-

శ్లో. విత్తం సదా యస్య సమం విభక్తం
గూఢశ్చరః సన్నిభృతశ్చ మన్తః,
న చాఽప్రియం ప్రాణిషు యో బ్రవీతి
స సాగరాంతాం పృథివీం ప్రశాన్తి. 55

అను. మరియు చెప్పెదను వినుము. రాజనీతి ఆరు గుణాలు గలదై ఉంటుంది. వాటి లక్షణాలు ఇలా ఉంటాయి.

1. సంధి = శత్రువుతో సంధి చేసికొనడం.
2. విగ్రహం = అన్ని ప్రయత్నాలు విఫలమైతే యుద్ధం చేయడం.
3. యానం = ప్రయాణం. ఇది రెండు విధాలు. ఒకటి శత్రువుపై దాడిచేయడం, రెండు తనబలం తక్కువగా ఉన్నచో ఆత్మరక్షణకై దుర్గం విడిచి వేతాక సురక్షితస్థానానికి పలాయన ప్రయాణం చేయడం.
4. ఆసనం = దుర్గంలో ఉండి శత్రువుపై దాడికి నిరీక్షించడం.
5. సంశ్రయం = బలవంతుణ్ణి ఆశ్రయించడం.
6. ద్వైదీభావం = రెండుభావాలతో మెలగడం, అనగా శత్రువుపై పైకి ఒక విధంగానూ లోపల మతాకవిధంగానూ ప్రవర్తించడం.

మంత్రాంగాలు అయిదు విధాలుగా ఉంటాయి. వాటిపేర్లు-

1. కార్యారంభోపాయం = కార్యాన్ని మొదలు పెట్టే ఉపాయం.
2. పురుష-ద్రవ్య సంపద = సహాయకపురుషసమృద్ధి. ధనాదినమృద్ధి.
3. దేశకాలవిభాగం = ఏ స్థలంలో, ఏ సమయంలో కార్యాన్ని ఎలా చేయాలో విభజించి గుర్తించడం.
4. వినిపాతప్రతీకారం = మధ్యన ఏదేని విపత్తు సంభవిస్తే దానికి ప్రతీకారం (నివారకం) చేయడం.
5. కార్యనీధి = కార్యంలో నీధిని పొందడం.

వాల్స ఉపాయాలు = సామము, -దానము, -భేదము, -దండము, అనేవి. మూడు శక్తులు (1) ఉత్సాహశక్తి (2) మంత్రశక్తి (3) ప్రభుశక్తి.

మహితాత్ములైన ప్రభువులు ఇదంతా ఆలోచిస్తారు. ఆ మీదట శత్రువును జయింపదలుస్తారు. ఏలసన.

ఏ రాజ్యంపై ప్రాణవరిత్యాగరూపమైన మూల్యంవల్లనూ లభింపదో అలాంటి రాజ్యంపై చంచలగుణం గలదైనా రాజనీతిజ్ఞుడైన ప్రభుడివద్దకు వేరుగిడుతూ వస్తుంది. 54

మరియూ విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

ఏ ప్రభువు తన ధనాన్ని వారి వారి యోగ్యతలనుబట్టి మంత్రులు సైనికులు మొదలైనవారికి పంపకం చేస్తాడో, ఎవడి గుప్తచరులు (వేగులు) రహస్యం అయిపోకుండా పోకుండా, ఎవడు ఏ ప్రాణియెడను కటువుగా బాషింపడో, అలాంటి ప్రభువు సముద్రవర్తంత భూమిని పాలిస్తాడు. 55

మూ. కిస్తు దేవ ! యద్యపి మహామన్రిణా గృధ్రేణ సన్ధానముపన్యస్తమ్ తథాపి తేన రాజ్ఞా భూతజయదర్పా న్న మస్తవ్యమ్. దేవ ! తదేవం క్రియతామ్-సింహలద్వీపస్య మహాబలో నామ సారసోఽస్మన్నిత్రం జమ్బూద్వీపే కోపం జనయతు. యతః:-

శ్లో. సుగుప్తి మాధాయ సుసంహతేన
బలేన వీరో విచరన్మరాతిమ్,

సన్దాపయేద్ యేన సమం సుతప్తః

తప్తేన సన్దాన మువైతి తప్తః.

56

రాజ్ఞా-“ఏవ మస్తు”-ఇతి నిగద్య విచిత్రనామా బకః సుగుప్తః
లేఖం దత్త్వా సింహాలద్వీపం ప్రహితః.

అను. కానీ ఓ ప్రభూ! మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ మాత్రం సంధిని
బోధించింది. అయినా రాజు అయిన చిత్రవర్ణుడు మాత్రం ప్రస్తుతం విజయ
గర్వంవల్ల ఆ సంధిని అంగీకరించడం లేదు. అందువల్ల ఇలా చేస్తాం. ఏమన.
'మహాబలుడు అనే సారసపక్షి (నీటికోయిల) సింహాలద్వీపానికి రాజు. అతను
మనకు మిత్రుడు. అతను జంబూద్వీపాన్ని ముట్టడించాలి. ఏలనన.

వీరుడైన ప్రభువు సుగుప్తిని (చక్కని ఆత్మరక్షణను-ప్రచ్ఛన్నభావాన్ని)
అనుసరించాలి. నైన్యాన్ని సుసంఘటితం చేసుకొనాలి. ఇటు అటు (రహస్యంగా)
తిరుగుతూ శత్రువును బాగా పీడించాలి. అందుచే అతను తనవలె సంతృప్తుడు
అవుతాడు. అప్పుడు తేలిగ్గా సంధికి అంగీకరిస్తాడు. తప్తమైన ఇనుపముక్కలు
రెండు సంధింపబడుతాయి గదా?”

56

అంత రాజు (హిరణ్యగర్భుడు)-‘అలాగే కానిమ్ము’-అన్నాడు. అప్పుడు
మంత్రి విచిత్రుడు అనే పేరు గల కొంగను పిలిపించాడు. రహస్యపత్రం
ఇచ్చాడు. సింహాలద్వీపం వంపాడు.

మూ. అథ ప్రణిధిః పునరాగత్యోవాచ - ‘దేవ! శ్రూయతాం
తావత్ తత్రత్యప్రస్తావః. ఏవం తత్ర గృధ్రేణోక్తమ్-‘దేవ! మేఘవర్ష
స్తత్ర చిర ముషితః. న వేత్తి కిం సన్ధేయగుణయుక్తో హిరణ్యగర్భో
రాజా న వా’ఇతి. తతోఽసౌ మేఘవర్ష శ్చిత్రవర్ణేన రాజ్ఞా సమాహూయ
పృష్టః-‘వాయస! కీదృశోఽసౌ హిరణ్యగర్భో రాజా. చక్రవాకో మస్త్రీ
వా కీదృశః ?-ఇతి. వాయస ఉవాచ-‘దేవ! న హిరణ్యగర్భో రాజా
యుధిష్ఠిరసమో మహాశయః సత్యవాక్. చక్రవాకసమో మస్త్రీ న క్వాల
ప్యవలోక్యతే. రాజాఽఽహ-‘యద్యేవం తదా కథమసౌ త్వయా వజ్జీతః?’
ఇతి. విహస్య మేఘవర్షః ప్రాహ-‘దేవ!

శ్లో. విశ్వానప్రతిపన్నానాం వజ్చనే కా విదగ్ధతా,

అజ్గు-మారుహ్య సుప్తం హి హత్వా కిం నామ పౌరుషమ్. 57

అను. అంతట గుప్తచరుడైన కొంగ వచ్చి హిరణ్యగర్భుడితో ఇలా అంది-“దేవా! అచ్చట శత్రువక్షంలో జరిగినది వినండి. అచ్చట మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ ఇలా అంది. ‘ప్రభూ! మన మేఘవర్షుడు (కాకి) అచ్చట చాల కాలం ఉన్నాడు. హిరణ్యగర్భుడు సందికి యోగ్యమైనవాడో కాదో అతడు చక్కగా తెలిసికొని ఉంటాడు.’ అప్పుడు రాజైన చిత్రవర్షుడు మేఘవర్షుణ్ణి పిలిపించాడు. ఇలా అడిగాడు-‘ఓ కాకి! అచ్చట ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు మంత్రి అయిన చక్రవాకం ఎలాంటివారు?’ కాకి ఇలా చెప్పింది-‘దేవా! ఆ ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు ధర్మరాజుతో సమానుడు. సత్యవచనుడు. ఇక చక్రవాకంవంటి మంత్రి ఎచ్చటను కనబడడు. (అనగా సాటిలేనివాడు). అది విని రాజు అడిగాడు. ‘అలా అయితే నీవు రాజును ఎలా మోసం చేశావు?’ అందుకు నవ్వి కాకి ఇలా బదులు వల్కింది-‘దేవా! నమ్మినవారిని మోసం చేయడంలో గొప్పతనం ఏముంది? అలాగే తొడమీద నిద్రించేవారిని చంపడంలో పౌరుషం ఏముంది?’

మూ. శృణు దేవ! తేన మన్మజాఽహం ప్రథమదర్శనే ఏవ విజ్ఞాతః. కిన్తు మహాశయోఽసౌ రాజా. తేన మయా విప్రలబ్ధః. తథా ఛోక్తమ్-

శ్లో. ఆత్మోపమ్యేన యో వేత్తి దుర్జనం సత్యవాదినమ్,

స తథా వజ్చ్యతే దూరై ర్భ్రాహ్మణ శ్చాగతో యథా. 58

రాజోవాచ-‘కథమేతత్?’ మేఘవర్షః కథయతి-

అను. దేవా! వినుము. మొదట చూడగానే నన్ను ఆ మంత్రి గ్రహించాడు. కాని గొప్పహృదయం గల రాజు నాచే మోసగించబడ్డాడు. విజ్ఞులు ఇలా అంటారు.

ఎవడు దుష్టుని తనవలె సత్యవచనునిగా తలుస్తాడో అతను-బ్రాహ్మణుడు పంచకులవంస మేకను పోగొట్టుకొన్న విధంగా మోసపోతాడు. 58

రాజు అడిగాడు-‘అది ఎట్లు?’ మేఘవర్షుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. ధూర్తత్రయాణాం బ్రాహ్మణస్య చ కథా

[ముగ్గురు వంచకులు—బ్రాహ్మణుడు]

మూ. అస్తి గౌతమస్యారణ్యే ప్రస్తుతయజ్ఞః కశ్చిద్ బ్రాహ్మణః. స చ యజ్ఞార్థం గ్రామాన్తరా చ్ఛాగ ముపక్రీయ స్కన్ధే నీత్వా గచ్ఛన్. ధూర్తత్రయేణాఽవలోకితః. తతస్తే ధూర్తాః- 'యద్యేషః భాగః కేనాఽ ప్యుపాయేన లభ్యతే తదా మతిప్రకర్తో భవతీతి సమాలోచ్య వృక్షతయః. తలే క్రోశా న్తరేణ తస్య బ్రాహ్మణస్యాఽఽ గమనం ప్రతిక్య పథి స్థితాః.

అను. గౌతముడి ఆడవిలో ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. అతను యజ్ఞం చేయదలచాడు. అందుకై పొరుగుారికి పోయి ఒక మేకపోతును ఖరీదు చేశాడు. దాన్ని భుజంమీద వేసికొని తీసుకొని వస్తున్నాడు. అలా ఆ బాపడు రావడం ముగ్గురు వంచకులు చూచారు. 'ఇతణ్ణ మోసగించి ఏదో ఉపాయంతో ఈ మేకను. ఆవహరిస్తే మన బుద్ధినైపుణ్యం వ్యక్తం అవుతుంది'-అని తలంచారు. ఒక్కొక్కరు. ఒక్కొక్క క్రోసు ఎడంగా ఆ దారిలో చెట్లక్రింద కూర్చున్నారు. బాపడి రాకకై నిరీక్షింపసాగారు.

మూ. తత్రైకేన ధూర్తేన గచ్ఛన్ స బ్రాహ్మణోఽభిహితః- 'భో బ్రాహ్మణ! కిమితి త్వయా కుక్కురః స్కన్ధే నోహ్యతే? విప్రే ణోక్తమ్- 'నాయం శ్వా. కిస్తు యజ్ఞచ్ఛాగః' ఇతి. అథా నరస్థితే నాన్యేన ధూర్తేన తథైవోక్తమ్. తదాకర్ణ్య బ్రాహ్మణ శ్చాగం భూమా నిదాయ. ముహూ ర్నిరీక్ష్య, పునః స్కన్ధే కృత్వా దోలాయమానమతి శ్చలితః- యతః.

శ్లో. మతి ర్దోలాయతే సత్యం సతామపి ఖలోక్తిభిః,
తాభి ర్విశ్వాసితశ్చాసౌ మ్రియతే చిత్రకర్ణవత్.

రాజా ౭౭హా-‘కథ మేతత్’ ? సః (మేఘవర్షః) కథయతి-

అను. వారిలో మొదటి వంచకుడు తన సమీపానికి బావడు రాగానే ఇలా అన్నాడు-“ఓ బ్రాహ్మణా ! కుక్కను భుజంపై వేసికొని ఎందుకు ఇలా మోస్తున్నావు ?” “అందుకు ఆ విప్రుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు-“ఇది కుక్కగాదు. యజ్ఞానికి బలిపశువైన (పవిత్రమైన) మేక. పిమ్మట బావడు మరికొంత దూరం పోయాడు. రెండవ వంచకుడు నైతం అలాగే అడిగాడు. అది వినగానే బావడు మేకపోతును క్రిందికి దింపాడు. మాటిమాటికి దాన్ని పరీక్షించి చూచాడు. మరలా భుజంమీదికి ఎత్తుకున్నాడు. సందేహంచే మనస్సు ఊగిసలాడుతుండగా నడక సాగించాడు. ఏలనన-

సజ్జనుల మనస్సునైతం నీచుల మాటలను మాటిమాటికి వినడంతో మొదట బ్రాహ్మణుడే సందేహం పొందుతుంది. క్రమంగా ఆ మాటలను విశ్వసిస్తుంది. అలా విశ్వసించినవాడు చిత్రకర్ణుడు అనే ఒక వలె మరణిస్తాడు. 59

రాజు అడిగాడు-అది ఎట్లు ? అతడు (మేఘవర్షుడు) ఇలా చెప్పసాగాడు-

10. సింహ-వ్యాఘ్ర-కాక-జమ్బుక-ఉష్ణి కథా

[సింహం-పులి-కాకి-నక్క-ఒంటె]

మూ. అస్తి కస్మింశ్చిద్యనోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః. తస్య నేవకాస్త్రయః కాకో వ్యాఘ్రో జమ్బుకశ్చ. అథ తై ర్యృమద్భిః సార్థభ్రష్టః కశ్చిదుష్టో దృష్టః పృష్టశ్చ-‘కుతో భవా నాగతః సార్థాద్ భ్రష్టః ?’ ఇతి. స చాత్మవృత్తాంత మకథయత్. తతస్తైః నీత్వా సింహాయాసౌ సమర్పితః. తేన చాభయవాచం దత్త్వా ‘చిత్రకర్ణ’ ఇతి కృత్వా స్థాపితః.

అను. ఒకానొక అడవిలో మదోత్కటుడు అనే సింహం ఉంది. అతడికి కాకి, పులి, నక్క అనే ముగ్గురు సేవకులు కలరు. అవి ఒకనాడు అడవిలో తిరుగుతూ వ్యాపారుల గుంపునుండి తప్పిపోయిన ఒక ఒంటెను చూచాయి. 'నీవు ఎచ్చట గుంపునుండి తప్పి వస్తున్నావు? - అని ఆ ఒంటెను అడిగాయి. అందుకు ఆ ఒంటె తన కథను అంతా చెప్పి వినిపించింది. పిమ్మట అవి దాన్ని తమ వెంట తోడ్కొని పోయాయి. సింహానికి సమర్పించాయి. సింహం ఆ ఒంటెకు అభయదానం చేసింది. 'చిత్రకర్ణుడు' - అని పేరు పెట్టింది. తనవద్ద ఉంచుకొనింది.

మూ. అథ కదాచిత్ సింహస్య శరీరవైకల్యాద్ భూరివృష్టికారణా చ్చాహార మలభమానా నై వ్యగ్రా బభూవుః. తతస్సై రాలోచితమ్ - 'చిత్రకర్ణమేవ యథా స్వామీ వ్యాపాదయతి తథాఽనుష్ఠీయతామ్. కిమ నేన కణ్ణకఘ్నజాఽస్మాకమ్' ఇతి.

వ్యాఘ్రు ఉవాచ - "స్వామినాఽభయవాచం దత్వాఽనుగృహీతోఽయమ్. తత్కృథమేవం సమృవతి ?"

అను. అంత ఒకసారి సింహానికి జబ్బు చేసింది. దానికి తోడుగా వాన ఎక్కువగా కురిసింది. అందువల్ల సింహం తిరుగడానికి శక్తిలేనిదై వేటాడలేక పోయింది. అప్పుడు సింహంతోపాటు కాకి మొదలైనవి అన్నీ తిండిలేక నకనకలాడాయి. అందుచే ఇలా ఆలోచించాయి - ఈ చిత్రకర్ణుడే ప్రభువు చంపేటట్లు చేస్తాం. ఈ కంప (ముండ్లు) తినేవాడివల్ల ఉపయోగం ఏముంది ?

పులి ఇలా అంది - 'ప్రభువు ఇతడికి అభయం ఇచ్చి అనుగ్రహించాడు. అలాంటప్పుడు ఇదెలా సంభవం ?'

మూ. కాకో బ్రూతే - "ఇహ సమయే పరిక్షీణః స్వామీ పాపమపి కరిష్యతి.

యతః -

శ్లో. త్యజేత్ కుదారా మహిలా స్వపుత్రం
భాదేత్ కుదారా భుజగీ స్వమణ్ణమ్,

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం

క్షిణా నరా నిష్కరుణా భవన్తి.

60

అన్యచ్చ -

శ్లో. మత్తః ప్రమత్త శోచన్మత్తః శ్రాన్తఃక్రుద్ధో బుభుక్షితః,
లుబ్ధో భీరు స్త్వరాయుక్తః కాముకశ్చ న ధర్మవిత్.

61

ఇతి సజ్జీవ్య సర్వే తే సింహాన్రికం జగ్ముః.

అను. కాకి ఇలా చెప్పింది-‘ఇప్పుడు స్వామి ఆకలిచే బాధపడుతున్నాడు. అందువల్ల పాపకార్యం అయినా చేస్తాడు. ఏలననగా—

ఆకలిచే అలమడించే అడది తన కొడుకును వదలివేస్తుంది. పాము తన గుడ్డును తింటుంది. కనుక ఆకలిచే నకనకలాడే వాడు చేయని పాపం ఏముంది ? ఆవదలచే క్షిణించినవారు దయాహీనులై ఉంటారు.

60

మరియూ—మదించినవాడు (అహంకారి), జాగ్రత్తరేనివాడు, పిచ్చివాడు, బడిలినవాడు, క్రోధంచే ఒడలు తెలియనివాడు, ఆకలిగొన్నవాడు, లోభివాడు, పిఠికివాడు, తొందరపాటువాడు, కాముకుడు అనే ఈ పదిమంది ధర్మం గుర్తింపరు.’

61

ఇలా తలంచి అవి మూడూ సింహంవద్దకు పోయాయి.

మూ. సింహేనోక్తమ్-“అహారార్థం కిఞ్చిత్ ప్రాప్తమ్?”. తై రుక్తమ్-‘దేవ! యత్నాదపి న ప్రాప్తం కిఞ్చిత్?’. సింహేనోక్తమ్-‘కోఽదునా జీవనోపాయః?’. కాకో వదతి-“దేవ! స్వాధీనాఽఽహార పరిత్యాగాత్ సర్వనాశోఽయ ముపస్థితః” సింహేనోక్తమ్-‘అత్రాఽఽహారః కః స్వాధీనః?’. కాకః కర్ణే కథయతి-“చిత్రకర్ణ” ఇతి. సింహో భూమిం స్పృష్ట్యా కర్ణౌ స్పృశతి. అబ్రవీచ్చ-‘అభయవాచం దత్వా దృతోఽయ మస్మాభిః, తత్కృతమేవం సమృపతి? తథాహి-

శ్లో. స భూప్రదానం న సువర్ణదానం

న గోప్రదానం న తథాఽన్నదానమ్,

యథా వద నీహ మహాప్రదానం
సర్వేషు దానే ష్యథయప్రదానమ్.
అన్యచ్ఛ-

62

శ్లో. సర్వకామసమృద్ధస్య హ్యశ్వమేదస్య యత్పలమ్,
తత్పలం లభతే సమ్యక్ రక్షితే శరణాఽఽగతే.

63

అను. సింహం ఇలా అడిగింది. 'భోజనానికి ఏదేని(జంతువు)లభించిందా?' అవి ఇలా అన్నాయి. 'ఎంతగా యత్నించినా ఏమీ లభింపలేదు.' సింహం మరలా అడిగింది. 'అలా అయితే ఇప్పుడు బ్రతికే ఉపాయం ఏమి?' అందుకు కాకి. 'దేవా! స్వాధీనంలో ఉండే అహారాన్ని వదలుకోదంవల్ల ఈ సర్వనాశం ప్రాప్తించింది' అని చెప్పింది. అది విని సింహం ఇలా అంది. 'ఇచ్చట మన అధీనంలో ఏ ఆహారం ఉంది? అంతట కాకి సింహం చెవిదగ్గరకు పోయి మెల్లగా. 'చిత్రకర్ణుడు' అని చెప్పింది. ఆ మాట వినగానే సింహం భూమిని తాకింది. చెవులు మూసికొంది. ఇలా చెప్పింది. 'మనం అతనికి అభయదానం ఇచ్చి ఇక్కడ ఉంచుకున్నాం. అలాంటప్పుడు ఇది ఎలా సంభవం అవుతుంది?' ఎందుకనగా.

భూదానం, సువర్ణదానం, గోదానం, అన్నదానం ఇలాంటివి అన్నీ అభయదానంతో సమానం గావు. అభయదానం 'సర్వదానశ్రేష్ఠం' అని అంటారు. 62

మరియూ, సర్వకామాలను అనుగ్రహించే అశ్వమేధయాగంవల్ల లభించే పుణ్యం కేవలం శరణుజొచ్చినవాణ్ణి రక్షించడంవల్ల లభిస్తుంది.' 63

మూ. కాకో బ్రూతే- 'నాఽసౌ స్వామినా వ్యాపాదయితవ్యః. కిన్త్రస్మాభిరేవ తథా కర్తవ్యం యథాసౌ స్వదేహదాన మగ్గీకరోతి. సింహ స్రచ్చత్వా తూష్టిం స్థితః. తతోఽసౌ లబ్ధాఽవకాశః కూటం కృత్వా సర్వానాదాయ సింహాన్నికం గతః. అథ కాకేనోక్తమ్- 'దేవ! యత్నాద ప్యాహారో న ప్రాప్తః. అనేకోపవానక్లిష్టశ్చ స్వామీ. తదిదాసిం మదీయం మాంస ముపభుజ్యతామ్. యతః-

శ్లో. స్వామిమూలా భవన్త్యేవ సర్వాః ప్రకృతయః ఖలు,
సమూరేష్యపి వృక్షేషు ప్రయత్నః సఫలో నృణామ్.

64

అను. అది విని కాకి ఇలా చెప్పింది-‘ప్రభువులు ఆ ఒంటెను చంపవలసిన. ఆవసరం లేదు. అతనే (ఒంటెయే) తన దేహాన్ని సమర్పించే ఉపాయం మేము ఏదేని చేస్తాం’. ఆ మాటకు సింహం మౌనం వహించింది. కాకి అలా ఉండడమే ఆంగీకారంగా అవకాశంగా భావించింది. తన మిత్రులైన పులితో నక్కతో కలిసింది. కవచమంత్రం నిర్మించింది. పిమ్మట అందరినీ వెంట నిడుకొని సింహం వద్దకు పోయింది. ఇలా విన్నవించింది-“దేవా! ఎంత ప్రయత్నించినా ఆహారం లభించలేదు. ఉపవాసాలు అధికంగా చేసి ప్రభువులు కృశించారు. కనుక ఇప్పుడు నా మాంసం తినండి. వీలనన-

ప్రజల కందరికి ప్రభువే మూలం గదా. మూలం గల్గిన [[వేళ్ళుగల] పుష్కల విషయంలో చేసిన ప్రయత్నమే నరులకు ఫలితాన్నిస్తుంది. 64

మూ. సింహానో క్రమ్-“భద్ర! వరం ప్రాణపరిత్యాగో న పున రీదృశే కర్మణి ప్రవృత్తిః. జమ్ముకేనాఽపి తథోక్తమ్. తతః సింహానో క్రమ్-‘మైవమ్’. అథ వ్యాప్రేణో క్రమ్-‘మద్దేహేన జీవతు స్వామి. సింహానో క్రమ్-‘న కదాచి దేవ ముచితమ్. అథ చిత్రకర్ణోఽపి జాత విశ్వాన స్తథైవాఽఽత్యదేహదానమాహ. తత స్తద్వచనా త్రేన వ్యాప్రేణా సౌ కుక్షిం విదార్య వ్యాపాదితః సర్వై ర్భక్షితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి-‘మతి ర్దోలాయతే సత్యమ్’ ఇత్యాది.

అను. అంత సింహం ఇలా అంది. ‘శుభమూర్తి! ప్రాణాలు విడువడం అయినా మంచిదే కానీ ఇలాంటిపని చేయడం మాత్రం వద్దు. తర్వాత నక్కయూ అలాగే (కాకివలెనే) చెప్పింది. దానికినీ సింహం-‘అలా వద్దు’-అని పల్కింది. ఆ మీదట పులియూ-‘నాదేహం తిని ప్రభువులు జీవించండి’-అని విన్నవించింది. అందుకునూ సింహం-‘ఎప్పటికీ ఇలా చేయడం సముచితం గాదు’ అని చెప్పింది.. అప్పుడు చిత్రకర్ణుడు ఆ మూడింటిని అలా అనడంతో తనకు అపాయం లేదనే నమ్మకం పొందింది-‘ప్రభూ! నన్ను భక్షించి జీవించండి’ అని విన్నవించింది. అది అలా అనగానే పులి దానిమీదికి దూకింది. పొట్టను చీల్చి చంపింది. అందుచే నేను-(మేఘవర్షుడు అనే కాకిని) చెప్పతూన్నాను-‘నీచుం మాటలచే సజ్జనుల మనస్సు నైతం సందేహం పొందుతుంది.’ ఇత్యాది (99 వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. తత స్త్రుతీయధూర్తవచనం శ్రుత్వా స్వమతిభ్రమం
నిశ్చిన్య ఛాగం త్యక్త్వా బ్రాహ్మణః స్నాత్వా గృహం యయా.
ఛాగశ్చ తైర్ధూరై ర్నిత్వా భక్షితః. అతోఽహం బ్రవిమి-‘ఆత్మోపమ్యేన
యో వేత్తి’- ఇత్యాది.

రాజాఽఽహ-‘మేఘవర్ణ ! కథం శత్రుమధ్యే త్వయా సుచిర
ముషితమ్ ? కథం వా తేషా మనునయః కృతః ?’

అను. తర్వాత కొంతదూరం రాగానే మూడవవంశకుడు వచ్చి అలాగే
(‘ఏమి ? కుక్కను ఎత్తుకొని పోతున్నావు’ అని) అన్నాడు. అది వినగానే ఆ
బావడు-‘తనకే మతిచెడి కుక్కను కొన్నాను’-అని నిశ్చయించాడు. ఆ మేక
పోతును అచ్చటనే వదలివేశాడు. కుక్కను తాకిన దోషం పోయేందుకై దాపున
ఉండే నదికి పోయి స్నానం చేశాడు. ఇంటికి పోయాడు. పిమ్మట ఆ మోస
గాండ్రు ఆ మేకపోతును తీసికొనిపోయారు. హాయిగా భక్షించారు. అందుచే నేను
(మేఘవర్ణుడను) చెప్పుతున్నాను - “తనవలె ఎవడు దుష్టుని తలుస్తాడో”-
ఇత్యాది-(గీరి శ్లోకభావం చూడుడు)

రాజా అడిగాడు-‘మేఘవర్ణ ! నీవు శత్రువుల మధ్య చాలా కాలం ఎలా
ఉండగల్గావు ? ఎలా వారిని ఆత్మీయుల్ని చేసుకున్నావు ?”.

మూ. మేఘవర్ణ ఉవాచ-‘దేవ! స్వామికార్యార్థితయా స్వప్రయో
జనవశాద్భ్యా కిం కిం న క్రియతే ? పశ్య-

శ్లో. లోకో వహతి కిం రాజన్ న మూర్ఖా దగ్ధమిన్ద్రనమ్,
ఇలయన్త్యపి వృక్షాజ్ఞిం నదీవేలా నికృన్తతి.

65

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. స్కన్ధేనాఽపి వహేచ్ఛత్రాన్ కార్య మాసాద్య బుద్ధిమాన్,
యథా వృద్ధేన సర్పేణ మణ్డాకా వినిపాతితాః.

66

రాజాఽఽహ-‘కథమేతత్’ మేఘవర్ణః కథయతి-

అను. మేఘవర్షుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు-“దేవా! ప్రభుకార్యాన్ని నెఱవేర్చేందుకు అలాగే స్వార్థాన్ని సాధించేందుకు మానవుడు ఏ పని అయినా చేస్తాడు. చూడండి-

ఓ రాజా! కార్చేందుకై కట్టెలను మానవుడు నెత్తిన మోస్తున్నాడు. అలాగే నదీప్రవాహం చెట్లకాళ్ళను (ప్రేళ్ళను) కడుగుతూనే దాన్ని (చెట్టు) పెళ్ళి గించివేస్తున్నది. 65

విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-‘బుద్ధిమంతుడైనవాడు తన అవసరాన్ని బట్టి శత్రువులనైనా భుజంపై ఉంచుకొని మోయాలి. ముసలిపాము కప్పంను అలాగే మోసి భక్షించింది. 66

రాజు అడిగాడు-‘అదెట్లు?’ మేఘవర్షుడు చెప్పసాగాడు-

11. మన్దవిషసర్పకథా

[మందవిషుడు అనే పాము కథ]

మూ. అస్తి జీర్ణోద్ధ్యానే మన్దవిషో నామ సర్పః. సోఽతిజీర్ణతయా స్వాహారమ ప్యన్వేష్టు మక్షమః సరస్తీరే పతిత్వా స్థితః. తతో దూరా దేవ కేనచిన్మణ్ణాకేన దృష్టః పృష్టశ్చ- ‘కిమితి భవా నాహారం నాఽన్విష్యతి?’ సర్వోఽవదత్-‘గచ్ఛ భద్ర! కి నై మమ మన్దభాగ్యస్య వృత్తాంత ప్రశ్నేన?’. తతః సజ్ఞాతకౌతుకః స భేకః-‘సర్పథా కథ్యతామ్’ ఇత్యాహ. సర్వోఽప్యాహ-‘భద్ర! బ్రహ్మపురవాసినః శ్రోత్రియస్య కౌన్డిన్యస్య పుత్రో వింశతివర్షదేశీయః సర్వగుణసమ్పన్నో దురైవా న్మయా నృశంసేన దష్టః. తతస్తం సుశీలనామానం పుత్రం మృత మవలోక్య, శోకేన మూర్ఛితః కౌణ్డిన్యః పృథివ్యాం లులోఠ. అనన్తరం బ్రహ్మపుర వాసినః సర్వే బాన్ధవా స్తత్రాఽఽగత్యోపవిష్టాః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉత్సవే వ్యసనే యుద్ధే దుర్భిక్షే రాష్ట్రవిప్లవే,
రాజద్వారే శ్మశానే చ య స్థితి స జాన్తవః.

67

అను. ఒకానొక ప్రాచీనమైన తోటలో మందవిషుడు అనే పాము నివసించేది. ఆ పాము చాల ముసలిది. తన తిండినినైతం వెదకి సంపాదించుకొనే శక్తి లేనిది. అందువల్ల కొలనుఒడ్డున నిశ్చలంగా పండుకొని ఉంది. అంత ఆ పామును దూరంనుండియే ఒకానొక కప్ప చూచింది. ఇలా అడిగింది-"తాము ఆహారాన్నినైతం ఎందుకు వెదుకటం లేదు? పాము-"పొమ్ము. ఈ దురదృష్టవంతుడి విషయం నీ కెందుకు?" అని చెప్పింది. ఆ మాటతో ఆ కప్పకు తెలుసుకోవాలి అనే కోరిక అధికం అయింది. అందుచే-'తప్పక చెప్పండి' అని గట్టిగా అడిగింది. అంత పాము ఇలా చెప్పింది-"ఋభుమూర్తి! బ్రహ్మపురంలో కొండి న్యుడు అనే బావడు ఉన్నాడు. అతడికి సుశీలుడు అనే పుత్రుడు ఉండేవాడు. ఆ పుత్రుడు మిక్కిలి గుణవంతుడు. వయస్సు ఇరువదియేండ్లు. అతన్ని దురదృష్టం కొద్దీ కఠినుడనై నేను కఱచాను. (అతను చచ్చాడు). మరణించిన పుత్రుణ్ణి కొండి న్యుడు చూచాడు. వెంటనే దుఃఖించే మూర్ఛ నందాడు. నేలపై పడి పొరలాడు. అప్పుడు బ్రహ్మపురవాసులైన అతడి బంధువులు అంతా వచ్చారు. అచ్చట కూర్చున్నారు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-వివాహదిఉత్సవం, రోగాదియైన ఆవద, యుద్ధం, ఖామం, దేశంలో ఏదేని అరాజకస్థితి, రాజసభ, శ్మశానభూమి (శవ సంస్కారం?) అనే ఈ ఏడింబిలో తోడుపడేవాడే బంధువు అనబడుతాడు. 67

మూ. తత్ర కపిలో నామ స్నాతకోపవదత్-ఆరే కౌణ్ఠిన్య!
మూఢోఽసి, యేనైవం విలవసి. శృణు-

శ్లో. క్రోడీకరోతి ప్రథమం యదా జాత మనిత్యతా,
దాత్రీవ జననీ పశ్చాత్ తదా శోకస్య కః క్రమః.

68

తథా చ-

శ్లో. క్య గతాః పృథివీపాలాః సనైన్యబలవాహనాః,
వియోగసాక్షిణీ యేషాం భూమిరద్యాపి తిష్ఠతి.

69

తదా చ_

శ్లో. జాతస్య హి ద్రువో మృత్యుర్ద్రవం జన్మ మృతస్య చ,
అద్య వాఽబ్ధిశతాన్తే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ద్రువః. 70

అను. ఆ బంధువులలో కపిలుడు అనే స్నాతకుడు (విద్య ముగించిన వాడు త్వరలో వివాహం చేసికొనే స్థితిలో ఉండేవాడు) ఇలా బోధించాడు - 'ఒరీ కొండిన్యా! ఇలా బోధిస్తూన్నావు ఎంత మూర్ఖుడివిరా! చినుము.

జనింపగానే అనిత్యత (మృత్యువు) అనేది పెంపుడుతల్లి వలె శిశువును తన ఒడిలోకి తీసుకొంటుంది. ఆ తర్వాత తల్లి తీసుకొంటుంది. అలాంటప్పుడు దుఃఖింపవలసిన అవసరం ఏముంది? 68

మరియూ-సేన, బలిం, రథహయాదివాహనాలు గల ఆ ప్రభువులంతా ఎచ్చటికి పోయారు? వారు అలా పోవడం చూచిన ఈ భూమి నేటికీ వదిలంగానే ఉంది.

మరియూ-పుట్టినవాడికి చావూ-చచ్చినవాడికి పుట్టుకా పరమసత్యాలు. నేడు గానీ లేక నూరేండ్లకుగానీ ప్రాణులకు మరణం తప్పదు. 70

మూ. అపరశ్చ-

శ్లో. కాయః సన్నిహితాపాయః సమృదః పద మాపదామ్,
సమాగమాః సాపగమాః సర్వముత్పాది భజ్జురమ్. 71

శ్లో. ప్రతిక్షణ మయం కాయః క్షీయమాణో న లక్ష్యతే,
అమకుమ్భ ఇవామ్బుష్ఠో విశిర్ణః సన్ విభావ్యతే. 72

శ్లో. ఆసన్నతరతా మేతి మృత్యుర్జ్వలై ర్ధినే దినే,
ఆఘాతం నీయమానస్య వద్యస్యేవ పదే పదే. 73

అను. మరియూ-శరీరం ప్రతిక్షణం ఆపామౌఝ్ముఖంగా ఉంటుంది. సంపదలు ఆపదలకు స్థానాలు. కలయికలు ఎడబాటుతో గూడినవి. పుట్టేది అంతా నశించేదే. 71

నీటితో నిండిన వచ్చి మట్టిపాత్ర పూర్తిగా కఱగిన తర్వాతనే తెలుస్తుంది. ముందుగా తెలియదు. (మరణిస్తే తెలుస్తుంది). 72

వధ్యభూమికి తీసికొని పోబడే ప్రాణికివలె ప్రతిప్రాణికి దినదినం మృత్యువు మిక్కిలి దగ్గర ఆవుతూనే ఉంది. 73.

మూ. యతః-

శ్లో. అనిత్యం యౌవనం రూపం జీవితం ద్రవ్యసంఘాతః,
ఐశ్వర్యం ప్రియసంవాసో ముహ్యే తత్ర న పణ్డితః. 74

శ్లో. యథా కాష్ఠాఞ్చ కాష్ఠాఞ్చ సమేయాతాం మహోదధౌ,
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం తద్వద్భూతసమాగమః. 75

శ్లో. యథా హి పథికః కశ్చి చ్ఛాయా మాశ్రిత్య తిష్ఠతి,
విశ్రమ్య చ పునర్గచ్ఛే తద్వద్భూతసమాగమః. 76

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. పఞ్చభి ర్నిర్మితే దేహే పఞ్చత్వం చ పునర్గతే,
స్వాం స్వాం యోని మనుప్రాప్తే తత్ర కా పరిదేవనా. 77

అను. ఏలనన-యవ్వనం, అందం, జీవితం, కూడబెట్టిన ధనం, ఐశ్వర్యం, ప్రియజనులతోడి సహవాసం-ఇత్యాదులు అన్నీ శాశ్వతం కాదు. అందువల్ల జ్ఞాని అయినవాడు వాటిపై ఆసక్తుడు కారాడు. 74

సముద్రంలో [అలల తాకిడిచే] ఒక కఱ్ఱ ఇంకొక కఱ్ఱా కలుస్తాయి. మరలా అదే అలల తాకిడిచే విడిపోతాయి. అలాగే ప్రాణుల కలయిక (ఎడ బాటన్నూ) సంభవిస్తుంది. 75

ఒక బాటసారి (ఎండకు అలసి) ఒక చెట్టుక్రింద చేరి విశ్రమిస్తాడు. అలసట తీరగానే లేచిపోతాడు. అలాగే ప్రాణుల కలయిక అని తలంచాలి. 76

మరియూ-ఈ శరీరం పంచభూతాలచే (వాటి కలయికచే) నిర్మింపబడింది.

మరణం అంటే ఏ భూతతత్త్వం ఆ భూతతత్త్వంలో చేరడమే. అందుకై విచారించడం దేనికి ? 77

శ్లో. యావతః కురుతే జన్తుః సమృద్ధా నృనసః ప్రియాన్,
తావన్తోఽస్య నిఖన్యన్తే హృదయే శోకశఙ్కహః. 78

శ్లో. నాఽయ మత్యన్తసంవాసో లభ్యతే యేన కేనచిత్,
అపి స్వేన శరీరేణ కిముతాఽన్యేన కేనచిత్. 79
అపి చ-

శ్లో. సంయోగోఽహి వియోగస్య సంసూచయతి సమృవమ్,
అనతిక్రమణీయస్య జన్మ మృత్యో రివాగమమ్. 80

శ్లో. అపాతరమణీయానాం సంయోగానాం ప్రియైః సహ,
అపథ్యానా మివాన్నానాం పరిణామోఽతిదారుణః. 81
అపరం చ-

శ్లో. ప్రజన్తి న నివర్తన్తే స్తోతాంసి సరితాం యథా,
ఆయుర్రాదాయ మర్యానాం తథా రాత్ర్యహసీ నదా. 82

అను. మానవుడు తన మనస్సునకు ప్రీయమైన సంబంధాలను ఎంత పరిమాణంలో చేస్తాడో, అంత పరిమాణంలో ఆ సంబంధాలు వియోగసమయంలో హృదయశల్యాలై బాధిస్తాయి. 78

ఈ ప్రపంచంలో చిరకాలసహవాసం అనేది ఎవడితోనూ సంభవింపదు. తుదకు తన శరీరంతోనే అసంభవం. అలాంటి దశలో ఇతరుడితో ఏమనాలి? 79

మరియూ-సంయోగం అనేది వియోగానికి సూచన అని గ్రహించాలి. అలాగే జన్మ అనేది అవశ్యం సంభవించే మరణానికి స్మారకం అనుకొనాలి. 80

ప్రియజనుల తోడి కలయికలు అవత్యభోజనాల వలె పైకి అందంగా

కనబడినా వాటి పరిణామాలు అనగా ఎడబాటులు మిక్కిలి దారుణంగా ఉంటాయి 81

ఇంకనూ-నదుల ప్రవాహాలు ముందుకు పోవడమే కాని ఎలా వెనుకకు రావో అలాగే అహోరాత్రాలు ప్రాణుల ఆయువును క్షీణింపజేస్తాయే గాని పెంచవు. 82

శ్లో. సుఖాస్వాదపరో యస్తు సంసారే సత్సమాగమః,
స వియోగావసానత్వాద్ దుఃఖానాం దురి యుజ్యతే. 83

శ్లో. అత ఏవ హి నేచ్ఛన్తి సాధవః సత్సమాగమమ్,
యద్వియోగాఽసిలూనస్య మనసో నా న్తి భేషజమ్. 84

శ్లో. సుకృతాన్యపి కర్మాణి రాజభిః సగరాదిభిః,
అథ తాన్యేవ కర్మాణి తే చాఽపి ప్రలయం గతాః. 85

అను. ఈ ప్రపంచంలో సజ్జన స్నేహం సుఖమైన రుచి గలదిగా చెప్పబడుతుంది. కాని అదియూ వియోగంవల్ల నశించేది కావడంతో దుఃఖాలతో మొదటగా గణింపబడుతుంది. 83

ఇందువల్లనే సజ్జనులు సజ్జన స్నేహాన్ని నైతం కోరరు. ఏలనన-వారి ఎడబాటుచే ఖండితమైన మనస్సున చక్కదిద్దేందుకు ఔషధం ఏదీ లేదు. 84

సగరుడు మొదలైన చక్రవర్తులు ఎన్నో పుణ్యకార్యాలు చేశారు. కాని వారు నశించారు. వారి పుణ్యకార్యాలు నశించాయి. (కర్త మరియు కర్మ రెండూ నశించాయి). 85

శ్లో. సజ్ఞోన్య సజ్ఞోన్య తముగ్రదణ్డం
మృత్యుం మనుష్యస్య విచక్షణస్య,
వర్షామ్బుసిక్తా ఇవ చర్మబన్ధాః
సర్వే ప్రయత్నాః శిథిలీభవన్తి. 86

శ్లో. యామేవ రాత్రిం ప్రథమా ముపైతి
గర్భే నివాసం నరపీఠ ! లోకః,

తతఃప్రభృ త్యన్తలితప్రయాణః

స ప్రత్యహం మృత్యునమీప మేతి.

87

అను. విద్వాంసుడైన మానవుడు భయంకరశిఖరపమైన మరణాన్ని గూర్చి (దాన్ని జయించేందుకై) మాటిమాటికి ఆలోచించాడు. కాని అతడి ప్రయత్నాలు అన్నీ వర్షాజలంజే తడిసి ఉబ్బిన చర్మం కుట్టవలె నిరుపయోగాలు అయినాయి. అనగా మృత్యువిజయం ఎవ్వరికీ సాధ్యం గాదు-అని భావం. 86

ఓ రాజా ! ఏ మొదటిరాత్రిని గర్భంలో ప్రాణి పడినాడో అప్పటినుండియే అతను ప్రతిదినం జారని గమనంతో మరణసమీపం పోతూ ఉన్నాడు. 87

మూ. అథ సంసారం విచారయ; శోకోఽయ మజ్ఞానస్య ప్రపశ్నః.

పశ్య-

శ్లో. అజ్ఞానం కారణం న స్యాద్ వియోగో యది కారణమ్,

శోకో దినేషు గచ్ఛత్సు వర్తతా మపయాతి కిమ్.

88

తద్ భద్ర ! తద్ ఆత్మాన మనునన్దేహి, శోకచర్చాం చ పరిహర. యతః-

శ్లో. అకాణ్డపాతజాతానాం గాత్రాణాం మర్మభేదినామ్,

గాఢశోకప్రహారాణా మచి న్యైవ మహాషధమ్.

89

అను. ఇక సంసారవిషయం విచరింపుము. ఈ దుఃఖం అంతా అజ్ఞానం యొక్క విస్తృతియే. చూడుము.

దుఃఖానికి కారణం అజ్ఞానం కాక వియోగమే (ఎడబాడే), అయితే, చినాలు గడచినచో దుఃఖం వృద్ధి పొందవలసి ఉంటుంది. కానీ మెల్లమెల్లగా దుఃఖం తగ్గుతూనే ఉంది. అందుచే అజ్ఞానమే దుఃఖానికి కారణం. 88

కనుక ఓ శుభమూర్తి ! ఆత్మను అన్వేషింపుము. దుఃఖచర్చను వదిలివేయుము. ఏలనన.

ఆకస్మికంగా వచ్చివడేచీ, శరీరమర్మస్థలాలను భేదించేచీ అయిన గాఢ

దుఃఖాలనే గాయాలకు శ్రేష్ఠమైన ఔషధం ఏమిటంటే-ఆ దుఃఖాలను తలంచక ఉండడమే. అనగా దుఃఖాలను మాటిమాటికి తలంచడంవల్ల దుఃఖం పెరుగుతుందే గాని తగ్గదు. 89

మూ. తత స్తద్వచనం నిశమ్య ప్రబుద్ధ ఇవ కౌణ్డిన్య ఉత్తాయా
అబ్రహీత్-‘తదల మిదానీం గృహనరకవాసేన, వనమేవ గచ్ఛామి’.

కపిలః పునరాహ-

శ్లో. వనేఽపి దోషాః ప్రభవన్తి రాగిణాం
గృహేఽపి పశ్యేన్ద్రియనిగ్రహ స్తపః,
అకుత్సితే కర్మణి యః ప్రవర్తతే
నివృత్తరాగస్య గృహం తపోవనమ్. 90

యతః-

శ్లో. దుఃఖితోఽపి చరే ధర్మం యత్ర కుత్రాఽఽశ్రమే రతః,
సమః సర్వేషు భూతేషు న లిజ్గం ధర్మకారణమ్. 91

అను. అప్పుడు కౌండిన్యుడు అతడి మాటలు వినిగానే నిద్రనుండి మేల్కొన్నవాడు వలె లేచాడు. ఇలా అన్నాడు-‘ఈ సంసారం అనే నరకంలో నివసించడం ఇక చాలు. అడవికే పోతాను’.

అది విని కపిలుడు మరలా ఇలా చెప్పాడు.

విషయవాసన గలవారికి అడవికిపోయినా కామక్రోధాదిదోషాలు సంభవిస్తాయి. పంచేంద్రియాలను నిగ్రహించినవారికి ఇంటిలో ఉన్నా తపస్సు చేయగలరు. అనగా వారు తాపసులే. శాస్త్రంచే నిందింపబడని (శాస్త్రసమ్మతమైన) కర్మలు ఆచరిస్తూ విషయవాసనలు వదలి చరించేవాడికి ఇట్లే తపోవనం. 90

ఏలనన-ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్నా సర్వప్రాణులయందు సమబుద్ధిగలవాడై దుఃఖావస్థలోనూ ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. అంతేగాని సంన్యాసాదివేషాలు ధర్మకారణాలు గాజాలవు. 91

మూ. ఉత్తరార్క-
 శ్లో. వృత్త్యర్థం భోజనం యేషాం సంతానార్థార్క మైదునమ్,
 వాక్ సత్యవచనార్థాయ దుర్గాణ్యపి తరన్తి తే. 92

తథాహి-

శ్లో. ఆత్మానదీ సంయమపుణ్యతీర్థా
 సత్యోదకా శీలఘటా దయోర్మిః,
 తత్రాభిషేకం కురు పాణ్డుపుత్ర !
 న వారిణా శుభ్యతి చాన్తరాత్మా. 93

అను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-జీవించడానికై భుజించేవారూ, సంతానం
 కొరకై దాంపత్యం అనుభవించేవారూ, సత్యరక్షణకై భాషించేవారూ అయిన
 మహాత్ములు (మాత్రమే) కష్టాలను తరిస్తారు. 92

మరియు మహాభారతంలో భీష్ముడు ధర్మరాజుకు ఇలా బోధించాడు-

ఓ పాండునందనా ! ఈ ఆత్మయే ఒక నది. సంయమజీవితమే ఇందలి
 పుణ్యతీర్థప్రదేశం. సత్యమే జలం. శీలమే తీరం. దయయే తరంగములు. ఈ
 విధమైన పుణ్యనదిలో స్నానం చేస్తే అంతరాత్మ పవిత్రం అవుతుంది. కేవలం
 బాహ్యజలంచే శుద్ధం గాదు. 93

మూ. విశేషతత్త్వ-

శ్లో. జన్మ-మృత్యు-జరా-వ్యాధి-వేదనాభి రుపద్రుతమ్,
 సంసార మిమ మత్యంత మసారం త్యజతః సుఖమ్. 94

యతః-

శ్లో. దుఃఖమేవాస్తి న సుఖం యస్మాత్త దుపలక్ష్యతే,
 దుఃఖార్తస్య ప్రతీకారే సుఖసంజ్ఞా విధీయతే. 95

ముఖ్యంగా పుట్టడం, చావడం, రోగం, ముసలితనం, బాధలు ఇత్యాదికంచే
 నిండిన ఈ సారహీనమైన ప్రపంచాన్ని విడవడమే సుఖం. 99

ఏలనన-ఈ ప్రపంచంలో దుఃఖమే ఉంది. సుఖం లేదు. అందుచే అంతటా దుఃఖమే కనబడుతుంది. దుఃఖం తొలగించుకొనేందుకు చేసే ప్రయత్నానికే సుఖం అనే పేరు పెట్టబడుతుంది". 95.

మూ. కౌణ్ఠిన్యో బ్రూతే-‘ఏవమేవ’. తతోఽహం తేన శోకాఽఽ కులేన బ్రాహ్మణేన శప్రో యద్-‘అద్యాఽఽరభ్య మణ్ణాకానాం వాహనం భవిష్యసి’ ఇతి. కపిలో బ్రూతే-‘సమృత్యుపదేశాఽ సహిష్టు రృవాన్. శోకాఽఽవిష్టం తే హృదయమ్. తథాపి కార్యం శృణు-

శ్లో. సజ్ఞః సర్వాత్మనా త్యాజ్యః స చేత్ త్యక్తుం న శక్యతే,
న సద్విః సహ క ర్తవ్యః సతాం సజ్ఞో హి భేషజమ్. 96.

అన్యచ్చ-

శ్లో కామః సర్వాత్మనా హేయః స చే ద్ధాతుం న శక్యతే,
స్వభార్యాం ప్రతి క ర్తవ్యః నైవ తస్య హి భేషజమ్. 97

అను. కౌండిన్యుడు-‘అలాగే’ అని అన్నాడు. పిమ్మట పుత్రశోకంచే పీడితుడైన ఆ కౌండిన్యుడు-‘నీవు నేటినుండి కప్పలకు వాహనం అయ్యేదవు’ అని నన్ను శపించాడు.

అంత కపిలుడు కౌండిన్యుడితో ఇలా అన్నాడు-‘ప్రస్తుతం ఆశాంతితో ఉన్నావు. అందుచే ఉపదేశం గ్రహించడానికి అయోగ్యుడవు. అయినా నీకు. క ర్తవ్యం బోధిస్తాను. విను-

సంసర్గం (సంబంధం) వదైనా ఈ ప్రపంచంలో విడవదగిందే. కాని. దాన్ని పూర్తిగా విడువడానికి వీలుగానిచో మంచివారితో చేయాలి. ఏలనన సజ్జన. స్నేహమే సంసారరోగాలకు మంచి ఔషధం. 96.

మరియూ-అలాగే కామవాసనయూ పూర్తిగా విడువదగిందే. అది పూర్తిగా విడువడానికి వీలుగానిచో భార్యద్వారా కామాన్ని తీర్చుకోవచ్చును. భార్యయే. కామానికి తగిన ఔషధం. 97

మూ. ఏతచ్చృత్వా స కౌణ్ఠిన్యః కపిలోపదేశామృత-ప్రశాంత-

శోకాఽఽకులో యథావిధి దణ్ణగ్రహణ మకరోత్, అతో బ్రాహ్మణ-
శాపా న్మణ్ణాకాన్ వోధు మత్ర తిష్ఠామి". ఇతి. అనంతరం తేన మణ్ణా
కేన గత్వా మణ్ణాకనాథస్య జాలపాదనామ్నోఽగ్రే తత్ కథితమ్.
తతోఽసా వత్రాఽఽగత్య మణ్ణాకనాథ స్తస్య సర్పస్య పృష్ఠ మారూ
ఢవాన్. స చ సర్పస్తం పృష్ఠే కృత్వా చిత్రపదక్రమం బ్రజామ.

అను. కౌండిన్యుడు కపిలుడి వాక్కులను విన్నాడు. వెంటనే అమృత
వర్షంవంటి ఆ వాక్కులచే అతడి హృదయతాపం చల్లారిపోయింది. అందుచే
అతను సంసారం వదలి సంన్యాసం స్వీకరించాడు అంతట నేను (సర్పమును
అయిన నేను) బ్రాహ్మణశాపాన్ని అనుసరించి కప్పలను మోయడానికై ఇచ్చట
ఉన్నాను.'

సర్పం చెప్పిన ఈ విషయం అంతా విన్నది ఆ కప్ప. వెంటనే అది కప్పల
రాజు అయిన జాలపాదుడివద్దకు పోయింది. ఈ సంగతినంతా అతడితో చెప్పింది.
తోడనే జాలపాదుడు (కప్పలరాజు) సర్పంవద్దకు వచ్చాడు. సంతోషంతో ఆ
పాముయొక్క పీపుమీదికి ఎక్కాడు. అప్పుడు ఆ పాము ఆ మండుకరాజును
క్రిందపడకుండా సావధానంగా బహువిధచిత్రగమనాలతో త్రిప్పింది.

మూ. పరేద్యు శ్చలితు మసమర్థం తం మణ్ణాకనాథోఽవదత్-
'కిమద్య భవాన్ మన్దగతిః. సర్పో బ్రూతే- 'దేవ! ఆహారవిరహా దన
మర్థోఽస్మి

మణ్ణాకనాథోఽవదత్- 'అస్మదాజ్ఞయా మణ్ణాకాన్ భక్షయ'. తతః
స సర్పః- 'గృహీతోఽయం మహాప్రసాదః'-ఇత్యుక్తౌ క్రమశో సర్వాన్
మణ్ణాకాన్ భాదితవాన్. అథ నిర్మణ్ణాకం సరో విలోక్య మణ్ణాకనాథోఽ-
పి తేన భాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'స్కన్ధేనాఽపి వహే చ్చత్రమ్'-
ఇత్యాది.

అను. మరుదినం కదలే బలం లేని ఆ పామును కప్పలరాజు చూచాడు.
'ఎందుకు ఇలా మెల్లమెల్లగా నడుస్తున్నావు. 'అని అడిగాడు. అందుకు పాము-
'దేవ! తిండి లేక బలహీనంగా ఉన్నాను' అని చెప్పింది. అందుకు కప్పలరాజు-

‘అయితే మా ఆజ్ఞచే కప్పలను తినుము’ అని చెప్పాడు. ‘తమ అనుగ్రహం పొందాను’ అని పామువరుసగా కప్పలను అన్నింటినీ తినివేసింది. కొంనులో కప్పలు లేకపోయేసరికి కప్పలరాజును నైతం భక్షించింది. అందుచే నేను (మేమవద్దడు- అనే కాకిని) చెప్పతున్నాను. ‘శత్రువును అవసరంకొద్దీ భుజంపై ఉంచుకొని మోయాలి- ఇత్యాది (గీరివ వద్యభావం చూడుడు).

మూ. దేవ! యాత్త్విదానీం పురావృత్తాంతకథనమ్. సర్వథా సన్ధే యోఽయం హిరణ్యగర్భో రాజా, సస్థీయతామ్ ఇతి మే మతిః’ ఇతి.

రాజోవాచ-‘కోఽయం భవతో విచారః. యతో జిత స్తావదయ మస్మాభిః. తతో యద్యస్మత్సేవయా వసతి, తదాస్తామ్. నో చే ద్విగృహ్యమ్”.

అత్రాంతరే జమ్బూద్వీపా దాగత్య శుకేనోక్తమ్-‘దేవ! సింహాల ద్వీపస్య సారసో రాజా సప్రమృతి జమ్బూద్వీప మాక్రమ్యావతిష్ఠతే’ ఇతి. రాజా ససప్రమృమం బ్రూతే-‘కిం కిమ్?’ శుకః పూర్వోక్తం కథయతి.

అను. ప్రభూ! గడిచిన విషయాలు చెప్పుకోడం వదలివేస్తాం. అన్ని విధాలా ఈ హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజు సంధికి యోగ్యుడు. కనుక సంధి చేసి కొనడం మంచిది అని నా భావం’.

అది విని రాజు (చిత్రరథుడు) ఇలా అన్నాడు. ‘నీకు ఈ విచారం దేనికి? ఇతణ్ణి మనం జయించాం. మనల్ని సేవిస్తూ (మన అడిగినంతో) ఉండేటట్లయితే ఉండనిస్తాం, లేకుంటే యుద్ధం చేస్తాం.”

ఇంతలో జంబూద్వీపంనుండి చిలుక వచ్చింది. ప్రభువుతో ఇలా విన్నవించింది. ‘దేవా! సింహాలద్వీపరాజైన సారసపక్షి జంబూద్వీపంపై దాడి చేసింది. కోటను ముట్టడించింది.’

రాజు చిలుక చెప్పింది విన్నాడు. సంభ్రమం (తొట్రబాటు) పొందాడు. ఇలా అడిగాడు ‘ఏమేమి చెప్పతున్నావు?’ చిలుక పూర్వం వాక్కునే మరల చెప్పింది.

గృధ్రః స్వగత మువాచ-‘సాదు రే చక్రవాకమన్త్రిన్! సాదు!’
రాజా సకోప మాహ-‘అస్తాం తావదయం, గత్వా తమేవ సమూల
మున్ములయామి.’

దీర్ఘ దర్శి విహస్యాహ-

శ్లో. స శరన్నేఘవత్కార్యం వృతైవ ఘనగర్జితమ్,
పరస్యార్థ మనర్థం వా ప్రకాశయతి నో మహాన్. 98

అపరఞ్చ-

శ్లో. ఏకదా స విగృహ్ణీయాత్ బహూన్ రాజాభిమాతినః,
సదర్శోఽపురగః కీదై ర్భహుభి ర్నాశ్యతే ద్రువమ్. 99

అను. గ్రద్ద తనలో ఇలా తలించింది-‘తెన్న పెబాష్ ఓ చక్రవాక
మంత్రి! సెబాష్! రాజు కోపంతో ఇలా అన్నాడు - ‘ఇతను ఇలానే ఉండనీ,
అచ్చటికి పోయి అతన్నే సమూలంగా నాశం చేస్తాం’. అది విని దీర్ఘదర్శి(మంత్రి)
నవ్వి ఇలా అన్నాడు. ‘శరత్కాలమేఘం వలె నిష్ప్రయోజనమైన గర్జనలు చేయ
రాదు. గొప్పవారు ఇతరుడికి తాము చేసే మంచినిగాని చెడ్డనుగాని ముందు
ప్రకటింపరు.’ 9

మరియూ- ఒకేసారి దాడిచేసే శత్రువు లందరితో ఎప్పుడూ యుద్ధం
చేయరాదు. ఎంతటి బలగర్వం గల పాము అయినా పెక్కుచీమలచే చంపబడు
తుంది. ఇది పరమసత్యవిషయం. 99

మూ. దేవ! కిమితి వినా సన్ధాదం గమనమస్తి? యత స్తదా
స్మాకం పశ్చాత్ ప్రకోపోఽనేన కర్తవ్యః.

అపరఞ్చ-

శ్లో. యోఽర్థతత్త్వ మవిజ్ఞాయ క్రోధస్యైవ వశం గతః,
స తథా తవ్యతే మూఢో బ్రాహ్మణో నకులాద్యథా. 100

రాజాహ-‘కథమేతత్’ -దూరదర్శి కథయతి-

అను. దేవా ! ఇచ్చట నందిని చేసికొనకుండా అచ్చటికి పోవడం ఉచితమా ? అలా చేస్తే (నంది చేసికొనకపోతే) ఇతను వెనుకనుండి మనపై దాడి చేయవచ్చును.

మరియూ-ఎవడు కార్యంయొక్క అవస్థను పరిస్థితిని గుర్తింపక కేవలం క్రోధానికి లొంగి ప్రవర్తిస్తాడో ఆ మూర్ఖుడు ముంగిసను చంపిన బ్రాహ్మణుడు వలె దుఃఖిస్తాడు.

రాజు అడిగాడు - 'అది ఎట్లు ?'

మంత్రి ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

12. బ్రాహ్మణ-నకులకథ

(బ్రాహ్మణుడు-ముంగిస కథ)

మూ. అస్తుభిజ్ఞయిన్యాం మాధవో నామ విప్రః. తస్య బ్రాహ్మణీ ప్రసూతా సా బాలాపత్యస్య రక్షార్థం బ్రాహ్మణ మవస్థాప్య స్నాతుం గతా. అథ బ్రాహ్మణాయ రాక్షః పార్శ్వణశ్రాద్ధం దాతు మాహ్వాన మాగ తమ్. తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణోఽపి సహజదారిద్ర్యా దచిన్తయత్-'యది సత్వరం న గచ్ఛామి తదాఽన్యః కశ్చి చ్ఛ్రుత్వా శ్రాద్ధం గ్రహిష్యతి. యతః-

శ్లో. ఆదేయస్య ప్రదేయస్య కర్తవ్యస్య చ కర్మణః,

క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్.

101

అను. ఉజ్జయినీనగరంలో మాధవుడు అనే బ్రాహ్మణుడు కలడు. అతడి భార్య సవప్రసూత. శిశువువద్ద భర్తను రక్షణగా ఉంచి ఆ బ్రాహ్మణి స్నానం చేయడానికి పోయింది. ఇంతలో పార్శ్వణ (పుణ్యకాల) శ్రాద్ధం రాజు ఇవ్వదలచి.

అహ్వనం పంపాడు. పుట్టుకతో దరిద్రుడైన ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ వార్త విని ఇలా తలంచాడు- 'వెంటనే పోనిచో' ఈ వార్త విని మణియొకడు పోవచ్చును. ఏలనన- ఇవ్వడం తీసుకొనడం మొదలైన కర్తవ్యకార్యాలను వెంటనే చేయాలి. అలా చేయనిచో అందలి సారస్యాన్ని కాలం పానంచేస్తుంది. అనగా అలస్యంవల్ల ఆ కార్యంలోని అందం నశిస్తుంది. లేక ఆ కార్యమే చెడిపోతుంది' అని భావం. 101

మూ. కిం తు బాలకస్యాఽత్ర రక్షకో నాస్తి. తత్ కిం కరోమి యాతు. చిరకాలపాలిత మిమం నకులం పుత్రనిర్విశేషం బాలకరజ్ఞాయాం వ్యవస్థాప్య గచ్ఛామి'-ఇత్యేవం మత్వా తథా కృత్వా గతః. తతః సైన నకులేన బాలకసమీప మాగచ్ఛన్ కృష్ణసర్పో దృష్టః. వ్యాపాద్య కోపాత్ ఖణ్డం కృత్వా భక్షితశ్చ. తతోఽసౌ నకులో బ్రాహ్మణ మాయా నై మవలోక్య రక్తవిలిప్తముఖపాదః సత్వర ముపగమ్య తచ్ఛ రణయో ర్తులోఠ. అథ స విప్ర స్తథావిధం తం దృష్ట్వా-'మమ బాల కోఽనేన భాదితః' ఇత్యవధార్య నకులం వ్యాపాదితవాన్. అనన్తరం యావ దుపసృత్యాపత్యం పశ్యతి బ్రాహ్మణ స్తావద్బాలకః సుస్థః స్వపితి. సర్పశ్చ వ్యాపాదిత స్తిష్ఠతి. తతస్త ముపకారకం నకులం నిరీక్ష్య భావితచేతాః స బ్రాహ్మణః పరం విషాద మగమత్. అతోఽహః బ్రవీమి-'యోఽర్థతత్వ మవిజ్ఞాయ'-ఇత్యాది.

కాసి బాలుణ్ణి రక్షించేందుకు ఎవరూ లేరు. ఏమి చేయాలి? కానిమ్ము, చాలకాలంగా పుత్రుడితో సమానంగా పోషించబడిన ఈ ముంగిస ఉంది. పిల్ల వాణ్ణి రక్షించేందుకు ఈ ముంగిసను ఉంచి నేను పోతాను. ఇలా తలంచి అలాగే ముంగిసను రక్షణగా ఉంచాడు. తాను (పార్వణశ్రాద్ధం గ్రహించేందుకు) పోయాడు. పిమ్మట ఆ ముంగిస బాలుడివద్దకు వచ్చే నల్లత్రాచును చూచింది. కోపంతో దానిపై దుమికింది. ముక్కలుముక్కలుగా కొరికి చంపివేసింది. దాన్ని కొంతభాగం తినివేసిందికూడ. తర్వాత వీధిప్రక్క చూచింది. బాపడు ఇంటికి వస్తూ కనబడ్డాడు. సంతోషంతో ఆ ముంగి వేగంగా పోయి ఆ బ్రాహ్మణుడి కాళ్ళపైబడి పొరలాడసాగింది. అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు ఆ ముంగి ముఖం, పాదాలు నెత్తుటిచే ఎఱ్ఱగా ఉండడం చూచాడు-'ఇది బాలుణ్ణి తినివేసింది' అని

తలించాడు-కోపంతో దాన్ని చంపివేశాడు. తర్వాత ఇంటిలోనికి వచ్చి చూచాడు. బాలుడు హాయిగా (ఉయ్యంబలో) నిద్రపోతున్నాడు. సమీపంలో చచ్చిన పాము యొక్క అవశేషాలు ఉన్నాయి. ముంగిస చేసిన ఉపకారం అర్థం చేసుకున్నాడు అ బ్రాహ్మణుడు. తన తొందరపాటును గ్రహించాడు. మిక్కిలి దుఃఖించాడు. అందువల్ల నేను (దూరదర్శి-మంత్రిని) చెప్పుతూన్నాను. ఏ విషయాన్నిగాని సరిగా అర్థం చేసుకొనక క్రోధం పొందేవాడు-ఇత్యాదిగ (100వ శ్లోకభావం చూడుడు)

మూ. అపరజ్ఞా-

శ్లో. కామః క్రోధస్తథా మోహో లోభో మానో మదస్తథా,
షడ్వర్గ ముత్సృజే దేన మస్మిన్ త్యక్తే సుఖీ నృపః. 102

రాజాఽఽహ-‘మన్త్రిన్ ! ఏష తే నిశ్చయః ? మన్త్రి బ్రూతే-‘ఏవ మేవ. యతః-

శ్లో. స్మృతి స్తత్పరతాఽర్థేషు వితర్కో జ్ఞాననిశ్చయః,
దృఢతా మన్త్రగుప్తిశ్చ మన్త్రిణః పరమో గుణః. 103

తథా చ-

శ్లో. సహసా విదధీత న క్రియా మవివేకః పరమాపదాం పదమ్,
వృణతే హి విమృశ్యకారిణం గుణలుప్తాః స్వయమేవ సంపదః.

తద్దేవ! యదీదానీ మస్మద్వచనం క్రియతే, తదా సన్ధాయ గమ్య తామ్. యతః-

శ్లో. యద్యప్యపాయా శ్చత్వారో నిర్దిష్టాః సాధ్యసాధనే,
సంఖ్యామాత్రం ఫలం తేషాం సిద్ధిః సాన్ని వ్యవస్థితా. 105

అను. మరియు - ప్రభువు అయినవాడు - కామం, క్రోధం, లోభం, మోహం, అభిమానం, మదం, అనే ఈ ఆరు దుర్గుణాలను పరిత్యజించాలి. ఇలా విడిచిననే సుఖవంతు డవుతాడు."

రాజా - ‘మంత్రి ఇదియేనా నీ నిశ్చయం ” - అని అడిగాడు. అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు - ‘ఇదియే; ఏలననగా -

జ్ఞాపకశక్తి, కార్యతత్పరత, కార్యపరిశీలనాజ్ఞానం, నిశ్చయజ్ఞానం, దృఢత, మంత్రతక్షణ, అనే ఈ ఆరు మంత్రికి ఉండదగిన ఉత్తమగుణాలు. 103

మరియూ - ఏ పనినీ తొందరపడి చేయరాదు. అవివేకం (అవిచారణ) అన్ని ఆపదలకు ముఖ్యకారణం. సద్గుణములందు ఆసక్తిగల సంపదలు, అలోచనతో కార్యం చేసే పురుషుణ్ణి స్వయంగా వరించి వచ్చి చేరుతాయి. 103

కనుక ప్రభూ ! ఇప్పుడు నా మాటను మన్నింతురేని సంధి చేసికొనిపోవడం సముచితం. వీలనన -

కార్యసాధనకు సామ - దాన - భేద - దండాలు అని నాల్గు ఉపాయాలు చెప్పబడినా - అందు కార్యనిర్దిష్టాత్రం సామంబోనే ఉంది. తక్కినవి మూడు కేవలం సంఖ్యాపూర్తికే అనవచ్చును."

మూ. రాజా 22హ - "కథమేవం సత్వరం సంభావ్యతే ?

మస్త్రీ బ్రూతే - "దేవ సత్వరం సమృద్ధిష్యతి. యతః -

శ్లో. మృద్ధుటవత్ సుఖభేదో దుఃసన్ధానస్తు దుర్జ్ఞానో భవతి,
సుజనస్తు కనకఘటవద్ దుర్భేద్య శ్చాశునన్దేయః. 106

శ్లో. అజ్ఞః సుఖమారాధ్యః సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః,
జ్ఞానలవదుర్ద్వదగ్ధం బ్రహ్మ౨పి నరం న రజ్జయతి. 107

అను. అది విని రాజు అడిగాడు - 'అయితే ఇలా సంధి ఇంత తొందరగా ఎలా సంభవిస్తుంది? అందుకు మంత్రి ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - "ప్రభూ ! త్వరగానే సంభవిస్తుంది. వీలనన -

దుర్జ్ఞానుడి స్నేహం మట్టిపాత్రవలె తేలిగ్గా ధ్వంసం అవుతుంది. సంధిం చదంమాత్రం కష్టం. సజ్జనుడి స్నేహం స్వర్ణపాత్రవలె తేలిగ్గా పగలదు (చెడి పోదు). ఒకవేళ వికటించినా మరల సులభంగా సంధింపబడుతుంది. 106

మూర్ఖుణ్ణి తేలిగ్గా స్వాధీనం చేసుకోవచ్చును. వివేకవంతుణ్ణి మిక్కిలి తేలికగా స్వాధీనపఱచుకోవచ్చును. కానీ అల్పజ్ఞానంచే మిడిసిపడే అహంకారిని బ్రహ్మదేవుడు సైతం సంతోషపరచలేడు. 107

మూ. విశేషతశ్చాయం ధర్మజ్ఞో రాజా, సర్వజ్ఞో మంత్రి చ. జ్ఞాతమేతన్మయా పూర్వం మేఘవర్ణవచనాత్ తత్కృతకార్యసందర్శనాచ్చ యతః -

శ్లో. కర్మానుమేయాః సర్వత్ర పరోక్షగుణవృత్తయః,

తస్మాత్ పరోక్షవృత్తీనాం ఫలైః కర్మానుభావ్యతే." 108

రాజా ౭౭హ - "అలమల ముత్తరోత్తరేణ, యథాభిప్రేత మనుష్ఠీయతామ్" ఇతి. ఏతన్మన్త్రయిత్యా గృధ్రో మహామన్త్రీ - "తత్ర యథార్థం కర్తవ్యమ్" ఇత్యుక్త్వా [సన్నివిషయకసమ్భాషణాయ] దుర్గాభ్యస్తరం చలితః.

అను. విశేషించి ఈ రాజైన హిరణ్యగర్భుడు, అతడి మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడు మిక్కిలి ధర్మజ్ఞానులు. ఈ విషయాన్ని నేను మేఘవర్ణుడి వాక్కుల వల్లను వారిరువురూ చేసిన ఇతరసత్కార్యాలవల్లనూ గ్రహించాను. ఏలనన -

కన్నులకు కనబడనివారియొక్క గుణం స్వభావం వారి పనులద్వారా అంతటా ఊహింపబడును. అందువల్ల కనబడనివారు (పరోక్షస్థులు) చేసే పనులు వాటి ఫలితాలదేతనే ఊహింపబడుతాయి." అప్పుడు రాజు - "ఈవాదవివాదాలు చాలు మీకు సమ్మతమైనట్లు చేయండి" అన్నాడు.

అంతట మహామంత్రి రాజునకు తగిన సందేశం (సలహా) ఇచ్చాడు - [సంధివిషయమై సంభాషించేందుకు] హిరణ్యగర్భుడి కోటలోనికి వెళ్ళాడు.

మూ. తతః ప్రణీధిబకేనా ౭౭గత్య రాజ్ఞో హిరణ్యగర్భస్య నివేదితమ్, 'దేవ! సన్నిం కర్తుం మహామన్త్రీ గృధ్రో ౭౭స్మత్పమీష మా గచ్ఛతి. రాజహంసో బ్రూతే- 'మన్త్రీన్ ! పున రభినన్దినా కేనచిద్రతా ౭౭గమనమ్' ఇతి. సర్వజ్ఞో విహస్యా ౭౭హ- 'దేవ! న శక్నో ౭౭స్సద మేతత్ యతో ౭౭సౌ మహాశయో దూరదర్శి. అథవా స్థితిరియం మన్దమతీనామ్. కదాచిచ్ఛక్తైవ న క్రియతే. కదాచి త్సర్వత్ర శక్నో. తథాహి-

శ్లో. సరసి బహుశస్త్రారాచ్ఛాయే క్షణాత్ పరివశ్చీతః
కుముదవిటపాన్వేషీ హంసో నిశా స్వవిచక్షణః,
న దశతి పున స్తారాఽఽశశక్తి దివాఽపి సితోత్పలం
కుహకచకితో లోకః సత్యేఽవ్యపాయ మపేక్షతే. 109

శ్లో. దుర్జనదూషితమనసః సుజనేష్వపి నాస్తీ విశ్వాసః,
బాలః పాయసదగ్ధో దద్యపి పూత్యైత్య భక్షయతి. 110

తద్దేవ ! యథాశక్తి తత్పూజార్థం రత్నోపహారాదిసామగ్రి సుసజ్జీ
క్రియతామ్' ఇతి.

అను. అప్పుడు (అచ్చట) ముఖ్యగు ప్రచరుడైన కొంగ ప్రభువైన హిరణ్య
గర్భుడివద్దకు వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది - "ప్రభూ ! సంధిని చేసేందుకై మహా
మంత్రి అయిన గ్రద్ధ మనవద్దకు వస్తున్నాడు.

అది విని హిరణ్యగర్భుడు ఇలా అన్నాడు - "మంత్రి ! ఈ గ్రద్ధ మనలను
ఏదో మోసం చేయడానికి ఇచ్చటికి వస్తూ ఉండొచ్చు". అందుకు సర్వజ్ఞుడు అనే
ఆ మంత్రి నవ్వి ఇలా బదులు పల్కాడు - "ప్రభూ ! ఇందు సందేహంపలసిన
దేదీ లేదు. ఏలనన - ఈ దూరదర్శి అనే మంత్రి మిక్కిలి ఉదారబుద్ధి గలవాడ
అయినా మందబుద్ధుల స్వభావం ఇలాగే ఉంటుంది. వారు కొన్నిచోట్ల సందేహమే
పొందరు. కొన్నియెడల ప్రతిదాన్ని సందేహిస్తూనే ఉంటారు.

ఏలనన - మందబుద్ధి గల హంస రాత్రులందు కలువలను వెదకుతూ
అధికంగా కనబడే నక్షత్రాల నీడను చూచి (ఆ నీడను కలువలు అని భావించి)
మోసపోయింది. అలా మోసపోయిన హంస పగటి కమలమును (తెల్లతామరను)
చూచియు నక్షత్రభావనచే ఆ తెల్లకమలాన్ని భక్షింపదు. ఏలనన - ఒకసారి
కపటవ్యవహారంచే మోసపోయిన జనం సత్యవస్తువునందునూ అనిష్టాన్నే శంకి
స్తుంది. 109

దుర్జనులవలన వందితమైన మరస్సు సజ్జనులనునైతం విశ్వసించదు. వేడి
పాలను త్రాగబోయి నాల్గు గాల్పుకొన్న బాలుడు పెరుగునునైతం ఊడి ఊడి
తింటాడు. 110

కనుక ప్రభూ! [నందియం విడువండి] అతణ్ణి యథాశక్తి సత్కరించేందుకై రత్నాదిసామగ్రిని సిద్ధం చేయించండి."

మూ. తథాఽనుష్ఠితే సతి స గృహే మంత్రి దుర్గద్వారా చక్ర వాకేణోపగమ్య సత్కృత్వాఽఽనీయ రాజదర్శనం కారితో దత్తాసనే చోపవిష్టః. తత శ్చక్రవాక ఉవాచ - "మన్త్రిన్ ! యుష్మదాయత్రం సర్వమ్. స్వేచ్ఛయోపభుజ్యతామ్. రాజహంసో బ్రూతే - "ఏవమేవ దూరదర్శి కథయతి." ఏవమేవైతత్. కిన్త్విదాసీం బహుప్రపశ్చవచనం నిష్ప్రయోజనమ్. యతః:-

శ్లో. లుబ్ధ మర్థేన గృహ్టియాత్ స్తబ్ధ మజ్ఞలికర్మణా,
మూర్ఖం ఛన్దానరోధేన యాథాతథ్యేన పణ్డితమ్. 111

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. సద్భావేన హరేన్మిత్రం సమ్రుమేణ తు బాన్ధవాన్,
శ్రీభృత్యో దానమానాభ్యాం దాక్షిణ్యేనేతరాన్ జనాన్. 112

తదిదాసీం సన్ధాతుం గమ్యతామ్. మహాప్రతాప శ్చిత్రవర్ణో రాజా' ఇతి.

అను. అంత అలాగే సన్మానసామగ్రిని సిద్ధం చేశారు. హిరణ్యగర్భుడి మంత్రి అయిన చక్రవాకం కోటద్వారంవరకు ఎదురేగింది. చిత్రపద్ముడి మంత్రి యైన గ్రద్ధకు స్వాగతం పల్కి సత్కరించింది. తనవెంట తీసుకొని వచ్చి రాజ దర్శనం చేయించింది. సముచితమైన ఆసనంపై కూర్చుండ చేసింది. సగౌరవంగా ఇలా పల్కింది - "మంత్రివరా !" ఇదంతా మీ అధీనంలో ఉంది. స్వేచ్ఛగా అనుభవించండి. అంత రాజహంసుడునూ [మంత్రివాక్కును సమర్థిస్తూ] 'అలాగే' అన్నాడు. అప్పుడు దూరదర్శి [గ్రద్ధపేరు] ఇలా పల్కాడు - "మీరు చెప్పింది సరిగానే ఉంది. కాని ఇప్పుడు అధికంగా విస్తరించి మాట్లాడడం నిరుపయోగం. ఏలనన -

తోబివాణ్ణి ధనంచేత, అభిమానిని (గర్వితుణ్ణి) చేతులు జోడించి, మూర్ఖుణ్ణి వాని కోరికప్రకారం ప్రవర్తిల్లి, పండితున్ని సత్యంచే అనుకూలుణ్ణి చేసికొనాలి.

మరియు - మిత్రుణ్ణి మంచితనంచే, బంధువులను ఆదరసత్కారాదులచే,
శ్రీలను సేవకులనూ అభిమతవస్తుదానం సన్మానం అనే క్రియలచే, ఇతరులను
ఉదారతచే (సామ్యభావంచే) ఆకర్షించి తనవారిగా చేసికొనాలి. 112

అందుచే సంధి చేసికొనేందుకు చిత్రవర్ణడివర్ణకు పోదాము. ఆ ప్రభువు
మహాప్రతాపసంపన్నుడు.

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే - “యథా సన్ధానం కార్యం తద ప్యుచ్య
తామ్”. రాజహంసో బ్రూతే - “కతిప్రకారాః సన్ధీనాం సమ్భవన్తి ?
గృధ్రో బ్రూతే - “కథయామి. శ్రూయతామ్-

శ్లో. బలియసాఽభియుక్తస్తు నృపో నాన్యప్రతిక్రియః,
ఆపన్నః సన్ధి మన్విచ్ఛేత్ క్షుర్వాణః కాలయాపనమ్. 113

అను. చక్రవాకం - “సంధిని ఎలా చేయాలో అదియూ తెల్పుండి” అని
అడిగింది. రాజహంసుడు - “సంధిబేదాలు వివరించండి” అని అడిగాడు.

గృధ్ర ఇలా చెప్పింది. “చెప్పుతున్నాడు, వినండి”
బలవంతుడైన శత్రువుచే ఆక్రమింపబడి అపదలో ఉండే రాజు వేతే మార్గం
తోచనప్పుడు కాలయాపనకై (ఆక్రమణకర్తలయిన భూపాలుడితో) సంధి చేసి
కొనాలి. 113

శ్లో. కపాల ఉపహారశ్చ సన్తానః సజ్గత స్తథా,
ఉపన్యాసః ప్రతికారః సంయోగః పురుషాన్తరః. 114

శ్లో. అదృష్టనర ఆదిష్ట ఆత్మాదిష్ట ఉపగ్రహః,
పరిక్రియ స్తోచ్చిన్న స్తథా చ పరభూషణః. 115

శ్లో. స్కన్ధోపనేయః సన్దిశ్చ షోడశైతే ప్రక్రిర్నితాః,
ఇతి షోడశకం ప్రాహుః సన్ధిం సన్ధివిచక్షణాః. 116

అను. సంధుల లక్షణాల నెఱింగిన శాస్త్రజ్ఞులు సంధులను పదునారు
విధములుగా విభజించారు. వాటి నామములు-

1 కపాలం, 2 ఉపహారం, 3 సంతానం, 4 సంగతం, 5 ఉపన్యాసం

6 ప్రతీకారం, 7 సంయోగం, 8 పురుషాంతరం, 9 అదృష్టనరం, 10 ఆదిష్టం, 11 ఆత్మాదిష్టం, 12 ఉపగ్రహం, 13 వరిక్రియ, 14 ఉచ్చిన్నం, 15 వరచూషణం, 16 స్కంధోపసేయం.

మూ. అథ తేషాం లక్షణాని కథ్యంతే-

శ్లో. కపాలనన్ది ర్విజ్ఞేయః కేవలం సమనన్దితః,
సమృదానా ద్భవతి య ఉపహారః స ఉచ్యతే. 117

శ్లో. సన్తానసన్ది ర్విజ్ఞేయో దారికాదానపూర్వకః,
సద్భిస్తు సగ్గతః సన్ది రైత్రితీపూర్వ ఉదాహృతః. 118

శ్లో. యావదాయఃప్రమాణస్తు సమానార్థప్రయోజనః,
సమృతౌ వా విపతౌ వా కారణై ర్యో న భిద్యతే. 119

శ్లో. సగ్గతః సన్దిరేవాయం ప్రకృష్టత్వాత్ సువర్ణవత్,
తదాఽన్యైః సన్దికుశలైః 'కాఞ్చనః' సముదాహృతః. 120

శ్లో. ఆత్మకార్యస్య సిద్ధిస్తు సముద్దిశ్య క్రియేత యః,
స ఉపన్యాసకుశలై రుపన్యాస ఉదాహృతః. 121

అను. ఇక ఆ సందుల లక్షణాలు చెప్పబడుతూ ఉన్నాయి.

1. కపాలనంధి- కపాలద్యయసంయోగంచే ఘట మేర్పడినట్లు సమానబలులైన ఇరువురు రాజులకు గల్గే సంధి. 117

2. ఉపహారసంధి- పన్ను, కానుకలు మొదలైనవాటి ద్వారా గల్గే సంధి.

3. సంతానసంధి- శత్రువునకు కన్యను ఇచ్చి చేసుకొనే సంధి. 118

4. సంగతసంధి - సజ్జనులందు మైత్రీభావంచే గల్గే సంధి.

ఈ సంధి సమానార్థప్రయోజనాలు గలదౌటచే యావజ్జీవితం సంపదలోనూ, విపత్తులోనూ ఇంకా ఇతరమైన ఏ స్థితిలోనూ, ఏలాంటి కారణాలవల్లనూ చెడిపోదు. ఈ సంగతసంధియే బంగారంవలె (కాంచనం మాదిరి)

శ్రేష్ఠమైనది అవడంతో సంధిశాస్త్రవేత్తలచే 'కాంచనసంధి' అనే నామాంతరంచే పిలువబడుతుంది. 118.120

5. ఉపన్యాససంధి- తన కార్యసిద్ధికై చేసుకొనే సంధి. 121

శ్లో. మయాఽస్యోపకృతం పూర్వం మమాఽప్యేష కరిష్యతి,
ఇతి యః క్రియతే సన్ధిః ప్రతీకారః స ఉచ్యతే. 122

శ్లో. ఉపకారం కరోమ్యస్య మమాఽప్యేష కరిష్యతి,
అయచ్ఛాపి ప్రతీకారో రామసుగ్రీవయోరివ. 123

శ్లో. ఏకార్థాం సమ్య గుద్దిశ్య క్రియాం యత్ర హి గచ్ఛతి,
సుసంహితప్రయాణస్తు స చ సంయోగ ఉచ్యతే. 124

శ్లో. ఆవయో ర్యోదముఖ్యైస్తు మదర్థః సాద్యతామితి,
యస్మిన్ పణస్తు క్రియతే స సన్ధిః పురుషాంతరః. 125

6. ప్రతీకారసంధి - 'నేను ఇతడికి మేలు చేశాను. నాకూ ఇతను మేలు చేస్తాడు' అనే భావంతో చేసే సంధి. 122

లేక- 'నేను ఇతడికి మేలు చేస్తున్నాను. నాకు ఇతను మేలుచేస్తాడు'.
అనే భావం-రామసుగ్రీవులవలె చేసే సంధి. 123

(రెండింటికి బేదం- భూతకాలం-వర్తమానకాలం అని గ్రహించాలి.)

7. సంయోగసంధి- ఏకప్రయోజనాన్ని చక్కగా లక్ష్యం చేసుకొని సంఘటితమైన జైత్రయాత్రకై గావించుకొనే సంధి. అనగా- అనేకులుగానీ లేక ఇరువురుగాని ప్రభువులు ఏకలక్ష్యసాధనకై జైత్రయాత్ర చేస్తూ గావించుకొన్న సంధి సంయోగసంధి అని భావం. 124

8. పురుషాంతరసంధి - 'మావారూ మీవారూ ఆయిన నైనికశ్రేష్ఠులు, పరస్పరం సంప్రదిస్తూ మన కార్యాలు సాధింతురు గాక'-అనే భావంతో చేసుకొనే సంధి. (ఇచ్చట ముఖ్యులైన ప్రభువులు సంధి ఒడంబడికలో లేరు. వారి ప్రతినిధులైన యోధశ్రేష్ఠులు గలరు. అందుచే పురుషాంతరసంధి అయింది.) 125

శ్లో. 'త్వయైకేన మదీయాఽర్థః సప్రుసాధ్యస్త్యసా'వితి,
యత్ర శత్రుః పణం కుర్యాత్ సోఽదృష్టపురుషః స్మృతః. 126

శ్లో. యత్ర భూమ్యేకదేశేన పణే స రిపు రూర్జితః,
సస్తీయతే సన్ధివిద్భిః స చాదృష్ట ఇతీరితః. 127

శ్లో. స్వనైస్యేన తు సన్ధాన మాత్మాదిష్ట ఉదాహృతః,
క్రియతే ప్రాణరక్షార్థం సర్వదానా దుపగ్రహః. 128

శ్లో. కోశాంశేనాఽర్థకోశేన సర్వకోశేన వా పునః,
శిష్టస్య ప్రాణరక్షార్థం పరిక్రయ ఉదాహృతః. 129

అను.

9. అదృష్టపురుష (అదృష్టనర) సంధి - 'నీవు ఒక్కడవే నా యీ పనిని
పూర్తిచేయాలి-అని శత్రువు షరతు ఉంచి విధించే సంధి. 126

10. ఆదిష్టసంధి - బలవంతుడైన శత్రువునకు రాజ్యంలో కొంతభాగం ఇచ్చి
చేసుకొనే సంధి. 127

11. ఆత్మాదిష్టసంధి - తన నైస్యంలో కొంత నైస్యాన్ని ఇచ్చి చేసికొనే
సంధి. 128

12. ఉపగ్రహసంధి - తన ప్రాణరక్షణకై సర్వం అర్పించి చేసుకొనే సంధి.

13. పరిక్రియసంధి - శత్రువు ఆక్రమించగా మిగిలిన రాజ్యాన్ని రక్షించు
కొనేందుకై ధనాగారంలో కొంతభాగంగానీ, సగంగానీ, పూర్తిగా గానీ
ధనాన్ని శత్రువునకు సమర్పించి చేసుకొనే సంధి.

శ్లో. భువాం సారవతీనాం తు దానా దుచ్చిన్న ఉచ్యతే,
భూమ్యుత్థఫలదానేన సర్వేణ పరభూషణః. 130

పరిచ్చిన్నం ఫలం యత్ర ప్రతిస్కన్ధేన దీయతే,
స్కన్ధోపనేయం తం ప్రామాః సన్ధిం సన్ధివిచక్షణాః. 131

14. ఉప్పిన్నసంధి - సారవంతమైన భూములను శత్రువునకు ఇచ్చి చేసుకొనే సంధి. 130

15. పరభూషణసంధి. భూమినుండి లభించే ఫలితం సర్వం అర్పించే విధంగా చేసుకొనే సంధి. 130

16. స్కంధోపనేమసంధి - కిశ్తల రూపంగా పరిమితరూపంలో దాన్యాది ఫలితం ఇచ్చి చేసుకొనే సంధి. 131

శ్లో. పరస్పరోపకారస్తు మైత్రీ సమ్బంధక స్తతా,
ఉపహారశ్చ విజ్ఞేయా శ్చత్వారశ్చైవ సన్ధయః. 132

ఏక ఏవోపహారస్తు సన్ధిరేవ మతో మమ,
ఉపహారవిభేదాస్తు సర్వే మైత్రవివర్జితాః. 133

అభియోక్తా బలీయస్త్వా దంభ్యా న నివర్తతే,
ఉపహారాదృతే తస్మాత్ సన్ధిరన్యో న విద్యతే". 134

అను. మరియు, పరస్పరోపకారం - మైత్రీ - బాంధవ్యాదిసంబంధం -
చానాదిప్రదానం. అని సందులు నాల్గువిధాలుగా ఉన్నాయి. 132

ఈ నాల్గింటిలో మైత్రీకంటె భిన్నములైన మూడు సందులు (ఉపకార-
బాంధవ్య-ఉపహారాలు. అనే మూడు) ఉపహారం అనే ఒకే సంధిలోని భేదాలు.
అనియే నా అభిప్రాయం. 133

వివరణ. ఉపహారం అనగా కానుకగా సమర్పించడం. అది ఉపకారం
కావచ్చు. కన్యాదానాది బాంధవ్యం కావచ్చు. రత్నాది ధనోపహారం కావచ్చు.
ఇంకను, మైత్రీతరాలైన మూడు ఉపహారాన్తర్గతాలైనవి అని భావం.

దండయాత్ర చేసినవాడు బలవంతుడు అవడంతో ఏదేని ఉపహారం
(ధనాదిక సమర్పణ) లేక మరలదు. అందువల్ల ఇచ్చట ఉపహారం విడిచి అన్య
మైన సంధి పొసగదు." 134

మూ. రాజాహ- 'భవన్తో మహాన్తః పణ్డితాశ్చ. తద్రత్రాఽ

స్మాకం యథాకార్య ముపదిశ్యతామ్'. దూరదర్శి బ్రూతే- 'ఆ! కిమేవ ముచ్యతే ?

శ్లో. ఆధి-వ్యాధి-పరీతాపా దద్య శ్లో వా వినాశితే,
కో హి నామ శరీరాయ ధర్మాఽపేతం సమాచరేత్. 136

శ్లో. వాతాబ్రవిత్త్రమ మిదం వసుధాధిపత్య
మాపాతమాత్రమధురో విషయోపభోగః,
ప్రాణాన్ప్రాణాగ్ర జలబిన్దు సమానలోలా
ధర్మః సఖా పరమహా పరలోకయానే. 137

అను. రాజా (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అన్నాడు- 'తాము మహాత్ములు, పండితులుగూడ. అందువల్ల ఈ విషయంలో ఎలా చేయాలో ఉపదేశించండి.' అందుకు దూరదర్శి ఇలా చెప్పాడు-

'ఆ! ఎందుకు ఇలా అంటున్నారు? మానసిక దుఃఖాలవల్లా శారీరక రోగాది బాధలవల్లా నేడో రేపో నశించే ఈ శరీరానికై ధర్మవిరుద్ధమైన కార్యాన్ని ఎవడు చేస్తాడు? 136

రాజ్యాధికారం గాలిచే చెదరగొట్టబడిన మేఘం వలె క్షణికవిలాసం గలది. విషయసుఖాలు తాత్కాలికమైన ఆనందాన్ని గల్గిస్తాయి. ప్రాణాలు గడ్డిఫణకమై బడిన మంచుబొట్టవలె చంచలమైనవి. పరలోకప్రయాణంలో ధర్మమే లోడుగా ఉండే మిత్రుడు. ఆహా ఏమి అద్భుతం! 136

శ్లో. జలాన్తశ్చన్ద్రచపలం జీవితం ఖలు దేహినామ్,
తథావిద మితి జ్ఞాత్వా శశ్వ త్కల్యాణ మాచరేత్. 137

శ్లో. మృగత్పష్టాసమం వీక్ష్య సంసారం క్షణభిజ్గర్హమ్,
సజ్జనైః సజ్జతం కుర్యాద్ ధర్మాయ చ సుఖాయ చ. 138
తన్మమ సమ్మతేన తదేవ క్రియతామ్. యతః-

శ్లో. అశ్వమేదసహస్రాణి సత్యజ్ఞా తులయా ధృతమ్,
అశ్వమేదసహస్రాద్ధి సత్యమేవాతిరిచ్యతే. 139

అతః సత్యాభిదానదివ్యపురస్కర మనయో రూపాలయోః
కాఞ్చనాభిదానః సన్ని ర్విధీయతామ్" ఇతి.

అను. ప్రాణుల జీవితం నీటిలో ప్రతిఫలించిన చంద్రబింబంవలె చంచల
మైంది గదా. అది గుర్తించి నిత్యం మంచీపనులనే చేయాలి. 137

ఈ ప్రపంచం ఎండమావివలె క్షణికం అని తలంచి నిత్యసుఖాన్ని గుర్తించి
ధర్మోపార్జనకై సజ్జనులతో మైత్రి చేయాలి. 138

అందుచే దానినే (సత్యమైన దార్మికసంధినే) చేయడం మంచిది. ఇదియే
నాకు సమ్మతం. వీలనన.

త్రాసులో వెయ్యి అశ్వమేధయాగాల పుణ్యఫలాన్ని ఒక ప్రక్కనూ,
సత్యాన్ని (సత్యపుణ్యఫలాన్ని) వేరొకప్రక్కనూ ఉంచి తూకం వేసినచో సత్యం
ప్రక్కనే ముల్లు నూపును. 139

కనుక సత్యాన్ని ప్రమాణంగా (సాక్షిగా) శపథం చేసి ఈ ప్రభువులకు
ఇరువురకు 'కాంచనం' (సంగతం) అనే పేరుగల సంధిని చేయాలి."

మూ. సర్వజ్ఞో బ్రూతే- 'ఏవమస్తు.' తతో రాజహంసేన రాజ్ఞా
వస్త్రాల్లజ్జాకోపహారైః స మస్త్రీ దూరదర్శి పూజితః ప్రహృష్టమనా
శ్చక్రవాకం గృహీత్వా రాజ్ఞో మయూరస్య సంనిదానం గతః. తత్ర
చిత్రవర్ణేన రాజ్ఞా సర్వజ్ఞో గృధ్రవచనాద్ బహుమానపురస్కరం
సమూషిత స్తథావిధం సన్ని స్వీకృత్య రాజహంససమీపం ప్రస్థాపితః.

దూరదర్శి బ్రూతే- 'దేవ! సిద్ధం నః సమీహితమ్. ఇదానీం
స్వస్థానమేవ విన్యాచలం వ్యావృత్య ప్రతిగమ్యతామ్' ఇతి.

అథ సర్వే స్వస్థానం ప్రాప్య మనోఽఖిలషితం ఫలం ప్రాప్నువ'
న్నితి.

అను. సర్వజ్ఞుడు- 'అలాగే కానిమ్ము' అన్నాడు. పిమ్మట ప్రభువైన
రాజహంసుడు వస్త్రభూషణాదులైన కానుకలచే మంత్రి అయిన దూరదర్శిని సన్మా
నించాడు. అందులకు దూరదర్శి సంతুষ్టుడై, రాజహంసుడి మంత్రి అయిన చక్ర
వాకమును తన వెంట తీసుకొని తనప్రభువైన చిత్రవర్ణుడి (మయూరం) వద్దకు

పోయాడు. జరిగిన విషయం తెల్పాడు. అంతట చిత్రవర్ణుడు తన మంత్రి వాక్కును అనుసరించి ఆ విధమైన సందికి సమ్మతించాడు. సర్వజ్ఞాణి (రాజ హంసుడి మంత్రి అయిన చక్రవాకాన్ని) బహుమానాదికంచేతనూ సముచితసంభాషణచేతను సంతోషపడెవాడు. సాదరంగా రాజహంసుడివద్దకు పంపాడు.

పిమ్మట దూరదర్శి తన ప్రభువైన చిత్రవర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు- 'దేవా! మన కోరిక సిద్ధించింది. ఇప్పుడు మనదేశమైన వింధ్యవర్షరానికి పోవడం శుభం'.

తర్వాత అందరు తమ తమ నెలవులకు పోయారు. అభీష్టసిద్ధిని పొంది సుఖంగా ఉండసాగారు.

మూ. విష్ణుశర్మణోక్తమ్- 'అవరం కిం కథయామి తదుచ్యతామ్' రాజపుత్రా ఊహుః- 'ఆర్య! తవ ప్రసాదాత్ సకలరాజ్యవ్యవహారాణ్ణాతమ్. తతః సుఖినో భూతా వయమ్.' విష్ణుశర్మోవాచ- 'యద్యోష్యేవం తథావ్యపర మపీద మస్తు-

శ్లో. సన్దిః సర్వమహిమజ్ఞాం విజయినా మస్తు ప్రమోదః సదా
సన్తః సస్తు నిరాపదః, సుకృతినాం కీర్తిశ్చిరం వర్తతామ్,
నీతి ర్వారవిలాసిసీవ సతతం వక్షఃస్థలే సంస్థితా
వక్త్రం చుమ్బతు మన్త్రిణా మహ రహ రూపాయా న్మహానుత్సవః.

అను. విష్ణుశర్మ ఇలా అడిగాడు- 'ఇక ఏమి చెప్పారో తెలువండి'. అందుకు రాజపుత్రులు- 'ఆర్య! తమ అనుగ్రహంచే రాజ్యవ్యవహారానికి సంబంధించిన అన్ని అంశాలను గ్రహించాము. అందువల్ల సంతోషసుఖాలు పొందాము' అన్నారు.

అంతట విష్ణుశర్మ మరల ఇలా చెప్పాడు- 'అది అంతే. అయినా ఈ క్రింది శుభం నైతం గలుగగాక-

'విజయం పొందిన ప్రభువులు అందరు సందిని పొందుదురుగాక. నిత్యం ఆనందం వరలుగాక. సజ్జనులు ఆపదలు లేనివారై ఉందురుగాక. సుకృతులు (పుణ్యాలు-సత్కార్యకర్తలు) శాశ్వతకీర్తిచే వర్ణిల్లుదురుగాక. మంత్రుల హృదయంలో నిత్యం వారకాంతవలె విరాజిల్లే రాజనీతి వారి వాక్కున పసించుగాక.

(వారి మోమును చుంబించుగాక. మరియు ప్రతిదినం మహత్తరమైన ఉత్సవం గలుగాక.

140

మూ. అన్యచ్ఛాఽస్తు-

శ్లో. ప్రాలేయాద్రేస్సుతాయాః ప్రణయనివసతిశ్చన్ద్రమానిస్స యావద్
యావల్లక్ష్మీ దృమారే ర్జలద ఇవ తటివ్యానసే విస్ఫురన్తి,
యావత్ స్వర్ణాచలోఽయం దవదహనసమో యన్య సూర్యః

స్ఫులింగ

స్తావన్నారాయణేన ప్రచరతు రచితస్సక్లిహోఽయం కథానామ్.

అను. మరియు ఇలా అగుగాక. పార్వతీదేవిప్రేమకు నివాసభూమియైన చంద్రశేఖరుడు ఉండినంతకాలం, మేఘంలో మెఱుపుతీగవలె శ్రీమహావిష్ణుమానసంలో లక్ష్మీదేవి విరాజిల్లునంతకాలం, సూర్యభగవానుడు విస్ఫులింగంగా బాసిల్లే దాచాగ్నివంటి మేరుపర్యతం ఉన్నంతకాలం నారాయణపండితుడు రచించిన ఈ కథాసంగ్రహం ప్రచారంలో ఉండుగాక !

మూ. కిచ్ఛ-

శ్లో. ఉర్వీ ముద్దామసస్యాం జనయతు విస్పజన్ వాసవో వృష్టిమిష్టా
మిత్తై సై ర్విష్టపానాం విదధతు విధివత్ప్రీణనం విప్రముఖ్యః,
ఆ కల్పాన్తచ్ఛ భూయాత్ సముపచితసుఖః సజ్గమః సజ్జనానాం
నిశ్శేషం యాన్తు శాన్తిం పిశునజనగిరో దుర్జయా వజ్రలేపాః..142

అను. ఇంద్రుడు అనుకూలవర్షదాతయై భూమాతను సమృద్ధసస్యయుతను జేయుగాక ! విప్రులు ఆ యా యాగాదులను చేసి దేవతలను సంతুষ్టులను జేతురు గాక. సజ్జనమైత్రి కల్పాంతంవరకు సమృద్ధ సుఖం నిచ్చుగాక. అదమ్యాలూ, వజ్రలేపనం మాదిరి కఠోరాలు అయిన దుష్టుల వాక్కులు నిశ్శేషంగా శాంతించు గాక.

142

మూ. అపరజ్ఞా-

శ్లో. శ్రీమాన్ ధవలచన్ద్రోఽసౌ జీయాన్మాణ్డలికో రిపూన్,
యేనాఽయం సజ్గ్రహో యత్నా ల్లేఖయిత్వా ప్రచారితః. 143:

ఇతి శ్రీహితోపదేశే సన్ది ర్నామ చతుర్థః
కథాసజ్గ్రహః.

సమాప్తశ్చాయం హితోపదేశః.

అను. మరియు, గుజరాతులోని మాండలికరాజు అయిన ధవలచంద్రో
భూపాలుడు శత్రువులను జయించుగాక. ఆ ప్రభువు మిక్కిలి ప్రయత్నపూర్వ
కంగా ఈ కథాసంగ్రహం వ్రాయించి ప్రచారం చేశాడు. 143:

ఇది హితోపదేశంలో సంది అనే నాల్గవ కథాసంగ్రహం
శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి రచితమైన ఆంధ్రానువాదయుతం సమాప్తం.
శుభం భూయాత్.



ఆకారాది క్రమ శ్లోక సూచిక

పు.సం. శ్లో.సం.			పు.సం. శ్లో.సం.		
అ			ఆ		
అకాణ్డపాతజాతానాం	131	89	అభేదే న చ యుద్యేత	46	81
అకాలయు క్తనైస్యస్తు	113	52	అవస్కన్దభయాద్రాజా	65	113
అకాలనహ మత్యల్పం	76	139	అవిచారయతో యుక్తి	95	164
అజా సింహప్రసాదేన	9	13	అవిద్యానపి భూపాలో	66	116
అజ్ఞః సుఖమారాధ్యః	141	107	అశ్వమేధసహస్రాణి	150	138
అజ్ఞానం కారణం న	131	88	అసస్తుష్టా ద్విజా నష్టాః	42	66
అత ఏవ హి నేచ్ఛన్తి	130	84	అస్మాభిర్నిర్మితా నీదా	5	6
అదుర్గో విషయః కస్య	33	53	ఆ		
అదృష్టనర ఆదిష్ట	145	115	ఆత్మకార్యస్య నిర్దిష్ట	146	121
ఆదేశస్థో బహురిపు	110	38	ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ	6	8
ఆదేశస్థో హి రిపుజా	112	50	ఆత్మవక్షం పరిత్యజ్య	35	59
ఆదీతవ్యవహారార్థం	15	18	ఆత్మానదీ సంయమ	133	93
అనాగతవతీం చింతాం	101	20	ఆత్మోదయః పరగ్గాని	50	98
అనాగతవిదాలా చ	86	157	ఆత్మోపమ్యేన యో	117	58
అనిత్యం యౌవనం	128	74	ఆదేయస్య ప్రదేయస్య	138	101
అనేకచిత్తమంత్రస్తు	112	46	అధివ్యాధిపరీతాపా	150	135
అనేకయుద్ధవిజయీ	108	34	అపాతరమణీయానాం	129	81
అన్యదా భూషణం పుంసః	6	7	ఆరభంతేల్పమేవాఽజ్ఞాః	69	124
అన్య దుచ్ఛృజ్జలం సత్త్వ	50	99	అవయో ర్యోధముత్తైస్తు	147	125
అపరాధః స దైవస్య	84	153	అసన్నతరతా మేలి	127	73
అపీడయస బలం శత్రూన్	49	93	ఆసీద్విరవరో నామ	52	101
అప్రసాదోఽ నధిష్ఠానం	49	92	అహవేషు చ యే శూరాః	81	149
అభియుక్తో యదా పశ్యే	100	19	అహో ద్విగుణః శ్రీదాం	89	160
అభియోక్తా బలీయస్త్యా	149	134	ఇ		
			ఇత్యన్నా మావదం యస్తు	87	158

పు.సం. శ్లో.సం.	పు.సం. శ్లో.సం.
ఉత్పన్నే వ్యసనే యుద్ధే 126 67	క్రోధీకరోతి ప్రథమం 126 68
ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాత్ 110 41	క్వ గతాః పృథివీపాలాః 126 69
ఉద్యతేష్వపి శస్త్రేషు 12 16	
ఉపకర్తారీణా సన్ని 98 17	ఖలః కరోతి దుర్వృత్తం 17 22
ఉపకారం కరోమ్యస్య 147 123	ఖ్యాతః సర్వరసానాం 34 58
ఉపజాప శ్చిరారోధో 76 140	
ఉపాయం చింతయన్ 91 162	చ
ఉర్వి ముద్దామసస్యాం 153 141	చిత్తా పరిష్కృజ్య విచే 24 31
ఏ	చిద్రం మర్మ చ వీర్యజ్ఞ 38 61
ఏకః శతం యోధయతి 32 52	జ
ఏక ఏవోపహరస్తు 149 133	జనయన్తి సుతాన్ గావః 80 148
ఏకదా న విగృహీయాద్ 137 99	జన్మమృత్యుజరావ్యాధి 133 94
ఏకాంతాం సమ్యగుద్దిశ్య 147 124	జమదగ్నేః సుతస్యేవ 108 33
ఏతైః సన్నిం న కుర్వీత 110 39	జరాస్తశ్చన్ద్రచవలం 150 136
క	జాతస్య హి ద్రువో 127 70
కపాల ఉపహరశ్చ 145 114	జాయంతే చ మ్రియంతే చ 58 103
కపాలసన్ని ర్విజ్ఞేయః 146 117	జ్ఞానశ్రేష్ఠో ద్విజః పూజ్యః 106 26
కర్మానుమేయః సర్వత్ర 142 108	త
కామః క్రోధస్తథా 140 102	తావద్భయేన భేతవ్యం 99 18
కామః సర్వాత్మనా 134 97	తిస్రః కోట్యోఽర్థకోటీ 23 29
కామః సన్నిపాతాపాయః 127 71	తీర్థాశ్రమసురస్థానే 27 37
కిం మస్త్రేణాననుష్ఠానే 44 70	త్యజేత్ ఘరాతా మహిలా 120 60
కృతకృత్యస్య శృత్యస్య 94 163A	త్యయైకేన మదీయోఽర్థః 148 126
కోశాంశేఽ నార్థకోశేన 148 129	ద
కౌర్మం సజ్జోచ 32 50	దక్షః శ్రియ మధిగచ్ఛతి 66 115
క్రతౌ వివాహే వ్యసనే 71 126	దాతా ధర్మీ గుణగ్రాహీ 78 142
కురామిత్రం రజే చాపి 49 96	దాయదా దవరో యస్మా 49 94

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

దీర్ఘవర్తపరిశ్రాంతం	64	110
దుఃఖమేవాస్తి న సుఖం	133	95
దుఃఖితోఽపి చరేద్ధర్మం	132	91
దుర్గం కుర్మాన్మహాభూత	33	54
దుర్జనదూషితమనసః	143	110
దుర్జనై రుచ్యమానాని	20	24
దుర్విక్షవ్యసనీ చైవ	112	49
దుర్మన్త్రిణం క ముప	67	119
దూతో మ్లేచ్ఛోఽవ్యవధ్యః	40	64
దూరే భీరుత్వ మాసన్నే	31	46
దూషయే చ్ఛాస్య సతతం	47	84
దేవతాసు గురౌ గోషు	69	122
దైవోపహతకత్తైవ	109	37

ధ

ధనాని జీవితకౌచైవ	57	102
ధాన్యానాం సజ్గ్రహో రాజ	34	57
ధార్మిక స్వాభియుక్తస్య	107	29
ధూర్తః శ్రీ వా శిఖర్యస్య	73	133

న

నగరస్థో వనస్థో వా	22	27
న తథోత్థాప్యతే గ్రావా	30	44
నద్యద్రివనదుర్గేషు	44	71
న నరస్య నరో దాసో	46	80
నన్దం జమాన చాణక్య	39	62
న భూప్రదానం న సువర్ణ	121	62
న రాజ్యం ప్రాప్త మిత్యేవ	66	114

నరేశే జీవతోకోఽయం	79	147
న శరన్నేఘవత్కార్యం	137	98
న సా సఖా యత్ర న	40	63
న సాహనైకాన్తరసా	66	118
న శ్రీణా మప్రియః	88	159
న స్థితవ్యం న గన్తవ్యం	17	23
నాయ మత్యన్తనంవాసో	129	79
నాశయేత్ కర్షయే	46	78
నీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య	95	165

ప

పయఃపానం భుజ్జానాం	3	4
పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టాః	72	128
పరస్పరోపకారస్తు	149	132
పరిచ్ఛిన్నం ఫలం యత్ర	148	131
పరుషాణ్యపి యా ప్రోక్తా	22	26
పరోఽపి హితవాన్ బన్ధు	52	100
పశ్చాత్ సేనావతి	45	74
పదాతీంశ్చ మహిషాలః	47	82
పశ్చాభి ర్నిర్మితే దేహే	128	77
పజ్కపాంసుజలా	64	112
పానం శ్రీ మృగయా	66	117
పార్శ్వయౌ రుభయౌ	45	73
పుష్కాల్లబ్ధం యదేతేన	61	107
పురస్కృత్య బలం రాజా	75	138
పురా వృతకథోద్ధారైః	63	108

పు.సం.	శ్లో.సం.	పు.సం.	శ్లో.సం.
ప్రకృతిః స్వామినం త్యక్త్వా	79 146	బీరు ద్యుద్ధ పరిత్యాగాత్	111 43
ప్రజాం సంరక్షతి నృపః	2 3	భువాం సారవతీనాం తు	148 130
ప్రణయా దుపకారాద్వా	94 163	భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యశ్చ	42 68
ప్రతిక్షణ మయం కాయః	127 72		
ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే	20 25		
ప్రత్యూహః సర్వసిద్ధీనా	31 47	మతి ర్దోలాయతే సత్యం	118 59
ప్రథమం యుద్ధకారిత్వం	48 88	మత్తః ప్రమత్తశ్చోన్మత్తః	121 61
ప్రమత్తం భోజనవ్యగ్రం	64 111	మదోద్ధతస్య నృపతేః	103 21
ప్రసాదం కురుతే పత్యుః	16 21	మన్త్రజేదే హి యే దోషా	28 39
ప్రాలేయాద్రేః సుతాయాః	153 140	మన్త్రిణాం భిన్నసన్ధానే	69 123
ప్రేయం బ్రూయా దకృ	60 104	మయాఽస్యోపకృతం	147 122
		మహాత్యల్పేఽ ప్యుపాయజ్ఞః	32 51
బ		మహాసవ్యల్పతాం యాతి	9 12
బలి మశ్యశ్చ సైన్యానాం	48 86	మహిభుజో మదాన్తస్య	74 136
బలాధ్యక్షః పురో యాయాత్	44 72	మిత్రాఽ మాత్యసుహృ	42 67
బలినా సహ యోద్ధవ్య	31 48	ముదం విషాదః శరదం	68 120
బలినా సహ యోద్ధవ్య	108 32	మూర్ఖః స్వల్పవ్యయ	71 127
బలీయసాఽభియు త్తస్తు	145 113	మృగత్వష్టాసమం వీక్ష్య	150 137
బలేషు ప్రముఖో హస్తి	47 85	మృద్వటవత్ సుఖజేద్యో	141 106
బహుశత్రుస్తు నన్త్రస్తః	113 51		
బాలస్యోల్పప్రభావత్వా	110 40	య	
బాలో పృథ్తో ధీర్వకోగీ	109 35	యః కాకిణీమవ్యవధ	70 125
బ		యః స్వభావో హి యస్యా	37 60
బక్తో గుణీ జచిర్దక్షః	16 20	యత్ర తత్ర హతః శూరః	81 150
బక్షయిత్వా బహూన్	97 16	యత్ర భూమ్యేకదేశేన	148 127
బర్తా హి పరమం నార్య	23 28	యత్ర రాజా తత్ర కోశో	46 79
బవేత్ స్వపరరాష్ట్రాణాం	26 36	యథా కాష్ఠశ్చ కాష్ఠశ్చ	128 75
బవేఽస్మిన్ పవనోద్భూత	79 144	యథా కాలకృతోద్యోగాత్	30 45

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం శ్లో.సం.

యథా ప్రభుకృతాన్మానా	48	90
యథా హి వధికః కశ్చి	128	76
యదభావి న తద్భావి	89	161
యది న స్యాన్నరవతిః	2	2
యది సమర మపాస్య	78	143
యద్యః పృథివ్యా	140	105
యస్మై దద్యాత్ పితా	24	32
యస్య నాస్తి స్యయం	68	121
యావతః కురుతే జన్తుః	129	78
యావదాయఃప్రమాణస్తు	146	119
యామేవ రాత్రిం ప్రథయా	131	87
యా హి ప్రాణపరిత్యాగ	114	54
యుద్ధే వినాశో భవతి	104	25
యుధ్యమానా హయరూఢా	48	87
యేషాం రాజ్ఞా సహ స్యాతా	74	135
యోఽకార్యం కార్యవచ్ఛాన్తి	60	105
యో యత్ర కుశలః కార్యే	33	56
యో యేన ప్రతిబద్ధః స్యాత్	73	132
యోఽర్థతత్త్వమవిజ్ఞాయ	137	100
యో హి ధర్మం పురస్త్యత్య	103	22

ర

రక్షితవ్యం సదా వాక్యం	84	156
రాజా మత్తః శిశుశ్చైవ	15	19

ల

లుబ్ధః క్రూరోఽలసోఽసత్యః 63 109

లుబ్ధ మర్థేన గృహ్ణీయాత్	144	111
లుబ్ధస్యాఽసంవిభాగిత్యా	111	44
లోకో వహతి కిం రాజన్	124	65

వ

వనేఽపి దోషాః ప్రభవన్తి	132	90
వర మల్పబలం సారం	48	91
వర్ణాఽకారప్రతిద్వానై	26	34
వాతాశ్రవిత్రమమిదం	150	136
విగ్రహః కరి తురజ్ఞ	81	151
విజేతుం ప్రయతేతాఽరీన్	29	41
విత్తం సదా యస్య సమం	114	55
విద్వానే వోపదేష్టవ్యో	4	5
విర క్తప్రకృతిశ్చైవ	109	36
విశ ని సహసా మూఢా	43	69
విశ్వాసప్రతివన్నానాం	117	57
విషమాం హి దళాం ప్రాప్య	84	154
విషమోఽపి యథా సక్రః	75	137
విస్తీర్ణతాఽతివై షమ్యం	33	55
వృత్త్యర్థం భోజనం యేషాం	133	92
వృత్తే మహతి సజ్జామే	83	152
వైద్యానా మాతురః శ్రేయాన్	26	35
వైద్యో గురుశ్చ మస్త్రీ చ	61	106
వ్యపదేశేఽపి సిద్ధిః స్యా	10	14
వ్యాలగ్రాహీ యథా వ్యాలం	24	30
వ్రజన్తి న నివర్తన్తే	129	82

శ

శతం దద్యాన్న వివదే 25 33

	పు.సం.	శ్లో.సం.		పు.సం.	శ్లో.సం.
శిష్టై రవ్యవిశేషజ్ఞ	72	130	సర్వకామసమృద్ధస్య	122	63
శైలేషు దురమారేషు	45	77	సహసా విదదీత న	140	104
శ్రీమాన్ ధవలచన్ద్రోఽసౌ	154	142	సామ్నా దానేన జేదేన	29	42
ష			సుకృతా న్యపి కర్మాణి	130	85
షట్కర్ణో బిద్యతే మన్త	27	38	సుఖాస్వాదవకో యస్తు	130	83
న			సుఖోచ్చేద్యో హి భవతి	111	42
సంయోగోఽపి వియోగస్య	129	80	సుగుప్తి మాదాయ సుసం	115	56
సంహతత్వాద్యథా వేణు	108	31	సుచిరం హి చరన్నిత్యం	6	9
స కింభృత్యః స కింమ నీ	29	40	సుబటాః కిలసమృన్నాః	72	129
సజ్ఞః సర్వాత్మనా త్యాజ్యః	134	96	సుమన్రితం నువిక్రాంతం	77	141
సజ్గతః సన్నిరేవాయం	146	120	సుహృదాం హితకామానాం	84	155
సజ్జీవస్య సజ్జీవస్య	130	86	సుహృద్బలం తథా రాజ్య	104	23
సత్యం శౌర్యం దయా	73	131	సేవితవ్యో మహావృక్షః	8	10
సత్యధర్మవ్యపేతేన	113	53	స్కందోపనేయః సంధిశ్చ	145	116
సత్యార్థ్యో దార్మికౌఽనార్థ్యో	107	27	స్కన్దేనాఽపి వహే	124	66
సత్యోఽనుపాలయన్	107	28	స్మృశన్మపి గజో హన్తి	11	15
సదాఽధర్మబలీయస్త్రా	112	47	స్మృతి స్తత్పరతాఽర్థేషు	140	103
సద్భావేన హరేన్మిత్రం	144	112	స్మృతనాశ్రయః సమే యుద్యో	47	83
సన్తానసన్నిర్విణ్ణేయో	146	118	స్వచేశజం కులాచార	15	17
సన్త్యజ్యతే వ్రతకృతిభి	111	45	స్వభావహార మత్రజ్ఞం	48	89
సన్తాయ యువరాజేన	49	95	స్వరాజ్యం వాసయేద్రాజా	50	97
సన్ధిః కార్యోఽవ్యనార్యేణ	108	30	స్వనైశ్యేన తు సన్తాన	148	128
సన్ధిః సర్వమహిమజ్ఞాం	152	139	స్వాపకర్షం వరోత్కర్షం	41	65
సన్నిమిచ్చే త్సమేనాఽపి	104	24	స్వామిమూలా భవన్త్యేవ	122	64
స మూర్ఖః కాలమప్రాప్య	32	49	స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రాశ్చ	79	145
సమేయాద్ విషమం నాగై	45	75	హ		
సమృతేశ్చ వివతేశ్చ	112	48	హంసైః సహ మయూరాణాం	1	1
సరసి బహుశ స్తారా	143	109	హర్షక్రోధో యతో యస్య	74	134
సర్వ ఏవ జనః శూరో	30	43	హన్తినా గమనం ప్రోక్తం	45	76
			హినసేవా న కర్తవ్యా	9	11



SAMSKRUTA BHASHA PRACHARA SAMITI
Nampally Station Road, Hyderabad-500 001.

HITOPADESAHA
(PART-II)

Price : Rs. 30/-
